

Міністерство освіти й науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра культурології

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра культури

**Когнітивні карти Києва: від радянського до пострадянського
урбаністичного простору.**

Виконала: Хвиль Анна Георгіївна
МП «Культурологія»

Науковий керівник: Брюховецька Ольга В'ячеславівна
кандидат філософських наук, доцент

Рецензент: Собуцький Михайло Анатолійович,
доктор філологічних наук, професор

Київ – 2009

Зміст.

Вступ.....	3
Розділ 1. Дослідження когнітивних карт урбаністичного простору.....	6
1.1. Когнітивні карти і орієнтація в просторі.....	6
1.2. Когнітивне картографування Контрактової площі та житлового масиву Позняки.....	12
1.2.1. Неправильний напрямок у місцях повороту.....	14
1.2.2. Пропущені ділянки.....	15
1.2.3. Ділянки з високим і низьким рівнем уявлюваності.....	16
1.2.4. Функціональне маркування.....	17
1.2.5. Місце і простір як два способи мислення.....	18
1.2.6. Дорога і вулиця. Індуїдуальний простір спальних районів.....	19
1.3. Накладання когнітивних карт: від Військово-морського політичного училища до Києво-Могилянської Академії.....	21
1.4. Висновки дослідження.....	29
Розділ 2. Урбаністичний простір як концепт.	30
2.1. Схема руху транспорту як уявний образ.....	30
2.2. Репрезентація процесів будівництва.....	39
2.3. Комплексне планування житлових масивів.....	40
2.4. Галактичний метрополіс. Фрагментавання міста.....	45
2.5. Універсам, ринок, гіпермаркет.....	49
2.6. Ринок “Троєщина” як урбаністична пам’ятка 1990х років.....	52
2.7. “Більшовик”: від радянського заводу до пострадянського торгово- розважального центру.....	59

Розділ 3. Урбаністичний простір як місце практик.....	69
3.1. Джентрифікація: від використання до міфологізації простору.....	69
3.2. Міфологізація простору, урбаністичні першовідкривачі, образ міського фронтиру.....	72
3.3. Київські спальні райони як образ міського фронтиру. Відчуття безпеки/небезпеки на уявній карті міста.....	74
3.4. Психогеографія, паркур: Рух в урбаністичному просторі як залучення елементів до структури міста.....	77
3.5. Індустріальний туризм і освоєння урбаністичного “мотлоху”.....	80
Висновки.....	86
Список літератури.....	89
Додатки	93

Вступ.

Сьогодні Київ переживає трансформацію від індустріальної столиці радянської республіки до центру незалежної пострадянської держави. Радянське і пострадянське в урбаністичному просторі існують не лише як хронологічно послідовні епохи, а скоріше як два одночасні виміри, що переплітаються на топографічній і металній картах міста. З одного боку, місто має закостенілу структуру, яка опирається змінам і змушує їх підлаштовуватися під встановлену форму. З іншого, сьогодні все частіше можна потрапити у ситуацію здивування від невпізнаваності фрагментів міського ландшафту. Сучасні можливості будівництва, розвиток транспорту, проникнення медіа-технологій і мистецтва на вуличний простір Києва, взаємодія публічного і приватного, виробництва і споживання провокують замислитися про перехід від однієї концепції міста до іншої. Чи міняються уявлення мешканців про місто, в якому вони перебувають, як трансформуються щоденні практики користувачів простору і за допомогою якого словника можливо описати процес переходу, що Київ переживає сьогодні?

У пошуках відповідей на ці запитання, ми вирішили відслідкувати зміну образу Києва в уявленні його мешканців. **Об'єктом** дослідження став урбаністичний простір Києва, а **предметом** - уявні карти міста, яке знаходиться у стані трансформації від одного концепту до іншого. Базовим теоретичним поняттям навколо якого розгортається наше дослідження є “когнітивне картографування” – тобто формування в уявленні людини індивідуальної ментальної карти місцевості по якій ця людина пересувається. Ідею було запропоновано архітектором-урбаністом Кевіном Лінчем, який з метою удосконалення містопланування, досліджував уявлення жителів про структуру центральної частини їхнього міста на прикладі трьох мегаполісів (Лос-Анжелеса, Бостона, Джерсі-Сіті). Люди, що брали участь в опитуваннях,

розповідали які асоціації в них викликають ті чи інші райони міста, малювали карти маршрутів та плани місцевостей. Лінч намагався виявити об'єкти, які найкраще фіксуються у пам'яті людей, відповідно – по яким люди орієнтуються при пересуванні по місту. Наявність чи відсутність таких об'єктів свідчить про високу чи низьку “уявлюваність” простору. Поширення терміну когнітивного картографування пов'язано з роботами Фредеріка Джеймсона, який поєднує урбаністичні дослідження Лінча і марксистські теорії Альтюсера. Джеймсон переносить поняття когнітивного картографування міського простору Лінча у площину соціальних стосунків, використовуючи пояснення ідеології Альтюсером як “Уявної репрезентації стосунку суб'єкта до його Реальних умов існування”.

Метою нашої роботи є спроба дослідження когнітивних карт Києва, як таких, що походять безпосередньо від об'єктивного простору міста, але свідчать про загальні зміни при переході від радянської до пострадянської соціальності. **Завдання**, які ми поставили перед собою в ході дослідження, були визначені самостійно в результаті випадкових чи ні спостережень за життям у місті, різноманіття якого зумовлює фрагментарність роботи. Використавши ідею Мішеля де Серто про урбаністичний простір як місце боротьби стратегій і практик/тактик, ми розділили поставлені завдання у дві групи. Перша, розглядає місто як концепт, спроектований на площину задум архітекторів, планувальників, наділених владою приймати всезагальні рішення структур. Друга група об'єднує завдання, що розглядають місто як території одиничних щоденних практик.

Крім роботи де Серто “Practice of Everyday Life”, до якої увійшло відоме есе “Walking in th City”, у дослідженні нам допомогли твори британських і американських професорів урбаністичних і географічних студій. Зокрема, книга

Девіда Харві (David Harvey) “Spaces of Capital: Towards Critical Geography”; колективне видання “Thinking Space”, що вийшло під редакцією професорів human geography Майка Кранга (Mike Crang) та Найгеля Тріфта (Nigel Thrift); збірка статей присвячених дослідженню Центральної і Східної Європи під назвою “Architecture and Revolution”, редактор – Нейл Ліч (Neil Leach). В якості джерел ми використовували газети: “Соціалістичний Київ” за 1937 рік, “Вечірній Київ” за 1961-1962 роки; журнали “Архитектура СССР” за 1950-60. Також деякі спостереження були зроблені на матеріалах туристичного фотопутівника за 1980 рік “Київ: Що? Де? Як?”, який ми випадково знайшли на вулиці. Оскільки власні спогади про урбаністичний простір радянського часу в деяких місцях були недостатні, ми спиралися на розповіді людей старшого покоління, як безпосередньо почуті, так і прочитані в Інтернет-блогах. Для проведення практичного дослідження когнітивних карт, про яке йдеться у першому розділі, було опитано групу студентів Києво-Могилянської Академії, групу мешканців одного зі спальних районів Києва – Позняків, а також випускників колишнього Київського військово-морського політичного училища. Крім використаних у тексті першого розділу відповідей, результати дослідження когнітивних карт території колишнього училища і сучасного університету розміщені у більш повному варіанті у додатках.

РОЗДІЛ 1. Дослідження когнітивних карт урбаністичного простору.

1.1. Когнітивні карти і орієнтація в просторі.

Бажання досліджувати когнітивні карти міського простору виникло в ході запеклої дискусії про те, яким чином найшвидше буде дійти до кінотеатру “Жовтень”, якщо зараз ми знаходимося на плацу Академії. Кожен з невеликої кількості присутніх пропонував свій маршрут як найбільш раціональний спосіб дістатися з однієї точки до іншої і апелював до того, що так ходять всі. З чого можна було б зробити висновки, що як мінімум всі присутні крім когось одного помиляються, чи про те, що раціональність пересування у просторі є проблематичним поняттям. Відкриття, хоч і носило індивідуальний характер, могло бути описане декількома парадигмами вивчення особливостей сприйняття простору.

Як відомо, проблема простору на початку ХХ століття стала однією з центральних тем мистецьких експериментів того часу, що зокрема пов’язано із виникненням сумнівів у об’єктивності візуального сприйняття дійсності. Розвиток фізіології і вивчення механізму функціонування ока доводить, що людина бачить не предмети, а їхнє відображення на сітчатці ока, що ставить під питання достовірність образів, які передає в мозок око. У мистецтві початку минулого століття робляться спроби встановити новий зв’язок між спостерігачем та об’єктом, який би зміг зруйнувати умовність оптичних законів людського ока. А також - пошуки умов чистого візуального сприйняття, вільного від впливу зорової пам’яті, за допомогою якого можливий безпосередній контакт із об’єктивним простором.¹

Увага до сприйняття простору і пов’язані з цим дискусії також викликані новими можливостями переміщення, що виникають в ході технічного прогресу. Подібно до того, як сьогодні поява нових електронних медіа ставить питання

---

¹ Бобринская, Екатерина. Русский авангард: границы искусства. – М., 2006. – с. 233.

про зміну акустичного і візуального сприйняття та відчуття реальності загалом, розвиток транспорту опосередковує зв'язок часу і простору, внаслідок чого відстані на території починають мислитися у темпоральних одиницях. Уявні маршрути можуть розтягуватися чи стискатися в залежності від зручності автомобільного пересування, наявності громадського транспорту, чи потреби робити пересадку. Розвиток транспорту і нові враження від пересування у просторі теж впливають на формування кола проблемних питань у мистецтві авангарду початку XX століття. Експерименти у живописі намагаються передати динамічне зображення, продемонструвати простір, який освоюється рухом, в результаті чого лінійна перспектива була відкинута, а замість неї виникає теорія неперервного візуального ряду.

На межі XIX і XX століть у психології виникає дискусія нативістів та генетистів, наріжним питанням якої було сприйняття простору. Концептуальне протистояння полягало у тому, що нативісти намагалися довести вродженість апаратів сприйняття простору, а генетисти всупереч цьому наголошували, що сприйняття простору і особливо третього виміру, глибини, є набутиим і виникає в процесі розвитку сенсорної системи людини. Для нативістів доказом було те, що нікому ще не вдалося зафіксувати сприйняття чи відчуття повністю позбавлені просторового характеру, оскільки всі подразнення із зовнішнього чи внутрішнього середовища завжди переживаються десь, у певній просторовості. Генетисти, в свою чергу, звертали увагу на те, що у дітей сприйняття простору менш досконале ніж у дорослих. Завдяки подальшим дослідженням було з'ясовано, що від народження у людини існує елементарна чуттєва основа сприйняття простору; проте, лише в процесі розвитку у людини формується більш адекватне і диференційоване відображення просторових властивостей та зв'язків предметів.²

---

² Рубинштейн, С. Л. Восприятие пространства./Основы общей психологии. СПб, 1998.

Не зважаючи на те, що більшість інформації людина отримує через зір і орієнтується на території основуючись в першу чергу на своїх оптичних враженнях, у сприйнятті простору також задіяні тактильні і кінестетичні відчуття. Уявлення про пережитий простір створюють завдяки комплексним враженням: розташування, величини, рельєфи предметів запам'ятовуються нерозривно до почутих звуків і запахів, побачених кольорів і людей, з'їдених цукерок і випитих чаїв (що ще раз буде підтверджено нашими подальшими дослідженнями). Охоплені уявою зовнішні подразнення переплітаються із уламками попереднього досвіду, що збереглися у пам'яті і з якихось причин були відтворені у той момент, коли людина переміщалася в конкретному відрізку вулиці, чи їхала у маршрутці. Враження від місця завжди буде наділено емоційними конотаціями, що можуть бути породжені одним із подразників і перенесені на інший, чи на загальне ставлення то всього простору навколо даної точки.

Як зауважує Вальтер Беньямін в останніх абзацах “Твору мистецтва в епоху його механічної відтворюваності”, розташовані у просторі споруди людина сприймає не лише завдяки зору, а й зважаючи на їхнє функціональне призначення – не лише через зорові враження, а і через звичку. Архітектура є мистецтвом, у яке людина може безпосередньо зайти і вийти. У щоденному вжитку вона сприймається як незворушна даність, яку не можна непомітно сховати, увімкнути чи вимкнути, вона є невід'ємною умовою побуту. Образ споруди, що відкладається у просторовій пам'яті, фіксує роботу м'язів тіла. Архітектура частіше сприймається як об'єкт, повз який ми проходимо, ніж як щось, у що ми уважно вдивляємось.

“Будівлі освоюються подвійним чином: через використання і через сприйняття – тобто через дотик і зір. Таке освоєння не може бути роз'яснене через поняття концентрації уваги туриста перед відомою спорудою. У тактильній стороні немає відповідника спогляданню, яке властиве для оптичної

сторони. Тактильне освоєння відбувається не стільки через увагу як через звичку. Щодо архітектури, звичка великою мірою визначає навіть оптичне сприйняття. Останнє відбувається значно менше через зосередження уваги, ніж через фіксування об'єкту випадковим чином.”³

Ідея нашого дослідження полягала у вивченні міста як накладання двох рівнів урбаністичного простору. Оскільки, з одного боку існує архітектура міста - споруди, площі, вулиці; з іншого – люди, які використовують всі ці елементи міста і наділяють їх значенням. Значення, в свою чергу, буде мати подвійний характер – “офіційний” та “неофіційний”. До першого значення буде належати загальне використання місць – те, як вони підписуються на топографічній карті. До другого – все, що пов'язане із індивідуальним використанням у широкому розумінні – від свідомого планування маршрутів і альтернативних топонімів до міського простору як вмістилища особистої пам'яті.

Протиставлення офіційного та індивідуального виміру простору відсилає до концепції Мішеля де Серто про стратегії і практики міста.⁴ Концепція передбачає два типи можливої поведінки в урбаністичному просторі. Один із них зумовлений ідеєю міста як єдиного цілого і складається з дій, які мешканцям нав'язує влада, створюючи простір, що зобов'язує до певного типу соціальності. Інший – це індивідуальні тактики і практики, які насправді здійснюються мешканцями міста, як розрізненими елементами, що пересуваються у просторі та вибирають чи відкидають певні дії. Ідея міста належить до урбаністичного чи утопічного дискурсу, вона стосується уявлення про те, яким воно має бути – ідеальне місто. За словами де Серто, ідея міста зазвичай ґрунтується на дотриманні трьох правил. По-перше, раціональна організація повинна виключати всі елементи фізичного, ментального або

---

³ Walter Benjamin. The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction (part XV)
<http://pages.emerson.edu/Courses/spring00/in123/workofart/benjamin.htm>

⁴ de Certeau, Michel. The Practice of Everyday Life. Berkeley. 1984 - p. 102-118.

політичного забруднення, що можуть скомпрометувати місто. По-друге, стратегії міста, під чим розуміється проектування задумів на площину, покликані витіснити індивідуальні тактики “користувачів” простору, які намагаються протистояти концепції і позбавляти ясності та “читабельності” місто, “затемнювати” історію. По-третє, місто має перетворитися на універсальний і анонімний суб’єкт із функціями та властивостями і діяти від свого імені.

Другий тип поведінки охоплює індивідуальні тактики протидії загальній концепції міста, вивільнення від обмежень, що вона накладає.

Будь-яка з двох позицій не має чітко закріпленого за собою суб’єкта. Влада у де Серто розуміється подібно до Фуко, але у просторовому вимірі – на рівні всюдисущих непомітних побутових деталей, які дисциплінують неорганізовані людські маси. Протидіяти владі потрібно так само на мікрорівнях. У просторі це буде проявлятися у винайденні індивідуальних щоденних схем пересування всупереч звичним маршрутам, що були запропоновані ідеєю міста. Увага де Серто і зосереджується навколо таких дрібних революційних практик простору у щоденному житті, де людина заплутує прозорий текст, вносить у спланований урбаністичний проект метафоричне місто.

Вони стають, за його словами, особливо важливим у сучасній ситуації протистояння “колективного характеру керування та індивідуального характеру переосвоєння”, якщо зважати на те, що просторові практики формують умови соціального життя.

Розглядаючи місто як текст, де Серто перетворює опозицію ідея міста vs. просторові практики у протиставлення погляду на місто зверху vs. блукання вулицями міста. Погляд зверху може бути уявним чи реальним, тобто він може бути переданим через карти, плани, проекти або втілюватися у безпосередньому спогляданні мережі вулиць і площ із точки, що вивищується над тілом міста. Піднятися на таку точку означає звільнитися від нав’язуваних стратегій

поведінки і “прочитати” місто. Лишатися внизу і переміщатися вулицями, вибирати маршрут і поступово нанизувати місця крок за кроком, подібно до того як слова складати у речення, означає “писати”. Бажання споглядати місто зверху, “з позиції Бога”, виникло у людей ще до того як це стало технічно можливо, про що свідчить зображення міста у такій перспективі за Середньовіччя чи Ренесансу. Де Серто зазначає, що сьогодні це стало можливо завдяки новій архітектурі хмарочосів. Тут можна додати ще один актуальний спосіб роздивлятися текст міста у електронній мережі за допомогою супутникових карт. Задоволення від керування напрямком руху земної кулі, масштабом, можливості переходу від деталізованої фотографії житлового масиву до погляду з-поза хмар – наділяє людину владою над простором і дозволяє оглянути свої щоденні маршрути.

Метафора міста як тексту та поділ на тих, хто читає, і тих, хто пише, відсилає до критики споживання у світі, що складається із достатку і контролю, описаному Франкфуртською школою. За словами британського дослідника Майка Кренга, концепцію де Серто можна розглядати як соціальну критику, в якій він пропонує надавати перевагу писанню перед читанням, що означає виробляти замість того, щоб споживати.⁵ Кренг також відмічає, що концепція про непомітні щоденні практики, що дисциплінують неорганізовані людські маси, є відображенням лаканівської позиції, за якою нерепрезентативне формує символічну систему. Позицію де Серто він називає глибоко “історизованою і просторизованою” (historicised and spatialised) версією Лакана. “Якщо для Лакана несвідоме структуроване як мова, то для де Серто мова структурована як місто”.⁶

Ідеєю нашого дослідження було порівняти відчуття від писання тексту міста з його читанням. Іншими словами, зіставити реальні і уявні карти

---

⁵ Crang, Mike. Relics Places and Unwritten Geographies in the Work of Michel de Certeau.//Thinking Space. - London-New York, 2000 – p. 137.

⁶ Ibid. – p. 141-142.

маршрутів. Запропонувати користувачам урбаністичного простору уявно оглянути освоєний ними простір зі сто десятого поверху уявного Всесвітнього торгового центру. Перше частина дослідження стосувалася когнітивного картографуванні Контрактової площі. Потім до неї було додано результати опитувань зібраних у одному зі спальних районів Києва. Остання, третя частина була присвячена часовому зрізу – відмінностям у використанні і означенні елементів простору Києво-Могилянської академії та Київського військово-морського політичного училища.

1.2. Когнітивне картографування Контрактової площі та Позняків.

У ході дослідження спочатку було опитано групу студентів і запропоновано їм намалювати маршрут: кінотеатр Жовтень (1) - 3й корпус Києво-Могилянської Академії (2) – Андріївський узвіз (3). (Див. додаток 1. стр. 93)

За основу було взято метод, розроблений Кевіном Лінчем. У завданні вимагалось зобразити місця таким чином, щоб людина, яка вперше потрапила до цієї частини міста, могла б пройти від однієї точки до іншої, а також, позначати власні орієнтири, якими опитувані керуються при пересуванні по даному фрагменту Подолу.

Малюнки, зібрані під час дослідження, переважно суттєво відрізнялися від справжньої карти, не зважаючи на те, що люди, які їх малювали, були добре ознайомлені з місцевістю. Продовживши хід думок Беньяміна можна зробити висновок, що орієнтація у знайомому просторі відбувається не стільки тому, що ми пам'ятаємо візуальну послідовність об'єктів. Відтворення маршруту відбувається завдяки тілесній пам'яті. Уявлення людини про розташування архітектурних об'єктів у просторі міста пов'язані з особистим досвідом, асоціаціями, спогадами – все це у персональній уявній карті надає місцям різного значення. Кевін Лінч пише: “Частіше наше сприйняття міста зовсім не

послідовне, воно скоріше фрагментарне, переплетене з іншими клопотами. Майже завжди всі чуття підключені до цього процесу, і кінцевий образ створюється їхнім взаємозв'язком”.⁷

Завдання, які були визначені напочатку, були переформульовані в ході роботи. Спочатку задумом дослідження було порівняти способи когнітивного картографування і рівень уявлюваності простору в спальних районах та у центральній зоні Києва – зокрема на Подолі. Адже, якщо розглядати систему планування, - це два цілком протилежні типи простору. Поділ характеризується регулярною забудовою, до того ж при запам'ятовуванні маршруту можна зачепитися за велику кількість об'єктів, які структурують простір (пам'ятники, площі, церкви, вітрини магазинів та ін.). На відміну від Подолу, у спальних районах забудова нерегулярна, візуальні характеристики будинків часто співпадають – тобто при запам'ятовуванні чи поясненні комусь маршруту, людина не може орієнтуватися на споруди, якщо скрізь вони однотипні. При відсутності індивідуалізованих об'єктів, які б маркували простір, ставали б його означником – наприклад, як це робить пам'ятник Сковороді на Контрактовій площі – спальні райони перетворюються на анонімні зони, де легко загубитися випадковому гостю, а мешканці позбавлені цілісних образів своєї “малої батьківщини”. Щоб перевірити такі роздуми на практиці, ми застосували класичні методи польового дослідження когнітивних карт у вибраних зонах – в одному зі спальних масивів Позняків та у найбільш людній частині Подолу – місцевості навколо Контрактової площі. Людям, які добре ознайомлені з місцями, було запропоновано намалювати карту визначеного маршруту, вказуючи об'єкти на які можна орієнтуватися, якщо проходити по ньому вперше.

---

⁷ Кевин Линч. Образ города. М.: Стройиздат, 1982
http://www.glazychev.ru/books/translations/Linch/Linch_1.htm

Аналіз намальованих схем показав, що відмінність уявних карт від реальних, однаково велика як для заплутаного спального району так і для більш придатного для прочитання Подолу. Крім спільних помилок можна виділити особливості, що більш характерні для уявних карт першого або другого місця. Маршрути, що зображували рух між кварталами житлових будинків на Позняках, були більш “особистими”. Маркування простору тут часто було пов’язано із об’єктами, які існують лише для конкретної людини, як наприклад будинки знайомих чи альтернативні топоніми.

Зібрані малюнки було розподілено на чотири групи, відповідно до специфіки означення простору опитуваними:

1. Неправильний напрямок у місцях повороту,
2. Пропущені ділянки,
3. Ділянки з високим і низьким рівнем уявлюваності
4. Функціональне маркування
5. Місце і простір як два способи мислення.
6. Індивідуальні маршрути. Вулиця, дорога і маршрут.

1.2.1. Неправильний напрямок у місцях повороту

(Додаток 2.1, 2.2, 2.3 стр. 94-96)

У частині робіт помилки з’являлися у тих місцях де потрібно було змінювати напрямок руху. Люди чітко вказували місця де потрібно зробити поворот, але напрямок в який треба було йти далі зображували неправильно, інколи навіть у зовсім протилежну сторону. Такі помилки якраз і є підтвердженням тактильності, тілесності сприйняття простору, оскільки людина пам’ятала, що треба зробити рух тілом, але не могла точно передати на малюнку як саме треба рухатися відповідно до вже зображених об’єктів, вписати себе у цілісну візуальну картину.

Можна згадати описану вище метафору Мішеля де Серто – місто як текст – яка говорить про існування двох несумісних позицій: той, хто *пише* цей текст – де Серто говорить про «записування», як доконану тілесну дію, люди це роблять тілом, всліпу і той, хто *читає*. Роль того, хто пише урбаністичний текст, належить перехожому, тобто перехожим у множині, чії тіла пересікають вулиці та поєднують одну частину міста з іншою. Дві позиції строго розділені функціонально – той, хто пише не в змозі читати свій текст, і навпаки.

Відхилення, що були пов'язані із напрямком руху, зустрічалися як у малюнках, зібраних на Подолі, так і на Позняках. Під час третього етапу дослідження, коли у ролі опитуваних виступали випускники кінця сімдесятих років Військово-морського училища, їм також було запропоновано намалювати подібну схему маршруту. Один опитуваний із цієї групи зазначив, що орієнтуватися на Подолі досить легко, особливо зважаючи специфіку їхньої професійної підготовки. Попри те, зсунуті на 90° Андріївський узвіз та вул. Жданова (сучасна Сагайдачного) також співвідносяться із навчальним досвідом, набутим в училищі. Паралельні вулиці Іллінська та Сковороди чітко розмежовувалися в житті курсантів училища як офіційний і неофіційний простір. По Іллінській проходив маршрут пересування строем від одного містечка до іншого, тому у вільний час його намагалися уникати. На малюнку всі елементи простору віддалені від вулиці Іллінська, яка фактично ділить тут схему Подолу на існуючі і неіснуючі фрагменти уявної карти, утворюючи білі прогалини на листку, що позначають витіснені місця.

1.2.2. Пропущені ділянки

(Додаток 3.1, 3.2, 3.3, 3.4 стр. 97-98)

Історія з пропущеною місцевістю навколо вулиці Іллінська на малюнку курсанта підводить до наступного спостереження. У значній кількості малюнків, зібраних на Подолі і намальованих групою сучасних студентів,

різними людьми, незалежно один від одного, було пропущено ту саму ділянку простору. Зважаючи на те, що по цій частині маршруту всі, хто малювали плани, проходять майже щодня, вона мала б набути сталих конотацій і зафіксуватися на когнітивній карті. Такі прогалини в уявленні про навколишній простір можуть бути пов'язані не лише з відсутністю характерних об'єктів, які б маркували відрізки міста. Навпаки, можуть витіснятися місця, що пов'язані з яскравими неприємними асоціаціями.

Ділянка, яку уникали на малюнках, це відрізок між найближчим до 3го корпусу виходом з метро “Контрактова площа” та дорогою з трамвайними коліями за якою знаходиться сквер навколо пам'ятника Сковороді. На цьому проміжку з одного боку знаходиться ряд ларьків, а з іншого в той час, коли проводилося дослідження, розташовувався зелений паркан, який теж міг би відігравати роль візуального орієнтира. Паркан віднімав частину площі, що призвело до ще більшої інтенсивності потоку перехожих, які виходили з метро і йшли у сторону Контрактової. Великий ворожий натовп стиснувшись у маленькому проході перестрибував калюжі, чи стояв у черзі на саморобний міст, складений зі шматків дерев'яного паркану. Кожен намагався подолати це місце якомога швидше, а потім забути про його існування і про досвід з ним пов'язаний. Внаслідок чого, просторові враження витіснялися разом із травматичним досвідом набутих у цьому місці.

1.2.3. Ділянки з високим і низьким рівнем уявлюваності

(Додаток 4 стр. 99)

Уявлюваність або читабельність простору міста пов'язана з тим, наскільки легко для перехожого буде ідентифікувати частини міста і уявно скласти їх у загальну структуру.

На малюнках видно як в уяві опитуваного карта Подолу розділена по лінії Валів на більш і менш структурований простір. Половина на якій розташований

“Жовтень” зображена лише перпендикулярними лініями, решіткою, яка позначає напрямки вулиць. З чого можна зробити висновок, що регулярне планування є єдиним спогадом про дану місцевість. При цьому цей спогад є більшою мірою тактильним ніж візуальним.

Крім відсутності об’єктів, які б добре схоплювалися зоровою пам’яттю, низький рівень уявлюваності місцевості може бути пов’язаний із перевантаженістю такими об’єктами. На частині Нижнього Валу, навколо виходу з метро - розміщено декілька білбордів, флуоресцентних вивісок із назвами ресторанів, дошки оголошень з портретами “Розшукується” біля відділку міліції. Таким чином надмірний тиск на зорову пам’ять блокує її діяльність.

1.2.4. Функціональне маркування

(Додаток 5.1, 5.2, 5.3, 5.4 стр. 100-103)

Накреслена людиною схема маршруту є її власним нарративом, розповіддю про її щоденні практики простору. Частіше за все когнітивні карти наповнюються внаслідок використання простору. Споруди і вулиці набувають значення як місця з загальним чи індивідуальним функціональним призначенням.

Від кінотеатру “Жовтень” до 3-го корпусу дві прямі паралельні вулиці - Межигірська та Костянтинівська. Для більшості намальованих карт сполучення між цими двома пунктами вказується через орієнтацію на станції метро. Таку тенденцію можна пояснити (через повернення до тези Беньяміна про тактильне сприйняття архітектури) як звичку людей потрапляти на Контрактову площу з переходу метро, оскільки більшість опитаних користується цим видом транспорту.

Будівлі, що були помічені як орієнтири, часто носили функціональне призначення - “Сільпо”, “Домашня кухня”, “Пузата хата”, “Полонез”,

“Шаурма”. Як і попереджав Кевін Лінч, уявна карта навколишнього простору складається із врахуванням особистих спогадів і асоціацій пов’язаних із певними місцями. По намальованим схемам Подолу можна відтворювати персональний досвід людини, наприклад коли людина вказує Нідерландське посольство, корпус Університету ім. Карпенка-Карого, книгарню, кафе “Полонез” чи візуально важкодоступну друкарню “Пульсари”.

У зібраних схемах зазвичай найбільш чітко показували місцезоташування закладів громадського харчування або продуктових магазинів, а також маршрути переміщення у просторі у пошуках певних товарів. На малюнку випускника Військово-морського училища (див. додаток 2.3) крім циркульного корпусу, назв вулиць та станції метро, на схемі Контрактової (Червоної) площі вказано лише гастроном (“ГПУ”). Відсутність всіх інших об’єктів крім гастроному є ілюстрацією до розповіді випускників про те, що вони не любили проводити час на самій Контрактовій площі, а намагалися скоріше відійти подалі від училища і його паноптичної атмосфери, тому маршрут в основному вів до станції метро чи автобусу, але зазвичай через гастроном.

На місці гастроному, як відомо, зараз знаходиться продуктовий супермаркет “Сільпо”, а навпроти заклад громадського харчування “Пузата хата”. Обидва об’єкти позначені майже на всіх малюнках студентів Академії, що дозволяє говорити про гастрономічне маркування території як важливий фактор когнітивних карт.

1.2.5. Місце і простір як два способи мислення.

(Додаток 6 стр.104-105)

Малюнки зібрані в ході опитування можна було поділити на групи в залежності від методів, що використовувалися для передачі просторових вражень. Частина опитуваних зображувала на карті послідовність об’єктів зв’язаних єдиним вектором, тобто імітувала динамічне використання території,

рух від однієї точки до іншої. Інша частина малювала схему розташування будинків і вулиць відносно один одного, не позначаючи стрілкою напрямок руху уявного перехожого від Академії до узвозу чи кінотеатру.

Такий поділ нагадує опозицію простору і місця описану Мішелем де Серто:

“Місце (lieu) – це порядок (будь-якого виду), в узгодженні з яким елементи подаються у відношеннях взаємозалежності (distributed in relationships of coexistence). Воно виключає можливість співпадіння місцерозташування (анг.location, фр.place) двох різних речей. [...] Це передбачає фіксацію стабільності.

Простір існує тоді, коли береться до уваги напрямок руху, швидкість і часові зміни. Тобто, простір складається з перетину мобільних елементів. Він актуалізується множинністю рухів, що відбуваються всередині нього. [...] На відміну від місця, простір не володіє належною універсальністю і стабільністю.

Коротко, простір – це місце яке практикують. Таким чином, вулиця, що була геометрично визначена плануванням, трансформується у простір перехожим.”⁸

Як вербальні так і накреслені описи місць можна поділити на “маршрути” і “карти”, що відсилають до руху (практика простору) чи до розглядання (практика місця.) У малюнках, що були зібрані протягом нашого дослідження, переважали зображення маршрутів – тобто використання простору, що пояснюється більш звичною для перехожих позицією “того, хто пише”, але не “читає” свої щоденні практики.

1.2.6. Дорога і вулиця. Індивідуальний простір спальних районів. (Додаток 7.1, 7.2 стр.106-107)

Регулярна і суцільна забудова Подолу створює умови коли “місто автомобілів” і “місто пішоходів” накладаються одне на одного. Тобто, виникає

---

⁸ de Certeau p.117

ситуація в якій вулиці, автомобільні дороги і пішохідні маршрути збігаються. Розплановані решіткою з прямих кутів вулиці і маленькі закриті двори наближають уявні карти користувачів простору, оскільки більша частина маршрутів проходить по одній із паралель, які є осями простору.

Сучасне планування великими житловими одиницями на Позняках передбачає, що вулиця відірвана від дороги. Будинки розташовуються всередині кварталів, а не вздовж транспортних шляхів. Така організація території зумовлює більш індивідуальне маркування простору. Оскільки люди не орієнтуються за дорогами, які створені для машин, а структурують елементи уявної карти відповідно до розташування місць особистого значення. Замість доріг осями стають маршрути від будинку до зупинки чи до магазину, і в залежності від них визначається інші елементи простору.

Якщо порівнювати малюнки зібрані на Подолі і на Позняках, останні будуть відрізнятися більшим різноманіттям можливих маршрутів від однієї точки до іншої. Схеми Подолу, попри внутрішню відмінність позначених об'єктів, майже всі орієнтувалися у пересуванні від Академії до кінотеатру на приблизно однаковий напрямок руху. На відміну від них, схеми зібрані на Позняках показували, що люди не пересуваються по тротуарах біля автомобільних шляхів, а надають перевагу блуканню дворами. Дорога через двір є менш передбаченою, тому дає можливість імпровізувати у виборі напрямків і об'єктів, повз або через які треба пройти.

1.3. Когнітивні карти: від Військово-морського політичного училища до Києво-Могилянської Академії.

Як відомо, до 1991 року на території Академії розташовувалося Київське військово-морське політичне училище. Не зважаючи на збережену мозаїку на фронтоні першого корпусу та нещодавно перебудовану аудиторію-корабель, колишня присутність життя військових майже непомітна для сучасних студентів. В умовах, у яких навчальні заклади змінювали один одного, було важливо протиставити радянський мілітарний характер училища і Академію, як університет незалежної держави. У такій ситуації виникала потреба інтенсивного переозначення простору. Сьогодні, коли цей простір безапеляційно закріплений за Академією на уявних і реальних картах, а в її стінах вчиться покоління, народжене на початку дев'яностих, просторовий зв'язок з училищем викликає скоріше здивування та інтерес.

Ідеєю цієї частини дослідження було прослідкувати спільні та відмінні моменти когнітивного картографування Alma Mater курсантами та студентами. Будівлі на території навчального закладу залишилися майже без змін. Внутрішній простір, розміри аудиторій, коридори і сходи також виглядають сьогодні досить наближено до того, якими їх бачили курсанти.

Проте, використання споруд і околиць має досить відмінний характер. Так само змінилося й індивідуальне значення, яким користувачі простору наділяли його фрагменти.

Історію переходу простору від Військово-морського політичного училища до Києво-Могилянської Академії можна розглядати в межах опозиції радянське-пострадянське. Напрямок підготовки курсантів училища, його політичне значення надавало закладу інтенсивного радянського характеру. Академія, на відміну від інших університетів, переживає перехід до пострадянського менш буквально. Оскільки вона виникає як новий заклад з історичними відсилками у давнє

минуле, а радянський час є витісненою «білою плямою». Тобто, ситуація, що склалася, дозволяє говорити про “німого свідка часу”, яким був простір, адже саме він є найбільш спільним місцем для двох навчальних закладів і двох епох.

У ході дослідження опитуваним було запропоновано описати територію Києво-Могилянської Академії чи Військово-морського політичного училища. Завдання було організоване таким чином: на фрагменті топографічної карти, яка позначала територію навчального закладу і околиць, розміщувалися цифри; у письмовому коментарі до карти опитуваних просили назвати місця, що відносяться до цифр (Див. Додаток 8. стр 108). Завдання було розіслане студентам та випускникам Академії, а також випускникам Військово-морського політичного училища. Кількість учасників опитування в першій групі значно переважала другу, через ускладнену процедуру пошуку контактів, а також через специфіку самого спілкування. Дехто з випускників училища неохоче погоджувалися брати участь в опитуванні і ставився до нього з недовірою. Проте, частина з них все ж люб’язно погодилася та написала досить детальні і місцями поетичні відповіді.

Об’єктом, який наштовхнув нас на ідею дослідження, були старі чорно-білі фотографії плацу, зроблені під час однієї з урочистих подій в училищі. (Див. додаток 9 стр. 109) Фотографії були зроблені очевидно з того самого вікна вбиральні на четвертому поверсі третього корпусу, звідки сьогодні часто фотографують урочисті або буденні види плацу, популярні в студентських галереях *platzscapes*. Фотографія була зроблена під час церемонії випуску курсантів у 1989 році. На ній зображений залитий дощем плац, по центру якого двоє людей у формі віддають один одному честь, з лівого краю вздовж другого корпусу стоять строем курсанти у білих фуражках і піджаках, а з правого, під входом до першого корпусу, - сховані під парасолями жінки. Розграфлений пунктиром асфальт і монументальний бюст в кінці плацу, оповитий гранітною стрічкою, що здіймається вгору, створювали відчуття дисциплінованості і

паноптичності простору, що підсилювалося чорно-білою гамою. На відміну від цього радянського ритуалу, урочисті масові постановки на плацу, запроваджені в Академії і пережиті на власному досвіді, характеризуються більшою декоративністю. Посвяти і конвокації сучасних студентів не створюють відчуття, що в цьому задіяні всі до одного люди, які знаходяться в даному місці. Оскільки задіяним у процесі лінійки першокурсникам або випускникам, викладачам та гостям протистоїть така ж кількість вільних від офіційної частини студентів, які прийшли на альтернативну масову зустріч, що зазвичай має місце на газоні, якого не було за часів училища. “Дружнє виконання «Гаудеамусу»”, як про це пишуть у цьогорічній програмі конвокації і додають смайлик, скоріше має характер екзотичної розваги ніж ритуалу.

Як відомо, плац в житті студентів Академії займає культову роль, але скоріше як місце дозвілля, отіум’у, що і було підтверджено результатами опитування. У відповідях однієї зі студенток значення корпусів визначалося їхньою віддаленістю чи наближеністю до плацу, оскільки пари у віддалених корпусах “створювали умови для виключеності із соціального життя”, так як “половина часу великої перерви витрачалася на дорогу”. Про дев’ятий корпус одним з опитуваних було сказано: “Якась Камчатка. Вона так далеко, що навіть думка про неї втомлює.” Подібну логіку повторювали у більшості відповідей, на зразок “Побувати в академії = побувати на плацу, не побувати на плацу = не побувати в академії”. Вказувалося, що плац - це основне місце зустрічі: “тут завжди, навіть ввечері та під час пар можна було зустріти когось знайомого”, “друзі, втикання, спілкування, чайок”, “знайомства, тусівки, свята, посвяти і конвокації, великі перерви... всі дороги ведуть на плац”. Плац, який структурує простір Академії на уявних картах студентів, протиставляється офіційному процесу навчання, є місцем де можна заховатися. Самоочевидність того, що плац є найприємнішим місцем перебування у просторі Академії ховалася у

лаконічних відповідях “Плац – це наше все!!! Дуже важливо” або “Плац. Ну, а що тут коментувати?”.

Для курсантів ставлення до плацу було пов’язано із загальним поділом на навчальну і житлову частини. Перше студмістечко з головним плацом належало до офіційної, навчальної частини – тут проходили пари та щоденні шиккування; друге студмістечко, де знаходяться сучасні четвертий, п’ятий, шостий корпуси, було житловою частиною. Але, за визначенням курсантів, головний плац був важливим, але не вважався власною територією, в протиставленні до часу, проведеного в аудиторіях, оскільки з ним асоціювалося відчуття контролю і дисципліни.

“Головний стройовий плац училища...Місце неприємне: стройові заняття, шиккування, вечірні перевірки...Посеред плацу мало хто стояв чи затримувався...Взагалі ці плаци – скрізь місця неприємні.”

Плацу, разом із внутрішнім простором корпусів, опонувала територія за другим корпусом, де було дозволено курити. “Плац, звичайно, важливе місце, але не впевнений, що особливо улюблене і приємне. Плац – це шиккування, керівництво, перевірки і т.п. А курилка – це відпочинок, спілкування з друзями. А ще краще – телефонна будка – єдине місце, що зв’язує тебе з коханою в ті вечори, коли тебе не відпустили до неї у відпустку”.

На сайті випускників училища є фотографії, зроблені також у сімдесятих-вісімдесятих роках, де курсанти стоять в черзі до телефонної будки. Що виглядає все більш загадково і зворушливо сьогодні з поширенням мобільних телефонів і розривом зв’язку між конкретним місцем і можливістю розмови.

Подібно до логіки когнітивного картографування території Академії, в уяві курсантів училища простір організовувався, основується на віддаленості чи

наближеності елементів до головного плацу. Але, логіка була зворотна – простір, що належав студентам і отіум’у підсилював своє значення відповідно до зростання дистанції.

Приклад з плацом демонструє загальну модель означення карти навчального закладу. Як можна помітити у результатах опитування, студенти маркують місця в залежності від альтернативного їхнього значення, яке вони надають власними практиками, всупереч до стратегії, “ідеї” елементу простору. Таким чином місця вибудовуються у послідовність від найбільш до найменш освоєного – від захищеності “свого” плацу до ворожості “їхнього” деканату. Простір училища структурується у зворотному порядку, що пояснюється підвищеною увагою до дисципліни у цьому специфічному закладі. Ставлення як студентів так і курсантів до простору плацу було зокрема зумовлено закритістю території і неможливістю проникнення на нього сторонніх людей. Циркульний корпус, який закриває плац від чужих, як мури, у його сучасному вигляді є елементом, що дістався Академії у спадок від Військово-морського училища. Перший поверх було закладено ще у часи Духовної академії - 1899 року, там розміщувалися торгові лавки. Через декілька років було добудовано другий поверх, а у 1953 споруда стала триповерховою і наблизилася до сучасного вигляду. Відмежування території, завдяки візуальному кордону і фільтраційній функції прохідної, протиставляло простір плацу всьому іншому місту. Проте, умови закритості набували протилежного характеру, якщо для студентів плац є простором, де можна заховатися від усього іншого міста, для курсантів місто було простором, де вони ховалися від плацу. За словами одного з випускників училища, вільний час курсанти намагалися проводити подалі від Подолу і околиць училища, щоб позбутися відчуття нагляду.

“Сама Червона (Контрактова) площа нам теж не особливо подобалася...знову ж таки – на очах училища. Тому по ній ми зовсім не гуляли, і намагалися пройти майже бігом до ГПУ (гастроном) чи до метро...”

Подібно означувався курсантами і простір скверу за четвертим корпусом, який в одній із відповідей студентів був позначений як “парк морячків”. Курсанти дійсно проводили там частину дозвілля, 15-20 хвилин до закінчення вільного часу. Проте, по дорозі у центр міста, також намагалися швидко відійти подалі, пояснюючи це тим, що “сквер був не дуже комфортним...мабуть тому, що на нього виходили вікна спального корпусу, через які нас могли відслідковувати наші керівники”.

Узагальнюючи, можна припустити, що відчуття паноптичності простору може бути закладено не лише у архітектурній структурі споруди, а й в її використанні. Відчуття непомітності на плацу, не зважаючи на те, що на нього все так само виходять вікна аудиторій, замінило постійну присутність уявного погляду спостерігача.

Крім опозиції офіційного і неофіційного у когнітивних картах Академії можна виділити ще одну особливість – множинність значення місць в залежності від особистого досвіду. На більш формальному рівні існують карти для кожного факультету чи спеціальності, де більш читабельними є місця, де проходять пари, чи знаходиться адміністрація, а інші визначаються як незрозумілі і непотрібні. Щодо такого поділу території Військово-морського училища в уяві курсантів, ми не можемо зробити висновки через обмежену кількість опитуваних. Проте основуючись на власному суб’єктивному враженні від наявних відповідей можемо припустити, що означення місць мало більш спільний характер для всіх: через поділ на навчальну і спальну частини, щоденні шиккування і погодинний розклад. Як, наприклад, про це говориться у

одній із відповідей на питання як використовувався другий корпус (за часів училища він був №3):

“Навчальний корпус №3 – там знаходилися класи, в яких курсанти займалися самопідготовкою, тримали свої підручники і конспекти. [...]У цій будівлі курсанти знаходилися приблизно з 18.00 до 21.00. О 21.00 – 21.30 – перегляд програми “Время” (елемент розпорядку дня), після чого курсанти переміщалися строем по вулиці Іллінській до спального містечка між Волоською і Почайнинською вулицями .”

До групи опитаних студентів Академії належали представники різних факультетів, що дозволяло вловити особливості їхнього сприйняття простору. Часто можна було помітити загальну тенденцію протиставлення всіх факультетів першого містечка всім факультетами другого. Студенти, які вважали своєю територією перший плац, наділяли другий ворожими конотаціями. Так само маркувалася і внутрішня територія корпусів. Місця навколо деканатів чи кафедр характеризувалися загрозою неочікуваних зустрічей, внаслідок яких місце позначалося як небезпечне. В той час, як корпуси, в яких не доводилося бувати у зв'язку з навчальним процесом, визначалися як місця, де можна сховатися, або як непотрібні місця.

Крім поділу на факультети, уявні карти часто вміщували відбитки індивідуального досвіду. У випадку деяких міжфакультетних неформальних угруповань можна говорити про урбаністичні розвідки в межах простору Академії та околиць. Прикладом чого є такі означення:

“Горбиста галявина на початку провулку за другим корпусом перед сараями – цвинтар котів, ми вірили, що там поховані кілька поколінь могилянських котів.”

“В першому корпусі в стіні, яка виходить на плац був такий виступ із шершавою поверхнею (кілька прошарків обваленої штукатурки) – це марсове поле (нагадує поверхню Марса) ми любили до нього приглядуватись.”

“Плац – улюблена гра – морской бой на плацу. Ведучий стоїть лицем до гравців на лавці та стіни корпусу (першого або другого залежно де лавка) і уявно розграфляє вікна на поле «морського боя». ті що горять – це кораблики (грати треба коли смеркне вже), як правило розділялось на 1,2,3,4,5 по вертикалі і букви по горизонталі.”

“1 корпус, куча пар, англійська мова, висіння на копійці. на другому поверсі на вікні в кінці коридору. там хтось клеєм копійки приклеїв був надовго, тому і назва”.

Простір Академії також можна розглядати як місце боротьби стратегій і практик, протистояння офіційних задумів і щоденного використання. Одними з найбільш інтенсивних процесів переозначення простору були заборона куріння на плацу, спорудження будинку на території другого містечка, а також встановлення огорожі навколо церкви Миколи Набережного. Заборона куріння на плацу і практика відбирання студентських квитків за порушення цього правила створила ситуацію уявного ока спостерігача і поставило під питання відчуття “свого” простору, підкоривши його загальній стратегії боротьби з курінням. Внаслідок цього плац став більш контрольованим і менш популярним місцем отіум’у студентів та викладачів. У відповідях більшість студентів вказували цей момент як ключовий у переході від овіяного ностальгією “старого плацу” до “тепер”, додаючи, що “колись там було дуже весело, поки не заборонили курити і пити”, “раніше було місце творчого та іншого польоту, а нині щось не знаю, тоскно”.

1.4. Висновки дослідження.

Результати проведених опитувань дозволяють зробити висновки про ситуацію множинності вимірів простору, яка складається в наслідок освоєння і використання людьми певної території. Крім загального, топографічного значення на нього накладаються індивідуальні щоденні практики, що можуть зливатися або протистояти концепції місця. Під концепцією можуть розумітися як безпосередньо адміністративні рішення, так і розпорошені на мікрорівнях прояви влади. Ідея про подвійну структуру урбаністичного простору – формальне і неформальне місто – стала основою нашої подальшої роботи. Вона складатиметься з двох розділів:

1. Урбаністичний простір як концепт.
2. Урбаністичний простір як місце щоденних практик.

Спостереження, зроблені протягом дослідження, допомогли створити словник, за допомогою якого можна описувати місто, його сприйняття мешканцями і когнітивні карти. Деякі особливості, помічені в ході польових досліджень, переросли у окремі розділи. Як, наприклад, зображений на одній зі схем руху від Академії до кінотеатру “Жовтень” маршрут, що пролягав через платформу станції метро – що стане основою розділу про метрополітенцентричну уявну карту Києва. Розгляд гастрономічного маркування простору Контрактової площі курсантами і студентами буде продовжено у розділі про пересування радянських і пострадянських мешканців Києва у пошуках покупок. Індивідуальні значення місць, як у випадку Марсового поля на стінах третього корпусу Академії, або гри морський бій на плацу, будуть розглянуті у другому розділі, присвяченому щоденним практикам і міфологізації простору. Опозиція “концепт vs. щоденні практики” не буде чітко зберігатися у поділі на розділи, оскільки обидва способи розглядати місто є невіддільними один від одного.

РОЗДІЛ 2. Урбаністичний простір як концепт.

2.1. Схема руху транспорту як уявний образ.

Урбаністичний простір Києва просвічений лініями метрополітену. Прилеглі до станцій метро райони є точками у співвідношенні з якими вимірюється відстань до об'єктів, що знаходяться у більш віддалених місцях. Люди звикли уявляти урбаністичний простір і зв'язувати його елементи, відтворюючи у пам'яті щоденні маршрути, які вони проходять чи проїжджають у транспорті. Більшість мешканців Києва поділяють метрополітеноцентричне мислення і реконструюють в уяві простір міста за трьома різнокольоровими лініями метрополітену, по яких вони майже щоденно пробігають оком, чекаючи на свою зупинку, у вагонах поїздів. Простір, на який не накладається схема метро, для мешканців інших географічних фрагментів міста часто буде видаватися затемненим і незрозумілим. Кольорові рівні лінії, які поєднують точки на карті, створюють враження, ніби місця сполучаються прямими векторами, що ритмічно прошивають ландшафт міста. Хоча насправді сполучення між станціями не завжди настільки однозначне, як ми звикаємо уявляти внаслідок засвоєння схеми. Перебуваючи під землею, пасажери позбавлені візуального контакту з місцевістю, внаслідок чого в когнітивних картах станції відриваються від своїх околиць і стають ближчими до сусідніх на лінії станцій метро. Як, наприклад, це трапляється зі станціями “Арсенальна” і “Кловська”, відстань між якими пішки можна подолати за п'ятнадцять хвилин. Проте, “Арсенальна” розміщена на червоній гілці, а “Кловська” – на зеленій, в результаті чого в уяві мешканців станції належать до віддалених і непов'язаних між собою зон міста. За висловом британського дослідника Саймона Паркера, який досліджує лондонське метро, репрезентація простору розтягується чи

стискається, щоб підлаштуватися до “інтелігібельних спагетті” ліній схеми метро.⁹

Якщо людина змінює постійний вид транспорту і, вийшовши з метро, пересідає на трамвай чи маршрутку – її географія міста змінюється. Поряд із градацією громадського транспорту за швидкістю пересування, безпекою, можливостями випадкових зустрічей чи цінами на проїзд, існує ще один критерій, пов’язаний з усіма переліченими, але настільки важливий, що можна його розглядати окремо. Мова йде про прочитуваність маршруту – чіткість і зрозумілість його просування по карті міста – те, що Кевін Лінч називає “legibility”.

Їдучи в автобусі чи маршрутці, які є для вас щоденним місцем тимчасового перебування, наскільки зрозуміло ви можете уявити, що знаходиться за будинком, який ви бачите з вікна чи на виході зі станції метро? З одного боку, метро не дає можливості людині зв’язувати її фізичне місце перебування з візуальним досвідом міста. З іншого, як свідчать результати проведених нами опитувань, мешканці Києва мають свої уявлення про точки, де розташовані станції метрополітену, що пов’язано із популярністю різнокольорової схеми. Порівняно невелика кількість гілок київського метрополітену і розташованих на них зупинок дозволяє легко запам’ятовувати картинку і відтворювати її коли в уяві, реагуючи на почуті назви станцій. Карта метро, як і образ Києва, впізнається, зокрема, завдяки центральному перетину, що відображає рух Дніпра і ділить територію на дві частини. Деякі з опитуваних зазначили, що при пересуванні містом орієнтуються на уявлення про напрямок течії Дніпра, що дозволяє їм відтворювати розташування сторін світу і, відповідно до цього, всю карту міста з розподілом на райони.

---

⁹ Parker, Simon. *Urban Theory and the Urban Experience: Encountering the City*. London, 2004. – p. 3

Маршрути трамваїв і тролейбусів у свою чергу, є менш читабельні ніж лінії метро, але більш зрозумілі ніж траєкторії руху маршруток, різноманіття яких стискає часопростір міста. Номери, що маркують на карті просторові зв'язки, можуть також бути більш і менш значимі для уявного простору міста. У випадку трамваїв і тролейбусів, які не змінюють перелік зупинок протягом десятків років, місцевість, по якій проходить маршрут, означається його номером. Подібно до трамвайних колій, цифри в'їдаються у ландшафт міста. З розвитком маршруток у Києві, можливості дістатися з одного місця до іншого розширилися. Так само зв'язки міського ландшафту і чисел опанували нові території, але, на відміну від номерів трамваїв, отримали більш індивідуальні конотації, що можуть бути пов'язані з наявністю пробок на маршруті, організованою чи неорганізованою чергою, або потребою привселюдно називати свою зупинку.

Карта руху транспорту (яку час від часу нам пропонують купити продавці у вагоні метро разом із бактерицидним пластиром чи склорізом) репрезентує місто як раціональну цілісність. Людина, пересуваючись по місту, влітає у карту відчуття часу і послідовності. Відстань між об'єктами вимірюється скоріше кількістю проведених в транспорті хвилин чи порахованих зупинок, ніж кількістю кілометрів. Карта руху транспорту може розглядатися з декількох точок зору. По-перше, як іконічний символ вона є означником розвитку міста, його могутності і різноманіття, вдосконалення, зростання площі та появи нових можливостей. По-друге, лінії транспорту пов'язані із наративом – розповідями про те, з чого складаються щоденні заняття людини, на якій станції виходить, їдучи на роботу, і як довго чекають на маршрутку. Порівнюючи, навпаки, наратив із транспортом Мішель де Серто зауважує, що у сучасних Афінах засоби громадського пересування називаються *metaphorai*. “Щоб потрапити на роботу чи повернутися додому, потрібно використати “метафору” – автобус чи поїзд. Історії так само можуть отримувати це благородне ім'я: кожен день вони

перетинають і організують місця; вони вибирають і поєднують їх; роблять з них речення і путівники по маршрутах.”¹⁰

Карта транспортних шляхів як образ могутності міста відсилає до модерністичних проектів і зокрема до Ле Корбюзьє. Ідея тотального перепланування, заради втілення якої потрібно було повністю зруйнувати старе місто, була пов’язана у роботах Корбюзьє зі створенням чіткої системи пересування. Проблема соціальної нерівності для Корбюзьє полягала у нерегульованому транспортному русі, який заважав сполученню районів.¹¹

Існування у Києві додаткової мережі маршруток, що накладається на офіційну карту доріг є прикладом втручання практик у стратегію міста – протистояння неформального освоєння і контрольованих владних схем. Метушливі маршрутки, що пробігають по всіх закутках міста, рухаються за логікою відмінною від тієї, що була закладена у транспортну мережу міста. Змінюючи головні магістралі на міжквартальні тихі дороги маршрутки створюють образ випадкового, хаотичного порядку міста, на противагу надрукованій площинній схемі.

З іншого боку, наприклад, у випадку метрополітену, простір сприймається як єдине ціле – як споруда в яку можна зайти через один вихід і вийти через інший. Таке відчуття може бути пов’язано із відсутністю краєвидів за вікном, які дозволили б відстежувати розриви і переходи у просторі. За Лефевром, вікно “відкриває щось більше, ніж візуальні картини. Подумки перспективи продовжуються так, що смисл цього виду несе так само і його пояснення...Мутність і горизонти, перешкоди і перспективи вгадуються мисленням, оскільки вони ускладнюються, накладаються одні на інші до того часу, поки крізь них не проступить, не почне вгадуватися Невідоме – велике місто.”¹²

---

¹⁰ Certeau, Michel. *The Practice of Everyday Life*. 1984, Berkeley. – p. 115

¹¹ Ле Корбюзьє. *Архитектура XX века*. - М.: Прогресс, 1970. – с. 122

¹² Lefebvre, H. *Writings on Cities*, Oxford. 1996 – p. 224

Якщо слідом за Лефевром розглядати вікно як інструмент, за допомогою якого можна помислити місто, то це наштовхує на припущення, що відсутність виду з вікон у метро розриває зв'язок людини із містом і не дозволяє їй відчутти переміщення у просторі.

Особливістю київського метрополітену, як і всього радянського, є театральнo-дидактичне оздоблення станцій. У газеті “Вечірній Київ” за 31 жовтня 1962 року стаття про розвиток метрополітену називається “Зірки під землею”. Вона розповідає, що станції “Політехнічний інститут” і “Завод “Більшовик”” будуть відкриті наступного року, і що вже відчувається наближення “пускового періоду”, і скоро почнеться “художнє оформлення підземних палаців”.¹³ Означення станцій метрополітену “підземними палацами” частково завдячує загальноприйнятому патетичному стилю, який описував процеси будівництва у Радянському союзі. Хоча у даному випадку є всі підстави розглядати цю метафору буквально.

Біргіт Боймерс - професор славістики Брістольського університету в Англії – є автором статті, присвяченої репрезентації московського метрополітену в радянських фільмах. Описуючи перші станції, які з'явилися у середині тридцятих років, Боймерс говорить, що за пишністю свого оздоблення станції, “щедро прикрашені мармуром, звезеним з усієї Росії, бронзовими статуями і настінними розписами, були схожі на музеї”.¹⁴ Така увага до інтер'єру станцій пояснюється типовою для тридцятих років позицією, що метро – це не транспорт, а об'єкт гордості. Відповідно до спостережень Боймерс, у супереч більш розкішному оздобленню станцій сталінського періоду, на відміну від збудованих у 1960-70х, репрезентація метро у фільмах 1930х років акцентувала увагу на функціональності, організованості, доступності цього виду транспорту. Прикладом тут наводиться фільм “Нова Москва” Александра Медведкіна 1938

¹³ Мойсеев, М. Звезды под землей.// Вечерний Киев. 31 октября 1962.

¹⁴ Боймерс, Биргит. Путешествия под землю: метро на экране.// Неприкосновенный запас 2002, №3(23).

року. У шістдесятих роках головною темою у фільмах, які показують метрополітен, стає процес будівництва метро, а не перевезення пасажирів. Як, наприклад, у фільмі “Добровольці” Юрія Єгорова 1958 року, в якому розповідається про комсомольців тридцятих років, які будували першу лінію московського метрополітену - “будівництво метро – основа життя героїв, що зустрілися на метробуді: тут не просто йде будівництво нової транспортної системи, тут назавжди складаються стосунки і формуються характери”.¹⁵ У вісімдесяти-дев’яності роки, як описує далі Боймерс, фільми, дія яких відбувається у тридцятих, повертаються до символічної ролі “підземних палаців”, які стають місцем зустрічі героїв, в ситуації відсутності на поверхні міста кафе і ресторанів.

Київське метро, яке починає будуватися у післявоєнний період, а перші станції здаються в експлуатацію на початку 1960х, переконливо втілює образ підземних палаців, не зважаючи на зауваження Біргіт Боймерс про спрощення вимог до інтер’єру станцій у хрущовсько-брежнєвську епоху. Час перебування людини на станціях метрополітену включений у систему щоденного агітаційного навчання, що помітно в текстуальному оздобленні “Театральної” (колишня Ленінська), гіпсових погруддях “Університету”, мідній кукурудзі “Хрещатика”, чи по мозаїчному червоноармійцю на “Палаці Україна” і щасливих робітниках заводу “Більшовик” на “Шулявській” (колишня “Більшовик”). Симптоматичним у даному випадку є завоювання простору підземних палаців рекламними плакатами. Пасажири, що звикли до діалогічного характеру простору, сприймають інформацію, розміщену на стінах, подібно до того, як раніше сприймали знайомі їм написи і скульптури. Проте, на відміну від радянських оздоблень, які займали своє місце навічно і були настільки ж повновладними хазяїнами станції, як і залізні колії, властивістю сучасних глянцевого наліпок на стінах станцій метро є їхня мінливість. Написи,

---

¹⁵ Боймерс, Біргіт. Путешествия под землю: метро на экране.// Неприкосновенный запас 2002, №3(23).

що вибрані для оформлення інтер'єру станцій у радянських шістдесятих чи сімдесятих роках, не мали на меті проінформувати перехожого, а скоріше вказати йому на вічні цінності, які символічно зайняли місце і на землі, і під землею. Реклама навпаки - намагається вловити уважний погляд перехожого і передати йому знання актуальне в цей окремий момент.

Якщо написи як елемент радянського декору відносяться до того, що Паперний називає «культура 2», з її любов'ю до слова, то можна припустити, що роль тимчасових рекламних оголошень ближча до «культури 1», де слово і архітектура незалежні одне від одного. Наведемо уривок із опису Паперним співвідношення слова і архітектури у період культури 1 - 1920х років та культури 2 - 1930х:

“Архітектурним спорудам 20х років нібито все одно, про що говорити. Багато проектів передбачають можливі табло та екрани, на яких має з'явитися оперативна інформація. На проекті споруди Оргаметалу М.Гінзбурга ми бачимо напис “Go after them!”. Архітектору було важливо показати, що на цьому табло може з'явитися *будь-який напис* (курсив В.П.), він зовсім не наполягає саме на цьому. Слово і архітектура існують у культурі 1 незалежно одне від одного.

У культурі 2 написи на архітектурних спорудах не несуть ніякої інформації. Це, як правило, тексти добре відомі кожному жителю країни, - як, наприклад, знамениті “шість настанов” Сталіна у проекті заводу ім. Сталіна братів Весніних (1934), стаття з конституції на станції метро “Ізмайлівська”, рядки з гімну на станції метро “Курська” – їхня функція не інформативна, а скоріше сугестивна.”¹⁶

Сучасна ситуація з нанесенням щоразу інших кольорів та слів на стіни метрополітену, схожа на процес завоювання нерухомої архітектури культури 2 рухомою культурою 1. Подібно до споруди Гінзбурга, стіни метрополітену перетворюються на порожній простір без стійких конотацій і готові до появи

---

¹⁶ Паперный, Владимир. Культура Два. М.: 2007 – с.233

будь-якого напису. А коли цей напис з'являється, вони не вступають з ним у взаємодію, перетворившись на суцільний екран.

Візуальний образ станції набуває мінливого значення, може виглядати не так, як вчора, але так, як на сусідній зупинці. Пасажир, який проїжджає у вагоні, не може орієнтуватися використовуючи розсіяне зорове сприйняття. У такому випадку значення набувають деталі – бронзові бюсти та мозаїчні постаті. Перетворивши стіни на екран, по якому пробігають зображення, рекламні плакати акцентують увагу на елементах, які раніше однією з части суцільного замислу інтер'єру, а тепер вирізані та фрагментовані. Внаслідок цього обклеєні рекламними шпалерами стіни станції метро “Театральна” змушують пасажира, що чекає на поїзд, читати також і цитати з творів Леніна викарбувані на бронзових стрічках.

Пройшовши по платформі людина потрапляє у простір вагону, інтенсивність якого залежить від ритмів міста. Скупчившись в закритому приміщенні вагону, пасажири перебувають кожен в межах свого наративу. Схема ліній метрополітену як можливість індивідуальних історій перетворюється на спільно проведений втрачений час. Ситуація, що створює особливі умови для тілесного досвіду і комунікації.

Мішель де Серто у “Винайденні повсякденності” присвячує розділ перебуванню людини у поїзді. Поїзд, про який пише де Серто, – це втілення раціоналістичної утопії, де всі пасажири пронумеровані і мають своє місце. Поїзд постає як втілення паноптичної влади, яка підкорює і класифікує елементи, що знаходяться всередині. “Спосіб ув'язнення, що створює умови для виникнення порядку, закритої і автономної розрізненості.”¹⁷

Особливості подорожі у поїздах метрополітену навіюють в чомусь схожі і в чомусь протилежні враження. Пасажири, які потрапляють саме в цей поїзд, знаходяться у ситуації, протилежній до паноптикону. Впритул наблизившись до

---

¹⁷ Certeau, Michel. The Practice of Everyday Life. 1984, Berkeley. – p. 111.

свого випадкового сусіда, пасажир вагону метро позбавлений можливості усвідомити його існування як цілісного образу. За відсутності потрібної для сприйняття об'єктів дистанції, люди наближені до ілюзії заціпенілого усамітнення. Потрапивши у насичений простір вагону, пасажир займає відведене йому місце у тимчасовій ієрархії, яка в даному випадку залежить від зручності розташування його фізичного тіла. Освоєння схеми метрополітену, як простору де нічого не відбувається, де відсутні цілісні образи і де пасажир позбавлений права вибору своїх тілесних практик, перетворює її в уявленні пасажира на порожнє місце.

2.2. Репрезентація процесів будівництва.

Фотопутівник по Києву, виданий 1980 року, починається вступною статтею “Столиця СРСР”, де поряд із зображеннями Хрещатика, Верховної Ради, монумента Жовтневої революції, будинку ЦК Компартії України розміщено фотографії транспортної розв’язки на Борщагівці та нового житлового масиву на Русанівці. Логіка відбору зображень для загальної репрезентації столиці радянської держави є в цьому випадку досить зрозумілою, і пов’язана вона зокрема із пафосом розбудови міста. У радянській риториці будівництво завжди було символом динамічного розвитку, нових надій, частиною ідеологічного проекту світлого майбутнього. Архітектори авангарду 1920х років робили спроби за допомогою нової архітектури створити більш справедливі соціальні відносини. Такі утопічні алюзії - бажання створювати ідеальне суспільство – зберігалися у менш революційній формі серед радянських архітекторів і після переорієнтації 1930х років. Протиставлення старого і нового було тісно пов’язане із перебудовою житла, і представлялося як протиставлення провінційного, сільського побуту та нового, створеного технічним прогресом. За висловом Єлени Петровської про новобудови сталінського часу: “У сприйнятті сучасників висотні будинки допомагають разом побачити майбутнє – воно з розмахом у них втілено – і піднятися, у прямому і переносному розумінні, над недосконаlostями Москви вже як реального міста”¹⁸

Фотографії новозбудованих житлових масивів у туристичному путівнику 1980го року є свідченням соціального оптимізму пов’язаного зі зміною ландшафту міста. Що прочитується і у підписі до фотографій: “Колись у небі Києва панували золоті куполи Лаври та Софійського собору. А сьогодні знялася вгору 380-метрова телевізійна вежа, підносяться 20-поверхові споруди Будинку торгівлі, готелю “Київ”, висотні будинки на київському Лівобережжі.”¹⁹

---

¹⁸ Петровская, Елена. Город и память.// Неприкосновенный запас. 2002, №5 (25)

¹⁹ Київ: Що? Де? Як? Фотопутівник. К., 1980. с.15-16

Метаморфози міського простору в радянському дискурсі підтримували ідею постійного прогресу, були покликані справляти терапевтичну дію на населення, створювати образ найкращої епохи за час існування міста.

Думка почати цей підрозділ із згадки про фотопутівник, випущений тридцять років тому, була пов'язана із бажанням проговорити, що конотації, пов'язані із процесами будівництва, які змінюються разом із суспільними процесами, оскільки вони є невіддільними від “духу часу”, відповідно і сьогодняшня ситуація теж має свої часові межі. Як про це часто доводиться чути в медійному дискурсі, зараз репрезентація змін в урбаністичному просторі переважно пов'язана із питаннями небажаної забудови, яка є загрозою для старого міста. Опозиція старого і нового діє як заклик зберегти міський ландшафт від втручання.

Зміни у сприйнятті будівельних процесів, що відбулися за останні десять років, пов'язані також і з новими образами житлових масивів у спальних районах. Лівий берег, який почав активно забудовуватися лише півстоліття тому, на сьогодні являє собою складну структуру з нашаруваннями результатів різних ідеологічних проектів та економічних процесів.

2.3. Комплексне планування житлових масивів

Спальні райони Києва зараз знаходяться на етапі трансформації, що зокрема відбувається на рівні зміни їхньої соціальної функції. Забудова Лівого берега була пов'язана з необхідністю створити додаткову житлову площу для робітників заводів, що знаходилися у цій місцевості, для людей, які переїхали до Києва після війни. Одним з перших був проект Соцмістечка - житлового масиву поблизу промзони Дарницького шовкового комбінату та заводу “Хімволокно”. Реалізація проекту почалася у кінці 1940х. На початку 1960х велика увага у пресі приділялася висвітленню процесу забудови Русанівки, Броварського шосе, інших нових масивів на Дарниці. Для проектів цього часу

характерною рисою є тотальне планування, тобто комплексна забудова, де єдиний проект передбачає, що на певну кількість квадратних метрів житлової площі буде збудовано відповідне число магазинів, перукарень, кінотеатрів, бібліотек, ощадбанків і т.п.. Правила, відповідно до яких має відбуватися планування житлових масивів, передбачають розвиток інфраструктури, забезпечення доступу для майбутніх мешканців до необхідних благ. Такої логіки дотримуються і при плануванні районів, які виникають сьогодні, розмиваючи межі Києва і передмістя. Проте розуміння необхідності різних елементів інфраструктури змінюються внаслідок комплексу процесів у суспільстві.

Перехід до комплексного планування був наслідком змін не лише радянської теорії містобудування. У ХХ сторіччі починає активно розвиватися як окремий напрямок – урбанізм, у центрі уваги якого була організація великих міст. Оскільки розвиток транспорту, технічний прогрес були причиною появи нових типів урбаністичного простору, виникла потреба створити теорію, яка б враховувала наслідки цього процесу, шукала способи вдосконалення просторової організації міста, намагалася підлаштувати його під нові потреби. Вальтер Гропіус, який у часи Баухаузу займався питаннями масового будівництва, розробив проект житлового кварталу у берлінському районі Сіменштат, який зараз занесено до спадщини Юнеско. Тема міста як соціального і архітектурного організму постійно розроблялася Ле Корбюзьє і була втілена у ряді проектів, які не отримали практичного застосування, але мали сильний вплив на подальший розвиток теорії містопланування.

Розвиток архітектури модернізму в Західній Європі та архітектури авангарду у Радянському союзі, пов'язаний зі створенням великої кількості урбаністичних утопій. Уявлення про ідеальне місто у архітектурних колах різних країн базувалися на тих самих принципах.

Як це описує Бауман, основних правил було всього два: по-перше, створення точного, детального і всеосяжного попереднього планування міського простору – створення міста “з нуля”, на чистому або розчищеному місці, відповідно до задуму, розробленим ще до початку будівництва; і по-друге, дотримання регулярності, однорідності, відтворюваності просторових елементів, які оточують адміністративні будинки, поміщені в центрі міста. Бажання створювати новий ідеальний міський простір часто були пов’язані з державними переворотами і амбіціями уряду, що приходив на зміну старому режиму. Образ нового міста передбачав повне заперечення історії і прагнув зруйнувати всі її прояви, що лишилися у фізичному просторі. Після Французької революції, топограф-географ Ф.Л.Обрі створив проект “міста на ім’я Свобода”, який мав стати основним планом для майбутньої столиці революційної Франції. “Мрії про ідеально прозорий міський простір слугували для політичних вождів революції багатим джерелом натхнення й додавали їм сміливості, а для мрійників революція була в першу чергу рішуче налаштованою проектно-будівельною конторою, готовою перетворити форми, які народжувалися довгими ночами на “креслярських дошках” утопістів, на реальні будмайданчики ідеальних міст”.²⁰

У радянських архітектурних колах того часу, створення нових міст для нових людей було темою багатьох дискусій і конкурсів.

Наприкінці 1928 року Миколою Ладовським було засновано нову організацію АРУ – Асоціація архітекторів-урбаністів, основним принципом якої було проголошено розгляд окремих споруд як частини від цілого. Потребу у створенні організації на зразок АРУ Ладовський пов’язував з особливими умовами соціалістичної системи народного господарства, яка дозволяє архітектору розробляти суцільні плани організації території. Умови, в яких

---

²⁰ Бауман, Зігмунд. Глобалізація: наслідки для людини і для суспільства.К., 2008. С. 34

працювали радянські урбаністи, видавалися спокусливими для багатьох західних прибічників нової раціональної архітектури. Оскільки регулювання забудови і земельного поділу здійснювалося одноосібно державою, це давало можливість втілювати масштабні проекти на великих територіях. Охоплена ідеєю побудови нового суспільства, радянська влада давала можливість освоювати пусті території, чи “очищувати” їх від історичного часу.

Як радянський авангард так і західний модернізм в особі Ле Корбюзьє, Гропіуса, Бруно Таута, Міс ван дер Роє хотіли створювати архітектуру, яка б виховувала новий тип людей і формувала соціальні стосунки. Перехід від модернізму до постмодернізму в архітектурі описаний великою кількістю дослідників, підходи яких досить відмінні. Проте однією з основних рис слідом за Чарльзом Дженксом прийнято вважати відмову архітекторів від ідеї побудови більш досконалого суспільства, претензій визначати через забудову міст майбутні соціальні стосунки. Дженкс визначив кінець епохи модернізму п’ятнадцятим липня 1972 року, коли було підірвано житловий район Прут-Айго (Pruitt-Igoe) в Сент-Люїсі, спланований в дусі раціональної архітектури блоками із чотирнадцятиповерхових будинків, призначенням яких було створити ідеальні умови для життя. Проте на відміну від очікувань, з часом виявилось, що специфіка планування району сприяє розвитку злочинності, в наслідок чого Прут-Айго і було знесено²¹.

Планування у шістдесятих роках нових спальних районів Києва, таких як Лісовий масив, включно з Броварським шосе, Березняки, Русанівка та інших, унаслідувало концепції, розроблені радянськими і західними архітекторами-урбаністами від авангарду. З приходом до влади Хрущова відбувається переорієнтація і в архітектурній сфері. На зміну сталінському соцреалізму з розвинутими фасадами, велетенськими класичними колонами і мозаїками приходить лаконічний стиль житлових масивів, забудованих типовими блоками

---

²¹ Charles Jencks. The Language of Post-Modern Architecture. 1991, С. 23.

за єдиним проектом, стиль хрущовської епохи “боротьби проти надлишків у архітектурі та будівництві”. Умови розбудови Лівого берега в кінці 1950х-1970х роках відповідали амбіціям утопістів, неурбанізовані чи зовсім пусті території надавали архітекторам і планувальникам “очищений від історії” простір.

У журналі “Архитектура СССР” за 1956 рік можна знайти статтю “Риси нового у забудові Києва”²², темою якої є опис затвердженого плану забудови Броварського шосе. У статті розповідається про відмінності від застарілого підходу до планування житлових будинків, де кожен будинок планувався як окрема одиниця. Нововведення у плануванні Броварського шосе полягали у забудові великими масивами, кожен з яких мав складатися із 500 тис. м. кв. житлової площі, 12 шкіл, 45 дитячих садків, лікарні, універмагу, кінотеатру, будинку культури, кімнат піонерської та комсомольської роботи школярів.

Один масив мав правильну геометричну форму і ритмічно повторювався на території довжиною в декілька кілометрів. У чому можна легко пересвідчитися і сьогодні, поглянувши на карту Києва. Завдяки сучасним технологіям, і доступності в Інтернеті супутникових знімків земної поверхні, можна отримати доступ до ще більш вишуканого задоволення і споглядати поверхню міста через об’ємне зображення. Таким чином можна помітити фактурну відмінність фрагментів міської забудови, що демонструє різні часові координати періоду їхнього зведення. Позняки і Вигурівщина-Троєщина – більш молоді райони Лівого берега, спорудження яких починається у середині 1980х. Ці райони суттєво відмінні за структурою міського ландшафту. Породжена супутниковими картами візуально-тактильна синестезія дозволяє відчутти контраст між центральними ритмічними кварталами старої забудови Лівого берега, та геометрично більш різноманітними контурами будинків на Позняках та Троєщині. Розвиток будівельних технологій вплинув на висоту і густоту забудови: багатопверхові будинки вимагали за технікою безпеки більше

---

²² Черты нового в застройке Киева// Архитектура СССР, 1956 .№7, С.12

пустого простору навколо, в який сьогодні втручається нова хвиля забудови. В той час як поява новобудов на у старій Дарниці є більш проблематичною. В результаті нашарування будівельних проектів різного часу, єдиний задум, який би об'єднував квартал, не простежується, в чому можна пересвідчитися як в реальності, так і на мозаїчних супутникових картах Позняків і Троєщини.

2.4. Галактичний метрополіс. Фрагментування міста.

Сьогоднішньому урбаністичному простору Києва притаманна зовсім інша логіка змін ніж це було властиво радянській столиці. Первісна забудова житлових масивів, зведених за суцільним проектом, ущільнюється поодинокими хмарочосами, супермаркетами, торговими і офісними центрами. У спальних районах починають виникати заклади відпочинку, кав'ярні, галереї, бутіки, які раніше були зосереджені переважно на центральних вулицях міста.

Для аналізу нових урбаністичних форм, що виникають в кінці ХХ століття, була розроблена концепція “галактичного метрополісу” (‘galactic metropolis’) - вона описує місто, що більше не належить до одного цілісного утворенням, а складається з ряду великих, яскраво виражених житлових і комерційних осередків, між якими знаходиться простір, що характеризується нижчим рівнем розвитку економіки та навколишнього середовища.²³ Назва “галактичний” пов'язана з порівнянням більш розвинутих зон міста із зірками, які вільно плавають у космосі, на противагу такому типу метрополії, що рівномірно розростається назовні з єдиного центру.

Ідею розрізненого, фрагментованого міста, яке позбулося єдиної централізованої структури та існує у вигляді сполучених територіально елементів, зазвичай описують як таку, що належить до концепції постмодернізму. Один з найвпливовіших теоретиків географії у 1990х,

---

²³ Hall, Tim. Urban geography. NY, 2001. – p.86 – 117.

представник школи просторового аналізу Девід Харві²⁴, як прибічник марксизму, описує постмодерністичну тенденцію до заперечення всього систематичного чи універсального, та і взагалі виникнення теорії постмодернізму – як результат нафтової кризи 1973 року. Постмодернізм підкреслює розрізнення і створює ідею “Іншого” – говорити про якого означає конструювати його; а також заперечує існування “єдиної істини” і пов’язує її створення із соціальними трагедіями. Натомість, продовжує Харві, постмодерністична теорія пропонує визнати множинність ситуацій, між якими можливий альянс, але у його пошуках треба бути обережними і уникати універсальних рішень та єдиної істини. Такі ідеї створили комплекс підходів у архітектурі, мистецтві, масовій культурі, гендерній політиці, сприяли виникненню нових стилів життя. Зауваження, яке висуває Харві до постмодернізму - чому гетерогенність, яка стає основою теорії, має бути несумісна із осмисленням єдності і пізнаваності світу через визнання процесу накопичення капіталу, який власне і продукує соціальні розрізнення і гетерогенність. На думку Харві, зміни, внаслідок яких було створено постмодерні способи думати і діяти, полягали у переході від фордизму – з його централізованим конвеєрним виробництвом, централізованою політичною та соціальною організацією, до гнучкого накопичення капіталу (“постфордизму”) – що зв’язано з виникненням нішевих ринків, просторового розподілу виробничого процесу, а також зі зменшенням обсягу втручання держави у економіку і приватизацією капіталу. Причиною переходу була нафтова криза 1973 року, яка примусила до пошуку нових способів отримання прибутку – винайдення нових продуктів, технологій, стилів життя. Також, Харві пропонує розглядати постмодерністичну схильність до культивування фрагментації як наслідок революцій у розвитку транспорту і комунікацій, що зруйнували

---

²⁴ Harvey, David. Capitalism: the factory of fragmentary/ Space of Capital: Towards a Critical Geography. NY, 2001. – p. 121-127.

просторові бар'єри. “Стискання часопростору” стало причиною кризи ідентичності, оскільки людина, яка звикла себе визначати через простір і час, в якому вона перебуває, в умовах нової ситуації не могла ідентифікуватися із певною локацією. Бажання постмодернізму заперечувати універсальні структури і систематичні підходи до осмислення соціальних процесів Харві пов'язує із загальною кризою репрезентації і неможливістю відповісти на питання “who and what we are?”.

Прикладання до пострадянської ситуації Києва концепції переходу від фордизму до гнучкого накопичення капіталу звичайно було б помилковим. Проте, очевидним є факт, що зміни, які відбувалися після 1991 року в організації суспільства, стали причиною децентралізації політичних і соціальних процесів, послаблення ролі держави у економіці, переходу частини капіталу в приватну власність. Специфіка пострадянської реорганізації у будь-якому випадку є більш вагомим ніж подібність процесів, але якщо не претендувати на загальний економічний аналіз і зосередитися виключно на змінах в урбаністичному просторі, то можна спробувати використати порівняння для аналізу трансформації міста.

У 1955 році “...з метою поліпшення будівництва у м. Києві та ліквідації розпорошення матеріально-технічних ресурсів серед будівельних організацій багатьох відомств”²⁵ було створено Головне управління по житловому й цивільному будівництву (Головкиївбуд), до складу якого увійшли 29 підприємств та організацій 16-ти міністерств та відомств. Після 1991 року починається відбуватися зворотній процес: з єдиної структури Головкиївбуду (який було перетворено на корпорацію “Київміськбуд”) поступово виходять складові елементи, які приватизуються і стають самостійними учасниками ринку. З іншого боку, якщо раніше єдиним замовником будівництва могла виступати держава, після розпаду СРСР – така ситуація змінюється, що впливає

---

²⁵ Цит. за <http://www.kgs.kiev.ua/ukr/1955.php>

на появу індивідуальних проектів забудови, які здійснюється окремими кооперативами. Територія Києва стає місцем для інвестицій закордонних корпорацій у нерухомість.

Щодо впливу розвитку транспорту і комунікацій на фрагментованість сучасного урбаністичного простору Києва, то кризу ідентичності можна розглядати метафорично у рамках одного міста. Розвиток транспорту в Києві, поява маршруток, які належать приватним товариствам, створюють ситуацію, коли райони сполучаються між собою настільки інтенсивно як і з центром. Якщо раніше, сполучення відбувалося через центральну зону міста (як наприклад лінії метро), тепер завдяки павутині нових маршрутів центр втрачає значення сполучної ланки, точки, через яку райони визначають свою належність до міста. В таких умовах уявлення про територіальну ідентичність розмивається – мешканці міста не мислять себе як представники якогось локального осередку - масиву чи району. Територіальні спільноти сусідів трансформуються у клуби за інтересами, спільноти за стилем життя: рухаючись територією міста людина асоціює себе з тими фрагментами, які вона сама обирає і може змінювати.

Концепт “галактичного метрополісу”, на наш погляд, можна спробувати використати для аналізу трансформації Києва за останні двадцять-тридцять років, але за умови врахування локальної специфіки. Вживання термінів “галактичний” і “метрополіс” поряд із описом Києва не означає, що цими словами можна означити урбаністичний простір української столиці. І, звичайно, не варто забувати, що реалії, на основі спостереження яких було розроблено більшість теорій західних шкіл урбаністичних студій, значним чином відрізняються від вітчизняного досвіду. Проте прикладання таких моделей до організації київського простору дозволить відстежити тенденції сучасного розвитку, що збігаються, чи навпаки – є протилежними, до нових урбаністичних форм, що виникають у західних метрополісах.

2.5. Універсам, ринок, гіпермаркет

Нова хвиля трансформації образу спальних районів пов'язана з виникненням на початку двохтисячних років великих комерційних одиниць, таких як гіпермаркети і торгові центри. Перевага у виборі місця для розташування нового виду комерційної нерухомості надавалася віддаленим від центру ділянкам міста, оскільки для спорудження вимагалася велика ділянка землі, ціни на яку зменшуються у напрямку від центру. Також необхідно було забезпечити вільний доступ автомобілів і простору ділянку для паркування, що було складно зробити в умовах густої забудови центральних вулиць та інтенсивності трафіку на них. Першими почали з'являтися продуктові супермаркети, організовані за зразком тих, що виникли у тридцятих роках в США і поширилися в другій половині ХХ століття по всьому світу.

Попередниками гіпермаркетів і торгових центрів були універсами – “універсальні магазини самообслуговування”, що пропонували переважно продовольчі товари, та універмаги – “універсальні магазини” з непродуктовим асортиментом. Заміна універсального магазину гіпермаркетом, за поясненням Бодріяра, є демонстрацією кінця епохи модерності. Покоління нових універсальних магазинів, існування якого визначається століттям між 1850 та 1950 роками, було пов'язано з процесами модернізації, і зокрема з модернізацією транспорту, оскільки для реалізації обсягу продажу універсальним магазинам потрібно було стягувати покупців з усього міста. Але, на відміну від явища гіпермаркету, універсальні магазини не порушують структуру міста. “Міста залишаються містами, тоді як нові міста перетворюються на сателіти гіпермаркету або торговельного центру з програмованою мережею постачання і перестають бути містами, щоб стати агломераціями”.²⁶ Гіпермаркет у даному випадку є ядром агломерації і визначає характер суспільних процесів всередині неї, слугує “імплантантом” для нового.

---

²⁶ Бодріяр, Жан. Симулякри і симуляції. К., 2004. - С.111 – 116.

Він, на думку Бодріяра, відіграє роль, в якій ще можуть виступати сучасні форми університетів і автоматизованих заводів - вони сприяють процесу дезінтеграції функцій – зникнення їхньої територіальності, що було характерною і для “модерного розгортання міста”. Бодріяр приходить до висновку, що нові форми сателітів означають кінець міста, як визначеного простору з якісними ознаками. Гіпермаркет виробляє новий тип соціальності, який визначається серійністю, циклічністю і видовищністю організації товарів, він централізує і переструктурує простір міста.

Одним з перших супермаркетів на території Києва була побудована у 2000 році Villa на Позняках, урочисто відкривати яку були запрошені прем'єр-міністр Ющенко та митрополит Володимир. Присутність цих офіційних осіб серед новобудов спальних масивів іронічно надавала події державного значення і вводила виробника нової соціальності у коло традиційних означників. Villa являлася частиною заснованої в Австрії мережі, її відвідання для жителів Позняків усвідомлено чи ні представлялося як подорож до баченої в кіно західності. Мешканці інших районів здійснювали міжрайонні подорожі для відвідин супермаркету з практичними і пізнавальними цілями: гігантська внутрішня площа дозволяла хаотично рухатися між рядами, розглядаючи товари та імітуючи прогулянку парком.

З часом комерційні одиниці ускладнилися і урізноманітнилися, з'явилися гіпермаркети, які спеціалізуються на електроніці, будівельних матеріалах, взутті чи будь-чому іншому, центри оптової торгівлі, на зразок METRO, офісні центри і багатофункціональні споруди.

Появу такої нової форми публічного простору можна пов'язати з наступним після супермаркету етапом децентралізації і фрагментації міста. Важливо, що маркетингова стратегія нових мультифункціональних споруд передбачала створення для них додаткового образу центрів культурного життя. Для привертання уваги покупців при торгових комплексах починають

створюватися розважальні заклади, місця проведення дозвілля, на зразок кінотеатрів, концертних залів, ресторанів, нічних клубів.

Сьогодні віддалені райони Києва притягують гостей величезними торгово-розважальними комплексам, які своєю площею перевищують будь-які громадські споруди міста і дорівнюють розмірам індустріальної архітектури. Деякі з них розміщуються на колишніх промислових територіях, як це сталося у випадку з ТРЦ “Більшовик”, що займає приміщення одноіменного заводу.

Отже, далі ми розглянемо питання про те, які зміни в структурі Києва сталися після появи на його території такого явища, як супермаркет. І чи можна говорити про пов’язаний з цим новий тип соціальності?

Супермаркети в Києві з’являються після важких у економічному плані дев’яностих років. Під час яких основне місце пошуку продовольчих та промислових товарів переноситься із місцевих магазинів на ринки. До початку дев’яностих років житлові масиви, в яких була запланована одразу вся система забезпечення, могли функціонувати як окремі прості організми. Наявність у сусідніх кварталах гастрономів та магазинів “Хліб”, “Молоко”, “М’ясо” з однаковим набором товарів і цінами знімало питання вибору пріоритетних місць для щоденних закупів. Проте, потреба переміщатися по комерційних структурах міста виникала у зв’язку з бажанням зробити сезонні покупки такі як одяг чи ялинкові прикраси, а також з пошуком різноманітних промислових та господарчих товарів. Райони міста об’єднувалися центром, де були розташовані універмаги з більшим асортиментом товару.

Існували великі спеціалізовані магазини з чітким функціональним призначенням, такі “Фарфор. Фаянс”, “Взуття”, “Тканини”, “Ноти”, що розміщувалися на Хрещатику, чи магазин “Гудзики” на Ленінградській площі.

2.6. Ринок “Троєщина” як урбаністична пам’ятка 1990х років

Річард Сеннет описує перехід від ритуалів щоденного торгу на ринку до великих універсальних магазинів з фіксованими цінами, як вплив капіталізму на суспільне життя, що виражається у відокремленні приватної сфери від публічної і створенні нового досвіду, більш напруженого і менш придатного для дружніх стосунків.²⁷ У 1852 році в Парижі був відкритий магазин, новаторство якого зосереджувалося навколо трьох основних ідей. Додаткова вартість кожного товару була маленькою, але загальна кількість проданого – великою. Ціни на товар мали бути фіксовані та чітко вказані. Будь-хто міг зайти у магазин подивитися і не відчувати себе зобов’язаним там щось придбати. Раніше, у рекламних листівках товарів, що продавалися у роздріб, заборонялося вказувати фіксовану ціну, введення якої змінило, на думку Сеннета, звички покупців та соціальні стосунки. Логіка пояснення наступна: ринок, який надає можливість варіювати ціни, провокує продавців та покупців застосовувати різні трюки та маніпуляції з метою підняти чи знизити ціну, що надає ситуації ігрового моменту. “Торгівля за ціни і супутні до цього ритуали є найбільш звичними прикладами щоденного міського театру, де актор – житель міста. В суспільстві без фіксованих цін у послідовність виробництва та розподілення обов’язково входить кінцева ланка “торгу”: вона полягає у певній позі, маневруванні, використанні слабкості опонента. Така стилізована взаємодія об’єднує продавця і покупця у соціальних стосунках; не брати в ній участі – означає ризикувати втратити гроші.”²⁸

У радянському Києві 1960-80х років елементом тактик пересування по місту в пошуках потрібних товарів було постійне переозначення простору відповідно до інформації про наявність/відсутність можливості придбати щось в якомусь конкретному місці. Специфіка розподілу товарів передбачала

²⁷ Сеннет, Річард. Падение публичного человека. М., 2000. – с. 155-164.

²⁸ Там само – с. 156

залучення особистих зв'язків, оскільки в такий спосіб передавалася інформація про актуальну для споживача карту кварталу чи міста, в залежності від унікальності бажаного товару. Існування довгих черг, які попадають у фокус сучасних дослідників²⁹, а також функціонування неофіційної торгівлі в магазинах об'єднували продавця і покупця у соціальних стосунках і створювали нові форми поведінки людей. Розвиток торгівлі на стихійних ринках протягом 1990х років також мав вплив на переозначення уявної територіальної структури міста. Якщо у попередні десятиліття ринки були місцем продажу виключно сільськогосподарських товарів, які відзначалися кращою якістю і вищою ціною, ніж в магазині; ускладнення економічної ситуації у 1990ті перетворило ринок на новий соціальний простір з необмеженими можливостями.

Ринок, як місце роботи, об'єднує людей із різних культурних груп і створює нову ієрархію в організації суспільства. Як елемент міста, ринки дев'яностих асоціюються з освоєнням мешканцями нових територій і залученням вуличного простору до системи товарно-грошового обміну. Приміщення радянських критих ринків з єдиним внутрішнім простором, вузькими рядами і обмеженою територією не відповідали новому типу комерційної структури, тому основна торгівля розгорталася на площі чи вулиці навколо споруди.

Найбільш активні точки міської торгівлі переносяться у віддалені від центру райони, де хаотично утворюються нові ринкові площі. Оповитий міськими легендами Троєщинський ринок, який за територією дорівнює декільком житловим масивам, також виникає в ході реорганізації суспільства в дев'яностих роках і може бути проінтерпретований як урбаністична пам'ятка тієї епохи.

---

²⁹ Нариклад: Тема 2: Советская очередь как российская действительность.// Неприкосновенный запас, 2005, №5(43)

Американський дослідник Блер Рубл відстежує історію появи ринку на Троєщині у статті спеціально присвяченій цій місцевості Києва під назвою “Троєщина: виникнення міжнародного іммігрантського району” (“Troeshchyna: An Emerging International Migrant Neighborhood”, 2003), а також у книзі “Створюючи капітал різноманіття” (“Creating Diversity Capital”, 2005), темою якої є вивчення процесів урбаністичних перетворень у Вашингтоні, Монреалі та Києві пов’язаних із міграцією. В дослідженні, яке проводив Рубл, поява ринку була пов’язана із прийнятим у квітні 1996 рішенням Київради щодо припинення діяльності центральних стихійних ринків, зокрема на площі навколо Республіканського стадіону, що стала місцем торгівлі від початку 1990х. Своєї міська влада мотивувала бажанням покращити образ міста і підвищити рівень громадської безпеки. Метою дослідження Рубла було відслідкувати долю іноземних іммігрантів у Києві, зважаючи на що і подається опис подальшої ситуації.

Одна частина безробітних працівників колишнього Республіканського ринку, яка складалася з місцевих жителів, змогла знайти собі нове місце роботи на створених офіційних ринках чи магазинах, за допомогою налагодження зв’язків із владою; інша частина звільнених складалася з іммігрантів, для яких було складніше знайти підтримку місцевої влади, тому вони були змушені шукати нові території для торгівельної діяльності на околицях міста. Таким чином, Рубл пояснює виникнення ринку на Троєщині, як протистояння владі та масовий переїзд продавців із скасованих центральних ринків: “Декілька торговців – включно із групою іммігрантів з Афганістану – перетворили забруднену порожню ділянку закинутого заводу оборонної промисловості, що розтягнулася вздовж північно-східної межі міста на безкрайне місто наметів.”³⁰

---

³⁰ Blair A. Ruble. Kyiv’s Troeshchyna: An Emerging International Migrant Neighborhood// Nationalities Papers, Vol. 31, No. 2, June 2003 – p.145

З одного боку, спостереження Блера про те, що рішення Київради мало вплив на розвиток неофіційної торгівлі у менш контрольованому владою місці, виглядає переконливо. Проте роль іммігрантів у цьому процесі можливо є дещо переоціненою. За розповідями місцевого населення Троєщини, територія сучасного ринку починає освоюватися як торгівельна площа в кінці вісімдесятих – на початку дев'яностих років, і вектором її просторового розвитку була лінія руху трамвая. З часом територія ринку розширювалася, перетворюючись на місце, “де можна було знайти будь-що, якщо знати куди йти”. На карті Києва 1996 року, що була видана головним управлінням геодезії і картографії при кабінеті міністрів України, окремим пунктом позначено “Речовий ринок “Троєщина””, оточений з одного боку залишками села у вигляді одноповерхових приватних будинків. Площа ринку на карті 1996 року приблизно дорівнює його сучасним розмірам. Щодо заводу оборонної промисловості, який згадує Рубл, то на карті його наявність не прочитується, так само місцеві жителі заперечують його існування.

Вказані на карті межі ринку, звичайно, не відображують ситуації, яка відбувалася в дійсному просторі. Основна особливість Троєщинського ринку дев'яностих була його хаотичність і “стихійність” – торгові процеси могли завойовувати необмежену частину простору, ущільнюватися і видовжуватися в залежності від розкладу життя у місті. Сучасний ринок розташований на тому самому місці, несе в собі лише приховану згадку про характер торгових процесів, що відбувалися тут десять років тому. Після декількох етапів протистояння міської влади і керівних структур ринку, а також протистояння цих структур між собою, “Троєщинський” було перетворено на більш організований простір. Спостереження, що сьогодні територія збігається із вказаною на карті 1996 року може бути якраз тим випадком, коли від топографічних даних вислизає розвиток соціального простору – завдяки якому мешканці впізнають місто і себе у ньому. Як розповідають місцеві жителі,

найбільш активним місцем торгівлі ринок стає у другій половині дев'яностих років. Окупуються прилеглі вулиці, що залишилися від села, піщані пустирі. Внутрішній простір стає більш інтенсивним і орієнтація в ньому відбувається зокрема завдяки етнічному поділу на квартали: “араби та джинси, китайці та кросівки, кавказці та килими ”, що також маркувалося на уявних картах відчуттям безпеки.

У газеті “Вечірній Київ” за серпень 1998 року з’являється повідомлення про те, що ринок збираються закрити, оскільки там розвивається злочинність, і що проти такого рішення виступили працівники ринку, кількість яких за приблизними підрахунками має становити 20 тисяч.³¹ Але ринок завдяки своїй хаотичній організації продовжував існувати, як і після багатьох спроб влади його ліквідувати. На початку 2000х років зі зміною економічної ситуації, це місце стає менш популярним серед мешканців міста, які пересувають у пошуках покупок у супермаркети і торгові центри, і ринок “Троєщина” поступово втрачає своє загальноміське значення.

Перехід від великого стихійного ринку до універсального магазину чи гіпермаркету позначився на звичках покупця орієнтуватися у просторі. У гіпермаркетах вхід переважно завжди знаходиться біля виходу, тому перебуваючи всередині людина пам’ятає, що для того щоб вийти назовні – їй потрібно повернутися та стартову точку, так ніби вона перебуває у мішку. Просторова організація ринку, особливо стихійного ринку дев’яностих, складається без врахування маршруту, по якому буде рухатися уявний покупець. Зайшовши на нього, людина потрапляє у фрактальний урбаністичний простір, де частина цілого ідентична всьому цілому, а контур розмивається постійними повторами, перетворюючи форму на безкінечну невичерпну. При блуканні від ряду до ряду, відвідувач потрапляє у сітку елементів, які

---

³¹ Рябошпака, Віталій. С сегодняшнего дня Троещинский рынок прекращает работу. Торговцы отказываются писать заявления о поборах.// Киевские ведомости. 13 августа 1998. с.4

відтворюють один одного, і створюють лабіринти хаотичного товарного простору. На ринку, де панує атмосфера товарної анонімності, простір маркується не через своє функціональне призначення, географічним означником у даному випадку виступає особа продавця. Актуалізація торгівлі з нефіксованими цінами на ринку дев'яностих років сприяла формуванню індивідуальної когнітивної карти території.

У опозиції формального/неформального міста, яку використовує Блер Рубл у дослідженні Києва, простір Троєщинського ринку протиставляється офіційному характеру забудови району. “Офіційність”, про яку говорить Рубл, скоріше за все буде непомітною для погляду місцевого мешканця, оскільки багатопверхові блокові будинки є типовими для пострадянських міст і саме вони формують уявлення про те, як виглядає урбаністичний простір. Повторення міських пейзажів у різних точках Радянського союзу виглядають у текстах Рубла як дещо екзотичне. Опис Троєщини у його статті переривається згадкою про один із найпопулярніших фільмів для пострадянського телебачення:

“Троєщина схожа на безкрайню протяглість, що складається з висотних панельних житлових веж, розділених цементними магазинами, кінотеатрами і школами, це нагадує початок популярного фільму 1977 року “Іронія долі”. Радянський хіт починається анімаційними житловими блоками, що проросли із землі та марширують погрозово в сторону спокійної і скорченої людської фігури. Сюжет починається з того, що герой фільму направляється у баню з друзями, де всі напиваються. Герой опиняється у літаку замість одного з його друзів і прилітає у інше місто, схоже на його рідне. Фільм слідує за героєм через аеропорти, міста, вулиці і коридори – які виглядають однаково у всьому Радянському союзі. Закадровий голос у фільмі іронічно підмічає, що одним із великих досягнень радянського часу було те, що коли людина потрапляла у будь-яке незнайоме місце, то відчувала себе ніби вдома – оскільки кожне місто

виглядає так як і попереднє – з однаковими назвами вулиць та краєвидами, з однаковими кінотеатрами “Ракета”.”³²

Лірично переказана у передмові до фільму доля села Черьомушки та інших, які “не підозрювали про те, що отримують безсмертя в ті сумні для них дні, коли їх назавжди стирали з лиця землі” і які “дали ім’я всесвітньо відомим московським новобудовам”³³, також є історією київських спальних районів, як і багатьох інших радянських міст, про що і говориться у фільмі. Топоніми, які сьогодні означають більшість спальних районів є згадкою про села і хутори, що розташовувалися на їхній території. Як наприклад, село Позняки, Шулявка чи Троєщина, залишки від яких досі можна знайти серед кварталів висотних будинків на болотяній місцевості, де розміщуються старі приватні будинки.

Саме така типова радянська забудова, оповіддю про яку починається фільм «Іронія долі», для Блера Рубла і носить характер офіційності, що в даному випадку втілений у житлових масивах Троєщини. Забудова за відтворюваним проектом, що розробляється державними установами, обмежує до мінімуму можливість перетворення простору індивідуальними практиками. Натомість простір стихійного ринку є хаотичною самоорганізацією мешканців. Таке протиставлення офіційного/неофіційного також наділено конотаціями радянського/пострадянського. Житлові масиви сучасної Троєщини, більше половини яких було збудовано вже у дев’яності, все ж є частиною радянського плану розбудови міста, що розроблявся ще у шістдесяті роки. Хоча втілення проектів досить відрізняється від запланованого через розвиток будівельних технологій, на більш загальному рівні вони не втрачають характер офіційності, адже створюються за типовими проектами, що зберігають свою повторюваність у різних точках міського простору. Троєщинський ринок виникає

---

³² Blair A. Ruble. Kyiv’s Troeshchyna: An Emerging International Migrant Neighborhood// Nationalities Papers, Vol.31, No. 2, June 2003 – p.143

³³ Х/ф “Ирония судьбы или С легким паром”.

неусвідомлено, без попереднього створення загального плану, в результаті накладання окремих індивідуальних практик, як реакція на суспільні процеси пострадянських дев'яностих.

2.7. “Більшовик”: від радянського заводу до пострадянського торгово-розважального центру.

Декілька років тому Київська міська рада ухвалила проект реконструкції двох корпусів заводу “Більшовик” і перетворення їх на торгово-розважальний комплекс з одноіменною назвою. У вибраних під реконструкцію корпусах раніше розміщувався експериментально-лабораторний цех №2.³⁴ Об'єкт був додатком до вже функціонуючого торгового центру, що також розміщувався у одному з колишніх цехів заводу. Проте, як зазначив головний архітектор проекту Олександр Дума, на відміну від першого торгового приміщення, де розміщуються бутіки та мегамаркет, призначення нового буде розважальне – з льодовим стадіоном, дитячими кімнатами для ігор, закладами громадського харчування, художньою галереєю з арткафе, концерт-холлом та чотирма кінозалами; під землею буде розміщуватися триповерховий паркінг³⁵.

В якості логотипу торгово-розважального комплексу була вибрана картинка, де карикатурно довгоносий усміхнений чоловік у червоноармійській шинелі, застібнутій трьома клапанами, з натягнутою на очі будьонівкою, рушницею на плечі, тримаючи в руці пакет із зіркою, і чомусь антиснідовою червоною стрічкою на грудях марширує до торгового центру робити закупи. Чоловік наосліп іде до напису «БІЛЬШОВИК», що складений із міцних і рівних букв, які імітують шрифт, популярний у радянському авангарді. Проте,

---

³⁴ Заседание градостроительного совета Киевглавархитектуры 3 октября 2007 года.
http://archunion.com.ua/soviet-2007/gradsovet_07_10_03.shtml

³⁵ <http://news.liga.net/news/N0830187.html>

користуючись лексикою конструктивістів можна зауважити, як до строго скомпонованого «простого, місткого і виразного» родченківського шрифту вриваються елементи «кучериків і бутафорії» у вигляді продірявленої зіркою кривої букви «Ш». Чоловік у будьонівці та шинелі, деталізований образ якого також суперечить уявленням про конструктивістську схематичність і площинність рекламного малюнку, переходить із плакату на плакат, перетворюючись з бравого покупця на стрімкого ковзаняра, який знімає рушницю і вдягає круглі чорні окуляри розвідника. Підписи до червоно-білих, як і увесь комплекс, плакатів чітко і «антипоетично» заявляють відсилаючи до агітаційних лозунгів: «Льодова арена – всім на ковзани!», «Бутікова галерея – свободу вибору кожному!», «Боулінг клуб – боулери єднайтеся!». Назви закладів, які знаходяться всередині теж намагаються використовувати відповідні образи, як наприклад «ресторан «Товариш Маузер»: просто НЕПманська кухня, бізнес-ланчі, більярдна зала», «дитячий розважальний центр «Кібальчиш Кіндерпляц»: подаруйте дітям казку», ресторан швидкого харчування – «харчблок «Бульдозер»», сендвіч-бар «Шарікоff». Одну зі стін всередині прикрашає панно, на якому зображено варіацію образу робочого і колгоспниці: різнокольорові гігантські постаті жінки з граблями і чоловіка в робочому комбінезоні з гайковим ключем схилилися кожен над своїм островом, який втілює відповідно село і місто; між островами пролітає причеплена до літака стрічка з написом «Кооперація - добробут»; на передньому плані з відчинених дверей цеху з табличкою «Місто», на даху якого розміщуються високі заводи з трубами, виривається червоний потік в якому до відчинених дверей хатини з табличкою «село» на іншому острові пливуть телевізори, фотоапарати, кулькові ручки, лопати, трактори, букварі, іграшкові зайці та інші прояви цивілізації. На задньому плані у зворотній бік вируючий червоний потік несе овочі, фрукти, шматки м'яса, ковбаси і пару рибин. Як підписано на

малюнку, острів-місто уособлює один корпус торгового центру – блок А, острів село – інший, блок Б. (Див. додаток 10 стр. 110)

Майже відразу як стало відомо про спорудження торгово-розважального комплексу в електронній мережі Інтернет, було розміщено петицію адресовану власникам закладу під заголовком «Щодо неприпустимості назви торговельного центру "Більшовик"». У тексті документа від імені нижче підписаних повідомлялося:

«Вважаємо, що це (назва) є образою нас, як громадян країни що постраждала від тоталітарної політики партії більшовиків. Нагадуємо власникам ТЦ "Більшовик" та торгової марки "Мегамаркет", що більшовицька партія є організатором "червоного терору", голодоморів, репресій, котрі забрали життя мільйонів мешканців України та інших країн. Більшовики також боролися проти церкви та релігії, що не може не образити наші релігійні почуття.»³⁶

Авторами петиції було запропоновано змінити назву на «більш нейтральну, наприклад «Шулявська» (за назвою найближчої станції метрополітену), «Гетьман» (за назвою вулиці), або щось подібне».

Не зважаючи на подібні вимоги і протести, викладені у електронній мережі, дискусії про необхідність зміни топографічних назв на пострадянській території, сьогодні для значної частини жителів Києва слово «більшовик» асоціюється із льодовою ареною і закупами. Концепція торговельного центру за своїм сполученням реальності і фантазії нагадує Диснейленд. Назви і образи, використані в оформленні закладу, відсилають до неіснуючої історичної дійсності – веселі герої у будьонівці і шинелі, які проводять свій час у ресторанах і бутіках – покликані створювати атмосферу ненав'язливої гри, що

---

³⁶ Петиція №49. <http://www.petition.org.ua/>

примушує відвідувача розслабитись і не ставитись до можливих витрат серйозно. Подібно до того, як Диснейленд «підробляє реальність»³⁷ і збирає в межах одного парку різноманітні копії таким чином, що будь-яка географічна чи міфологічна точка може бути перероблена у місце для розваги. Торговий центр «Більшовик», як і Диснейленд, знімає з себе претензії на правдоподібність. За порівнянням Ренати Салецл копій, зібраних у Диснейленді та музеї воскових фігур, перші на відміну від останніх не намагаються відтворити реальність, а «подають її реконструкцію, як шедеври фальсифікації». Подібно до архітекторів Диснейленду, дизайнерам торгового центру дозволено поєднувати вигадку і реальність, користуючись власним смаком. Це створює ситуацію, в якій докори у аморальності чи некоректності не будуть сприйматися серйозно.

Характер стилістики проекту, обраний власниками торгового центру, можна розглядати з декількох точок зору. Отримана у спадок назва заводу, яка поширилася на всю місцевість, пов'язувала торговий центр із знайомим багатом місцем на уявних картах Києва. Використання образів з історичного минулого в даному випадку може бути апеляцією до ностальгійної радянської якості, яка часто є такою ж міфологізованою, як і новостворені герої. З іншого боку, назва і концепція торгового центру виникають у вже створеній ситуації підвищеного комерційного інтересу – як західного, так і вітчизняного – до радянської символіки. Радянське, яке з кожним поколінням починає виглядати все більш екзотично, перетворюється на щось відірване від життєвих подій, на минуле, на яке поглянули з туристичним інтересом у пошуках нових вражень.

Міф про радянську якість часто є овіяним ностальгією спогадом про інші кращі часи. Подібну ситуацію на прикладі Румунії Рената Салецл пояснює через

---

³⁷ Salecl, Renata. The state as a work of art: The trauma of Ceausescu's Disneyland.// Architecture and Revolution. – ed. by Leach, Neil. London, 1999. – p. 92-111.

втрату Его Ідеалу і викликану цим кризу ідентичності. Его Ідеал розглядається як місце у соціальній структурі, з якого суб'єкт дивиться на себе таким чином як він хоче себе бачити. Пострадянська руйнація символічної структури і пов'язана з цим нестабільність ідентичності, як описує Рената Салецл, викликає ностальгічні спогади про радянське минуле.

«За соціалізму, звичайні люди, подібно до в'язнів, засуджених на довічний термін, вірили, що чиста свобода може існувати без великого Іншого. Проте, коли великий Інший комуністичної ідеології зник, такі люди чи почали марно шукати нову ідеологію чи інституцію, яка б гарантувала їм стабільність, чи вони поринали у спогади про «щасливе» минуле...Парадокс полягає у тому, що у минулому вони хотіли аби комунізм закінчився, але вони не вірили що це бажання насправді колись здійсниться. Сьогодні вони поводяться схожим чином, коли мріють про повернення надійного затишку комуністичного режиму, бо знають, що цього не може статися.»³⁸

Зображення щасливих радянських людей, оповитих шлейфом страв і напоїв, що прикрашають стіни «харчблоку» «Бульдозер», портрети Леніна, закутані у червоний оксамит, і розставлені по кутках ресторану фетишизовані предмети радянського побуту створюють відчуття ностальгії за фантастичним минулим. Але, у той самий час, вони і не приховують відсутності зв'язку із історичною дійсністю і залишаються щирими у своїй пропозиції ілюзії спогадів.

Всупереч інтенсивній появі великих комерційних структур на території Києва за останні декілька років, дослідження ринку нерухомості говорять про недостатнє «насичення» міста торговельними закладами. У даних наведених аналітиками компанії «Socmart» йдеться, що на кінець 2008 року на ринку оренди торгової нерухомості попит перебільшує пропозицію приблизно у 6-7

---

³⁸ Salecl, Renata. – p.108

разів.³⁹ Дослідження тієї ж компанії свідчать, що зараз у столиці ведеться будівництво 38 торгових комплексів і 60 бізнес-центрів, що прогнозує можливе насичення через декілька років.

Переоснащення індустріальних приміщень під комерційні заклади з одного боку співпадає із тенденцією Першого світу до деіндустріалізації. З іншого боку, специфіка пострадянської ситуації полягає у особливій ролі процесу споживання. У британській газеті «Financial Times» було розміщено статтю під назвою «Від шокової терапії до лікування споживанням: російський середній клас починає витрачати». У ній йшла мова про те, що в наслідок пережитих грошових процесів 1990х років, у росіян зберігається стійка підозра до банків і економії - «вільні гроші скоріше перетворяться на телевізори з плоским екраном чи пральні машини, а не у заощадження».⁴⁰ Інша стаття групи російських соціологів, що досліджує питання яким чином зміна інституцій і домінуючих дискурсів впливає на зміну логіки щоденних практик споживання одягу⁴¹. Авторка відзначає більшу зацікавленість пострадянських людей у щоденних питаннях зовнішнього вигляду порівняно із мешканцями країн Західної Європи. Це спостереження вона пояснює зокрема особливістю стратегії «витрачати гроші», за чим стоїть відсутність віри у можливість планування і довготривалого стабільного розвитку. Зміна цінності речей, що виводиться у статті від епохи Брежнєва, пов'язана також із переходом від низької до вищої мобільності речей. Порівняно із 1970ми роками поняття моди стає більш розповсюдженим, пришвидшуються темпи зміни тенденцій, ширша категорія речей попадає під сезонні зміни – від посуду і меблів, до музики і книжок. На

---

³⁹ SocMart: Аналітика и исследования коммерческой и жилой недвижимости Украины. Октябрь 2008 [WWW] <http://www.socmart.com.ua/news/ukraine/read/2899/>

⁴⁰ Buckley, Neil. From shock therapy to consumer cure: Russia's middle class starts spending.//Financial Times. October 31, 2006. http://www.ft.com/cms/s/0/65775c66-6884-11db-90ac-0000779e2340.html?nclink_check=1

⁴¹ Ечевская, О., Гурова, О., Вейс, О., Дейхина, О., Захарова, Ю. Люди и вещи в советской и постсоветской культуре. Новосибирск, 2005 <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/292623.html>

відміну від радянських часів, коли речі змінювали по причині втрати їхньої функціональності, сьогоднішня пострадянська ситуація характеризується більшою залежністю від коливань моди.

Зміни щоденних практик споживання проявляються в урбаністичному ландшафті, про що свідчить освоєння комерційними закладами нових територій міста і питання недостатньої «насиченості». Історія сучасного перетворення виробничих будівель на місця для споживання в межах України і зокрема на території Києва швидше не пояснюється ніж пояснюється теорією деіндустріалізації і глобального розподілу процесів виробництва. Як можна помітити на прикладі найбільших київських заводів - «Більшовик», «Арсенал», «Ленінська кузня» - перетворення їхніх приміщень у невиробничий простір пов'язаний із різким зменшенням виробництва і фінансовими проблемами самих заводів. Показовим тут є нещодавній процес, який активно висвітлювався у пресі, щодо продажу податковою інспекцією у приватну власність на аукціоні двох корпусів заводу «Більшовик». Корпуси знаходились у податковій заставі, оскільки завод мав великий борг перед інспекцією. Пізніше таке рішення було оскаржено і визнано незаконним, корпуси знову повернулися у власність держави. Пострадянське банкрутство заводів, як відомо, пов'язано із тим, що велика частина їхнього виробництва була зосереджена на військовому виробництві. За розповідями колишнього працівника заводу, одним із профілів діяльності заводу «Більшовик» було виробництво танків; в той час як «Арсенал» виготовляв військову оптику. Таким чином, однією з передумов пострадянської деіндустріалізації була демілітаризація виробництва, причиною якої став розпад СРСР. Фінансова криза, з якою стикається завод «Більшовик» на початку дев'яностих, викликана великою мірою зникненням замовлень на техніку оборонного призначення.

З кінця тридцятих років на заводі починається випуск артилеристських снарядів, що стало причиною активного бомбардування під час Другої світової війни.⁴² Приблизно у той самий час (в кінці тридцятих) в журналі «Соціалістичний Київ» виходить стаття під назвою «Право на працю», де описується як «за роки революції Київ з торгівельно-посередницького міста перетворюється на потужній індустріальний центр»⁴³. У тексті йдеться про те, як на відміну від дореволюційної ситуації, у післявоєнному Києві з'являються робочі місця – нові умови праці створюють новий тип людини. В іншій статті того ж часу про індустрію Києва поряд з текстом розміщені гравюри на дереві, що зображають корпуси і труби заводу «Більшовик», оповиті буйною зеленню⁴⁴. Поетична репрезентація індустріальних будівель і їхня революційна роль були підкріплені закликами берегти «зростання і піднесення промисловості», завдяки «подальшому викриванню охвістя ворогів».

Місцевість навколо заводу «Більшовик» урбанізується саме як прилегла до виробничої території. Завод засновано у 1881 році швейцарським підприємцем Яковом Гретером на порожній території, яка знаходилася за межами міста.⁴⁵ Там створюється чавуноливарний і механічний завод Гретера і Криваника. У матеріалах про повстання робочих 1905 року у Києві, місцевість навколо заводу називають «фабричними околицями» і «робочими кварталами», де було організовано Шулявську республіку – район «революційного порядку», з якого було вигнано поліцію, і де територію контролювали озброєні робочі дружинники. Шулявська республіка проіснувала чотири дні і була ліквідована

---

⁴² Л.Р.Слободян, Л.А.Коваленко, Л.С.Перелигіна, В.В. Янковий. Найстарішому київському машинобудівному заводу – 125 років.// Київський політехнік №23, 2007. [WWW] <http://kpi.ua/newspaper/723-9.php>

⁴³ Київ під промінням сталінської революції: право на працю.// Соціалістичний Київ №1, 1937 – с.30.

⁴⁴ Індустрія Києва радянського.// Соціалістичний Київ. №10 жовтень 1937, с.17-21

⁴⁵ Л.Р.Слободян, Л.А.Коваленко, Л.С.Перелигіна, В.В. Янковий.

царськими військами.⁴⁶ Назву “Більшовик” завод отримує на початку двадцятих років як визнання внеску його робітників у революційну боротьбу.

Історія із повстанням і організацією автономного фрагменту міста, якщо дивитися на неї із сьогоденної перспективи торгового комплексу, цікава тим, що дозволяє відстежити взаємодію ідеї і території, перехід від утопічного до урбаністичного дискурсу. Завод виникає на порожньому місці як факт – місце наділене чітко визначеною функціональністю; ні територіально, ні уявно завод не включений до структури міста, але на рівні закону підпорядкований місту як окрема закрита одиниця. Репрезентація заводу у пресі того часу пов’язана із його існуванням як факту, а не як простору. На уявних картах місцевості завод був місцем, що продукує певні види речей, а не місцем соціальних стосунків. Повстання робітників стає відправною точкою вироблення урбаністичного простору – підпорядкування території раціональній ідеї. Робітничий рух, який об’єднав розрізнені точки міста в єдину ідею, вплинув на створення образу множинності процесів міста і об’ємізації карти території. Боротьба за соціальний капітал – права робітників, місце у соціальній структурі – втілюється у боротьбі за простір. Ліквідація повстання владою залучає цей простір до дисциплінованої структури міста. Переозначення індустріальних процесів у радянському суспільстві створюють умови для міфологізації території заводу і включення її у стратегічний дискурс. Завод і все, що на ньому відбувається, стає частиною великого ідеологічного проекту. Організація міста змінюється, визначальним стає функціональний розподіл – подальше створення міста, планування розбудови визначається виробничим процесом. Житлові масиви і мережі доріг знаходять собі місце на карті радянського Києва в залежності від потреб заводу. Київ, основна частина сучасної площі якого була створена за концепцією індустріального міста, відповідає ідеї модерністичного

---

⁴⁶ Срибненко, И. Год рабочих республик. <http://proletar.org.ua/artlist/969/isribnenko-god-rabochikh-respublik>

проекту, де з території виносяться все загрозливе і небажане, а все, що лишається, - підпорядковується пріоритетним цілям, які визначає влада.

Продаж на аукціоні корпусів одного з найбільших заводів Києва може також розглядатись як зникнення радянського концепту міста. Поява торговельних комплексів на території виробничих зон пов'язана, зокрема, з тим, що існуюча структура міста визначається в залежності від розташування цих зон. Створені мережі доріг і громадського транспорту відповідають потребам комерційних центрів. Крім заводу “Більшовик” цей самий процес можна помітити на прикладі околиці метро Петрівка – колишньої промзони, що зараз вдало окупується численними торговими комплексами і бізнес-центрами. Індустріальне “місто в місті” перетворюється на комерційне, подібне на описаний Бодріяром гіпермаркет. Передумовою створення на Петрівці протягом останніх декількох років найбільших торгово-розважальних осередків міста – таких як “Городок”, “Альта-центр”, “Блокбастер”, Мегамаркет“, “Метро”, “Ашан”, “Макрос” та інші - був сам характер радянського індустріального простору з великими спорудами, шосе і дорожніми розв'язками. Новий урбаністичний простір, пов'язаний із процесами переходу від індустріального до споживацького суспільства, вимагає організації, яка враховуватиме автомобілі та великі комерційні елементи. На прикладі перетворення заводу “Більшовик” та промзони на Петрівці можна спостерігати як створені в межах індустріального міста-концепту промислові території з властивою їм інфраструктурою можуть бути використані культурою “гіпермаркетів і гіпертовару”.

РОЗДІЛ 3. Урбаністичний простір як місце щоденних практик.

3.1. Джентрифікація: від використання до міфологізації простору.

Одним з доказів могутності радянського Києва, наведеного у туристичному путівнику 1980 року, був фотоапарат, яким Юрій Гагарін вперше в історії людства знімав Землю з космосу. Фотоапарат марки “Салют” належав до експонатів Народного музею революційної, бойової і трудової слави заводу “Арсенал”, на якому і був виготовлений⁴⁷. Сьогодні для пострадянського Києва Завод “Арсенал” репрезентує скоріше дискусії навколо питання розвитку сучасного мистецтва. У номері популярного англomовного довідника *In Your Pocket*, присвяченого Києву, повідомляється, що музейний комплекс на території колишнього заводу “Арсенал” є найбільшим мистецьким проектом в Україні, який за словами Президента Ющенка має стати “новим культурним центром у серці духовного та історичного життя України”.⁴⁸

Використання колишніх індустріальних приміщень для інших, більш далеких від виробничих процесів цілей належить до процесу, що на Заході отримав назву джентрифікація (*gentrification* – англ. облагороджування, поліпшення, реконструкція). У вузькому значенні під терміном джентрифікації розуміються зміни в урбаністичному просторі, пов’язані з переїздом переважно молодих людей, з середнім рівнем достатку, у закинуті старі райони, що стає причиною їхнього оновлення та витіснення зазвичай біднішого місцевого населення. Старі райони, в ролі яких часто виступають колишні промзони, в результаті джентрифікації досягають кращого економічного, соціального становища. Цей процес увійшов у коло тем географічних досліджень і дискусій від початку 1980х років.⁴⁹

---

⁴⁷ Київ: Що? Де? Як? Фотопутівник. К., 1980. - с.101

⁴⁸ *In Your Pocket*: Kyiv. 2009,#14 - p.50

⁴⁹ Hall, Tim. *Urban geography*. NY, 2001. - p.108

Причинами, що спонукають до переїзду, зазвичай називають специфічність місцевої архітектури, яка виглядає привабливою для певних субкультурних кіл мешканців міста, та низькі ціни аренди, пов'язані із якістю житла. Проте, загалом соціальні групи які можуть брати участь у процесі джентрифікації є різноманітними. Крім молоді, митців, професійних робітників із середнім рівнем достатку, що шукають дешеве просторе помешкання для проживання, роботи чи студії, елементом “облагородження” закинутих районів також можуть бути групи людей, що переїжджають з провінцій, або іммігранти, які шукають роботу у великому місті. Розвиток і модернізація системи громадського транспорту в місті також можуть стати однією з причин джентрифікації.

Передбачається, що джентрифікація як така вперше була ідентифікована в Європі, і передусім це пов'язано з Лондоном. Проте, теорія джентрифікації переважно базуються на досвіді окремих міст у Сполучених Штатах, досить відмінному від європейського. Локальна специфіка процесу, як і взагалі його наявність чи відсутність, створюють умови в яких будь-яка можлива універсальна теорія постійно ставиться під питання місцевими деталями. Відмінності джентрифікації в Північній Америці, Австралії та Західній Європі, зокрема можуть пояснюватися контролем житлової політики, історичним плануванням міста, специфікою поділу на соціальні класи, характеристиками культурної і расової диференціації/однорідності.

Як комплексний процес міських змін джентрифікація зазвичай описується в два етапи. Спочатку в силу некомерціалізованості місця, низьких цін на оренду, естетиці властивій для певного району, до нього переїжджають поодинокі першовідкривачі урбаністичного простору. Представники мистецьких кіл, з якими часто пов'язують процес джентрифікації, відкривають у індустріальних чи іммігрантських кварталах студії, галереї, бари, магазини. Внаслідок чого на уявних картах міста ці квартали переозначаються і

отримують конотації пов'язані з образом “богемності”, місця культурного дозвілля, що претендує відповідати більш вишуканим і освіченим смакам. Зростання популярності місця часто привертає до нього увагу місцевої влади, яка починає спрямовувати зусилля на покращення житлових будинків і соціального забезпечення. До таких дій може належати масове оновлення індустріальних приміщень, переоблаштування їх під студії чи місця культурно-туристичної індустрії. Початком другого етапу є комерціалізація місця, створення образу престижності, переміщення в цей район соціальних груп з вищим рівнем достатку і зростання цін на оренду. По цій причині місцеве населення і представники першої хвилі джентрифікації змушені змінювати місце проживання і освоювати новий закинтий район, такий чином процес джентрифікації може початися у іншому місці. За розповідями очевидців, у Нью-Йорку першою ознакою вдалого завершення джентрифікації району і сигналом для місцевого населення шукати нові помешкання є виникнення в околицях мережевої кав'ярні Starbucks, закладу швидкого харчування розрахованого переважно на офісних працівників і туристів.

Разом із розвитком джентрифікації з'являються процеси антиджентрифікації. Щодо Нью-Йорку, протести проти подібних явищ розбудови і комерціалізації старих житлових районів на сьогодні вже існують як інституалізоване явище, прикладом чого є створення з the NYC Anti-Gentrification Network за підтримки Urban Justice Center⁵⁰.

На території Києва процеси оновлення старих індустріальних споруд в окремих випадках починаються одразу із другої стадії – перетворення закинутого приміщення на масштабний проект некомерційного чи комерційного призначення, який фінансується владою або окремими зацікавленими особами. Найбільш відомим прикладом чого є “Мистецький Арсенал” та торговий комплекс “Більшовик”. Презентація радянського Києва як

---

⁵⁰ <http://www.urbanjustice.org>

центру виробництва, місця де розташовані десятки заводів, продукція яких користується попитом і “поза земними межами” заміщується створенням образу міста, що споживає.

3.2. Міфологізація простору, урбаністичні першовідкривачі, образ міського фронтиру.

Інтерес до старих закинутих споруд можна пояснювати міфологізацією урбаністичного простору. Використавши тезу Барта, що міф виникає завдяки втраті історичної якості речей, Нейл Сміт додає, що міф також пов’язаний із втратою географічної якості.⁵¹ Так само, як історія, географія може перетворюватися на кліше. Як приклад цього твердження автор наводить міфологію фронтиру, яка може мати місце і в урбаністичному просторі. Освоєння нових територій для проживання автором порівнюється із освоєнням космосу героями серіалу “Стар трек” – сповнені пригодницького настрою і суворого індивідуалізму нових поселенців, сміливі першовідкривачі – *urban pioneers* – прямують туди, де ще не ступала людська нога. Нейл Сміт наводить уривок з інтерв’ю надрукованого у газеті *New Yorker*, де одна подружня пара описує мотиви свого переїзду на одну із маловідомих вулиць: “Ніхто з тих кого ми знаємо не додумався сюди б переїхати. Ніхто з тих кого ми знаємо ніколи не чув про Ладлоу Стріт. Можливо колись цей район Нью-Йорка стане настільки ж популярним як Грінвіч Вільдж. Для нас переїзд сюди це як урбаністичне новаторство (*urban pioneering*), і нехай наші матері нами пишаються. Ми порівнюємо свій перехід через Хьюстон Стрит з переходом через Скелясті гори (*the Rockies*).”⁵²

Порівняння процесу джентрифікації і концепції американського фронтиру є досить влучне, оскільки в обох випадках основою є освоєння невідомої

---

⁵¹ Smith, Neil. *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. London, 1996. p. 11-16.

⁵² *Ibid* p. 12-13.

території. За визначенням історика Фредеріка Тьорнера, який власне і ввів поняття в науковий обіг, фронтір – це “точка зустрічі дикого і цивілізованого”.⁵³

Так само як образ Дикого Заходу, урбаністичний фронтір репрезентується як небезпечна і романтична ідилія. У пригодницьких фільмах героїчні персонажі знаходять собі призначення серед старих кварталів десь на околицях міста, як колись вони знаходили його у вестернах серед просторих ландшафтів дикої природи.

Як наприклад такого міфу можна розглядати фільм “13й район” (“Banlieue 13”) Люка Бессона. Дія фільму відбувається у передмісті Парижу 2010 року, яке через поширення насильства, наркоторгівлі та організованої злочинності стає настільки небезпечним і неконтрольованим, що міська влада вирішує відмежуватися від нього високою стіною, через яку заборонено переходити в будь-яку сторону. В наслідок чого мешканці району №13 змушені виживати в умовах відсутності закладів освіти, соціального забезпечення і правоохоронних структур. Новим типом героїв в умовах урбаністичного фронтіру стають Лейто і поліцейський Демієн, які пересуваються по місту за допомогою мистецтва паркуру. Метою паркуру є дістатися з однією точки простору до іншої максимально швидко і зв’язно за допомогою можливостей людського тіла, освоюючи нові для перехожого шляхи сполучення і ефективно долаючи перешкоди – до яких може належати будь-що від дитячих майданчиків до триметрових бетонних загорож. Паркур як мистецтво раціонального руху і завойовування простору надихає на створення урбаністичного героїчного епосу: історій про urban pioneers, які подібно до ковбоїв чи пілотів космічних кораблів перетинають межу зрозумілого і безпечного, щоб відчутти радість підкорення нового. У фільмі “Ямакасі – самураї нової ери” (“Yamakazi - Les samouraïs des temps modernes”), головними героями також є прихильники паркуру, які живуть

---

⁵³ Turner, Frederick. The Frontier In American History. NY.,1921. <http://xroads.virginia.edu/~Hyper/TURNER/>

у паризькому гетто. Компанія друзів об'єднуються в групу і називають себе “Ямакасі”, що в перекладі з африканської мови лінгала означає “сильне тіло, сильний дух, сильна людина”. “Ямакасі” насправді існують у Франції і є однією з найбільш відомих груп, які практикують паркур, особливо популярні вони стають після виходу фільму. Переміщаючись по кварталах, герої використовують техніки паркуру щоб грабувати багатих. Метою протиправних дій є бажання назбирати достатньо коштів для лікування хлопчика, який травмувався намагаючись повторити майстерність ямакасі.

Як і Дикий Захід, міські околиці є образом суспільства організованого навколо усного кодексу честі та індивідуального поняття справедливості. Іншим прикладом чого є фільм “16 кварталів” (“16 Blocks”), де Брюс Уїлліс в ролі колишнього детектива поліції з алкогольною залежністю має провести через шістнадцять кварталів свідка до зали суду, на що йому дається дві години. У суді буде розглядатися справа проти поліцейських, яких звинувачують у кримінальних діях, тому є особи зацікавлені у зникненні свідка десь серед одного з шістнадцяти кварталів. У даному випадку урбаністичний простір репрезентується як заплутаний і нечитабельний, де може статися будь-що і цьому завчасно буде логічне пояснення, оскільки всім зрозуміло, що тут закони і влада поліцейського не здатні контролювати можливі події. Проте, Брюс Уїлліс, як і належить герою урбаністичного епосу, мужньо пробирається через переповнені вулиці Китайського кварталу і долає перешкоди у вигляді дорожніх пробок.

3.3. Київські спальні райони як образ міського фронтиру. Відчуття безпеки/небезпеки на уявній карті міста

Подібні образи небезпечного фронтиру в Києві можна знайти у міфологізованому просторі житлових масивів Троєщини, унікальність якого

забезпечується такими культурними героями як “гопники”. Існування класичного образу ворожих гопників пов’язане більшою мірою з дев’яностими роками. Сьогодні в реальному просторі їхня наявність є менш яскравою, в силу розвитку інфраструктури району, і загальних суспільних змін. Проте, топонім “Троєщина”, як і наприклад “ДВРЗ”, “Позняки”, чи “Відрадний”, зберігає конотації як територія, де на перехожого можуть очікувати небезпечні пригоди. Як і територія Дикого Заходу, окупований уявними чи реальними гопниками простір організований навколо власних законів і кодексу честі.

По мірі свого зникнення з вулиць Києва, класичні образи гопників з’являються у художній репрезентації. Видана у 2006 році книга “Письма брата” імітуючи характерну мову описує життя одного із мешканців масиву “Відрадний”. Анотація до книги цілком відповідає опису міфологічного фронтиру – небезпечного, загадкового і романтичного простору: “Надзвичайні пригоди в спальних районах, тварини-мутанти, жорстокі вбивства, польоти в космос, екстремальний секс, справжні друзі та підступні вороги.”⁵⁴

Уявлення про безпеку і небезпеку на карті міста не завжди пов’язане із існуванням реальної загрози для мешканців у певних районах. Авторка книги “Архітектура страху” (“Architecture of fear”), Нен Елін пише, що поштовхом для створення книги був її досвід набутий у ході польових досліджень в раціоналістично спланованому маленькому французькому містечку Жуї-Ле-Мутьє. Спостереження Нан Елін полягало в тому, що “тема страху виникла, не зважаючи на вкрай низький рівень злочинності в цьому районі”.⁵⁵ Відчуття небезпеки може підсилюватися повідомленнями ЗМІ, розповсюдженням образу бронедверей, систем відеонагляду, а також потребою міфологізації простору і створенням уявного маргінесу в протиставленні з яким місто набуває єдності. На когнітивних картах мешканців певної території Києва, як найбільш

---

⁵⁴ Галяс, Женя. Письма брата. К., 2006. – титул.

⁵⁵ Elin, Nan. Architecture of Fear. NY, 1997. p.7.Цитується за Бауман, Зігмунд. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. с. 104.

небезпечне місце буде вказано один із віддалених від них спальних районів, малознайомий як фізичний простір, на якому їм не доводилося чи майже не доводилося особисто бувати. Проте, характеризуючи околиці власного кварталу, автохтонне населення схильне заперечувати можливість небезпеки. Наприклад, жителі Позняків можуть описувати як найбільш вороже місце Троєщину, в жителі Троєщини – околиці станції метро “Святошино”, в той час як жителі цих околиць вкажуть на “Рембазу” (місцевість у Дарницькому районі, яка отримала назву від розташованої там Війської ремонтно-механічної бази №7⁵⁶).

Подібно до репрезентації віддаленого передмістя Нью-Йорку або Парижа в кінематографі, периферійні зони Києва можуть подаватися як відповідний фон для сцен боротьби добра і зла. У інтернет-виданні “Моє місто” розміщено статтю, яка починається інтригуючою преамбулою: “Переказують, що там живуть тільки “гопники” та наркомани, а заходити треба тільки озброєним до зубів. Які вони - найгірші райони столиці?”⁵⁷ Перший розділ під назвою “Загублений світ”, використовуючи міжкультурне порівняння розповідає про житлові масиви, розташовані поблизу Рембази і Сирця: “Відразу пригадується французький бойовик «13 район», у якому міська влада спочатку оточила стіною кримінальний масив Парижа, а потім вирішила його підірвати. Нам до французів далеко, але є у столиці два райони, про які мало хто знає, крім місцевих. Але вони упевнено тримають марку вкрай небезпечних не тільки для проживання, а й для перебування там.”

Опис Рембази, який продовжує статтю, виправдовує доцільність порівняння з кінематографічним образом паризького гетто і не відхиляється від тону апокаліптично-пригодницького жанру: “Як тільки стемніє – вулиці наповнюються агресивними п’яними компаніями, чужих розпізнають миттєво.

---

⁵⁶ WWW Енциклопедія Києва. <http://wek.kiev.ua/>

⁵⁷ Найстрашніші райони Києва /Моє місто. Листопад 2008. <http://www.moemisto.com.ua/9260>

Мілицейські патрулі з благополучного Харківського району доїжджають нечасто. Єдина радість – привід їхати на Рембазу увечері знайти важко, а випадково туди не потрапиш.”

Коментарі залишені читачами на сторінці демонструють, що міфи про небезпечний простір на когнітивних картах зазвичай стосуються районів віддалених, в той час як власні околиці сприймаються як захищена територія. У коментарях місцеві жителі Рембази та інших згаданих місць звинувачують автора статті у неадекватності та наводять підтвердження на користь більш світлого образу рідних для них кварталів: “Хотілося б звернути увагу на те, що на Рембазі, наприклад, є школа, дитячий садок, бібліотека, стадіон, кафе та ще декілька "культурних" місць.”

Образ тривожного і загрозливого зазвичай розташовується на протилежному кінці міста, подібно до того як український “дикий степ” використовувався у польській літературі доби Романтизму. Кордон, який проводила по Україні річка Буг, позначав поділ на відому і невідому території. Репрезентація останньої в польській літературі пов’язана із образом фронтиру - “страшний край, де людині небезпечно на кожному кроці, де в степах водиться безум і всілякі марева”.⁵⁸

3.4. Психогеографія, паркур: Рух в урбаністичному просторі як залучення випавших елементів до структури міста.

З міфологізацією ландшафту міста також пов’язана психогеографія, основним методом якої є *dérive* (фр. відхилення від дороги, девіація; англійське *drift*)⁵⁹ – революційно забарвлена експериментальна поведінка в урбаністичному просторі з метою вловити відчуття і думки нав’язні окремими елементами міського ландшафту. Виникнення психогеографії датується початком 1950х

---

⁵⁸ Сосновська, Данута. Віщування Вернигори/ Всесвіт. - 1994.-N9. - С.176.

⁵⁹ Debord, Guy. Théorie de la dérive// Internationale Situationiste#2.1958
<http://www.larevuedesressources.org/spip.php?article38>

років і пов'язано із групою паризьких радикальних митців і теоретиків, що входили до Леттрристського Інтернаціоналу. Ідея винайдення індивідуальних стратегій переміщення по місту, заперечення звичних шляхів, які перехожі відтворюють автоматично примушує згадати і концепцію фланера, описану Шарлем Бодлером. Проте, великою мірою її переосмислення у п'ятдесятих роках було відповіддю сучасників на зміни в суспільстві. У “Формулярі нового урбанізму” Івана Щеглова, який можна вважати першим маніфестом психогеографії, мова йде про необхідність повстання проти раціоналістичного підходу в урбанізмі, зокрема проти архітектурних амбіцій Ле Корбюзьє, оскільки своєю чіткістю і організованістю “він руйнує останню згадку про радість. І про любов, про пристрасть, про свободу”⁶⁰. Психогеографія була підтримана і теоретично розвинута ситуаціоністами, які розглядали її як інструмент звільнення людини від обмежень, що накладає влада, контролюючи життя у місті. Психогеографія описувалася як альтернативна творча форма міського дозвілля, як гра, що розвиває “революційне бажання індивідів”. Гра, яка протиставляється можливим видам індустрії розваг.

Ідеї, на основі яких розвивається мистецтво паркуру, пов'язані з психогеографією ситуаціоністів і звільненням людини від тиску уставленої структури урбаністичного середовища.

На території Києва, серед прихильників паркуру одним із найпопулярніших місць є недобудована школа поблизу станції метро Харківська.⁶¹ Школа складається із декількох незавершених споруд і внутрішнього дворика, з розкиданими бетонними плитами. Спорудження кварталу датується кінцем вісімдесятих – початком дев'яностих років. Проект школи являє собою одну із типових споруд у забудові того періоду, відтворену у багатьох місцях Харківського, Позняків і Троєщини. У плануванні передбачалося, що поряд

---

⁶⁰ Chtcheglov, Ivan. Formulary for a New Urbanism. 1953 [WWW]<http://www.bopsecrets.org/SI/Chtcheglov.htm>

⁶¹ Места для тренировок: Харьковская стройка.//LE PARKOUR [WWW]
http://www.parkour.kiev.ua/places/place_01.php

будуть розташовуватися дві школи, в інших місцях району інколи у такий спосіб поєднували навчальні заклади з російською і українською мовою викладання. Проте, будівництво однієї зі шкіл було зупинено, і вже більше десяти років серед кварталу зберігається пам'ятка економічної кризи дев'яностих, обнесена зеленим парканом. Не отримавши запланованої функції, школа переозначається із освітнього закладу в мікрокосм урбаністичних перешкод, який потрібен для існування паркуру.

Простір як територія повсякденних практик постійно змінює значення своїх елементів. Каркаси закинутих будівель створюють відповідні умови для прихильників експериментального мистецтва пересування містом. Територія, умовно виключена зі структури міста зеленим парканом, освоюється урбаністичними першовідкривачами в ролі яких виступають “трейсери” – ті, хто практикують паркур. Назву “трейсер”, що співзвучна з дієсловом *to trace* (креслити, лишати слід), можна розуміти як натяк на те, що рухом від одного пункту до іншого людина залучає до урбаністичного простору випавші точки. Зв'язок між тілом і забудовою утворюється в наслідок переміщення об'єкту в просторі. Таким чином, місто зв'язується в єдине ціле завдяки руху мешканців по його вулицях і будинках. Де Серто розрізняє поняття місця (*lieu*) і простору (*espace*) відповідно до наявності чи відсутності руху: “Простір – це місце, яке практикують. Тобто, визначена геометричним плануванням вулиця трансформується у простір завдяки переходим.”⁶²

---

⁶² Certeau, Michel. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley. p.117

3.5. Індустріальний туризм і освоєння урбаністичного “мотлоху”.

Ще одним видом *urban pioneering* у міфологізованому просторі Києва є індустріальний туризм. Як столиця радянської держави, Київ був місцем інтенсивного виробництва різноманітних товарів легкої та важкої промисловості. Урбаністичною згадкою того часу на карті міста є гігантські території промзон з розташованими всередині нефункціонуючими заводами і пустими складами. З одного боку, така ситуація співпадає з світовим переходом від індустріального до постіндустріального суспільства, який визначається переміщенням уваги від сфери виробництва до сфери послуг і централізацією основної частини виробничого процесу у певних зонах земної кулі. З іншого боку, запустіння заводів пов'язано більшою мірою із власним історичним контекстом, з переходом від радянської до пострадянської організації економіки.

Крім комерційного і мистецького призначення, нова популярність індустріальних приміщень в Києві може бути викликана захопленням, наближеним до туристичного інтересу. Такий вид дозвілля отримав назву урбаністична експлорація – розвідка (*urban exploration*, або скорочено *urbex*) і є досить розповсюдженим явищем по всьому світу, особливо у Канаді та США. Урбаністична розвідка поділяється на декілька підвидів. Класифікація пов'язана із об'єктом на якому проводять дослідження і ґрунтується на двох принципах: актуальності запланованої функції і місцем розташування відносно земної поверхні. Найбільш поширеним видом є урбаністична експлорація у закинутих об'єктах (*Abandonments*), які не обов'язково мають бути колишніми індустріальними спорудами. Серед покинутих з різних причин споруд, які викликають подібний інтерес, можуть житлові будинки, лікарні, в'язниці. В межах України найбільш відомим прикладом урбаністичної розвідки закинутих споруд є “місто-привид” Прип'ять та села зони відселення навколо

Чорнобильської АЕС. Індустріальні “міста-привиди” є поширеним явищем на території сучасної Росії: міста, які виникали в процесі освоєння нових території Радянським союзом, і закинуті після зменшення обсягу державного виробництва. Споруди, які функціонують, є об’єктом мистецтва незаконного проникання - інфільтрація (infiltration). За визначенням одного канадського інтернет-видання присвяченому цьому захопленню, метою інфільтрації є “проходження у місця, куди ти не маєш право іти” (going places you are not supposed to go).⁶³ Під такими місцями можуть розуміти будь-який елемент урбаністичного простору, закритий для вільного відвідування, від заводу до лікарні чи дорогого готелю. Існують спільноти, які зосереджують свою увагу виключно на освоєнні дахів (roofers), чи підземних конструкції (diggers).

Розвиток урбаністичної експлорації, як і багато інших індивідуальних захоплень, тісно пов’язаний із популяризацією Інтернету. Оскільки інформація про виключені з урбаністичного простору об’єкти, не залежно від того закинуті вони чи закриті, зазвичай не мала перебувати в загальному доступі. Створені у всесвітній мережі спільноти створюють умови для інституалізації явища. Популярність інтересу до індустріальних споруд сприяє тому, що об’єкти починають освоюватися комерційним туризмом, як це сталося з ЧАЕС, куди регулярно проводяться екскурсії, особливо популярні серед іноземців. Ще одним із великої кількості прикладів комерціалізації урбаністичної експлорації є в’язниця в Торонто, яка була збудована у 1864 році і є раннім зразком Вікторіанської індустріальної архітектури. Цього року “The Don Jail” було відкрито на визначений період для громадського відвідування у рамках програми “Doors Open Toronto”, яка дає можливість всім зацікавленим в архітектурі відвідувати різноманітні закриті об’єкти. У випадку з в’язницею також передбачено просту процедуру оренди будівлі для проведення

---

⁶³ <http://www.infiltration.org>

“корпоративних заходів, приватних вечірок, показів мод, чи будь-яких інших подій, які тільки можна уявити”.⁶⁴

У Києві урбаністична експлорація переважно приймає форму некомерційного дозвілля. Хоча, наприклад, є спільноти дигерів, які пропонують екскурсійні подорожі підземними ходами. Досить популярними є блукання містом у пошуках закинутих споруд, які у Києві можуть зустрічатися як в центрі так і у віддалених зонах. До переліку місць, що випали з урбаністичного простору і тепер освоюються новими типами героїв-розвідників, можуть належати житлові будинки, що більш характерно для центру міста, недобудовані чи покинуті корпуси лікарень, наукових інститутів, сховища урбаністичного непотребу – “цвинтарі” підйомних кранів, ліхтарів, літаків, трамваїв.

Закинуті житлові будинки в центрі переважно належать до київського модерну кінця XIX – початку XX століття. Ці споруди знаходяться посеред найбільш людних територій міста, але через особливості сприйняття пішоходами простору вулиці, що відбувається скоріше тілесно ніж візуально, “будинки-привиди” (якщо вони не обнесені зеленим парканом) не видають своєї непричетності до міського життя. Такими “невидимими” елементами громадського простору, які з’являються лише на уявних картах зацікавлених мешканців, є будинок навпроти театру імені Лесі Українки, “будинок-флюгер” на початку Ярославого Валу, будинок на вулиці Лютеранській біля Верховного суду, а також багато місць на менш офіційному Подолі. Фасад будинку на Лютеранській регулярно оновлюють і підфарбовують, приховуючи маргінальність його внутрішнього простору, яка відкривається якщо підійти до будинку зі сторони двору. Як і в згаданій споруді на вулиці Хмельницького, в будинку на Лютеранській є постійні мешканці, які теж міфологізуються разом з простором навколо них.

---

⁶⁴ <http://www.thedonjail.com>

У підвалі закинутого будинку на Ярославому Валу було організовано нелегальну музичну вечірку, інформація про яку розповсюджувалася в Інтернеті, вона тривала декілька годин до приїзду патрульної служби.

Інтерес до освоєння подібного “урбаністичного мотлоху” наштовхує на порівняння із захопленням руїнами у культурі бароко чи романтизму. Описуючи барокове звернення до образу руїн Беньямін пов’язує його з характером творчості цієї доби, якому властиве нанизування окремих фрагментів, “уламків”. За словами Беньяміна, барочні твори не мають твердого уявлення про свою мету, але постійно збирають залишені кимось іншим шматки; твори мистецтва виникають завдяки “нагромадженню” непеєднуваних речей. Практику молодих поетів бароко Беньямін порівнює із алхіміками-початківцями: “залишене античністю для них – окремі елементи, з яких складається нове ціле”.⁶⁵

В іншому місці цієї роботи Беньямін виводить етимологію поняття “гротеск” не стільки від прямого перекладу латинського слова *grotta*, тобто грот, невелика печера, а від образу загадкового, таємного, що ховається у цьому візуально недосяжному із щоденної перспективи просторі. Словами Беньяміна: “загадково-таємнича сила поєднується із підземно-таємничою у виникненні гротеску зі схованих у землі руїн і катакомб.”⁶⁶

Сьогодні гротеск у широкому вжитку розуміється як стильовий прийом у якому поєднуються реальне і фантастичне, правдоподібне і химерне, що нагадує описане нанизування розрізнених “уламків”.

Якщо перенести все сказане на досвід сучасних розвідників, то можна говорити про захоплення закинутими індустріальними спорудами чи житловими будинками як урбаністичний гротеск. Інтерес до викинутого з міста “мотлоху” пов’язаний із міфічними уявленнями про те, що місце щось

---

⁶⁵ Беньямин, Вальтер. Аллегория и драма./Происхождение немецкой барочной драмы. М., 2002. - с.94.

⁶⁶ Там само. - с. 90

приховує. Прикладом такого урбаністичного гротеску є міф про господаря місця – Хтонічного Хазяїна, що охороняє територію закинутого заводу чи лікарні і регулює нормативність поведінки гостей на території, карає лиходумців і винагороджує доброзичливих.

У дослідженні концепції руїн і мотлоху, Ігор Смірнов згадує про винайдений Вольтером термін “філософія історії” – що означало посилення уваги до історії як зниклого і минутого: “Сміття отримує загальне значення, філософічність разом із зміцненням уявлення про те, що універсальним може бути не тільки константне, але і змінне”.⁶⁷

Захоплення руїнами пов’язане із опозицією часу і простору, зі спробою знайти позачасовий вимір, який би протистояв наявній реальності. Подібно до Гьоте, який їздить Італією і робить замальовки архітектурних розвалин, сучасним урбаністичним розвідникам властиво зосередження на документації візуального образу освоєного ними простору. Але якщо для романтиків образ руїн сприймається віддалено, як фон у живописі чи елемент пейзажу, який спостерігали з вікна проїжджаючи повз, прихильники індустріального туризму занурюються всередину урбаністичного «мотлоху» і сприймають його тілесно. Інтерес до подібних розвідок часто пов’язаний із захопленням фотографією, про що свідчить велика кількість професійних і аматорських фотогалерей на сайтах присвячених урбаністичній експлорації. З чого можна зробити висновок, що освоєння простору відбувається подвійно – тактильно і завдяки подальшій можливості його візуалізації; маючи фотографічне відтворене зображення людина оволодіває образом місця і вважає його підкореним. Знайшовши фрагмент урбаністичних відходів, що були виключені раціональною концепцією міста, розвідник пробирається всередину і вписує крок за кроком цей простір до своєї уявної карти. Опанування споруди відбувається зсередини через його роз’яснення – перетворення двовимірної оболонки на складний

---

⁶⁷ Смирнов, Игорь. Хлам текстов. 2004. [WWW] <http://www.vfree.in/posts/xlam-tekstov/>

тривимірний простір, наповнений значенням. Знімки, принесені з місця урбаністичної розвідки, часто зосереджені на залишках від попереднього життя споруди: зображень розкиданих дитячих іграшок, зламаних меблів, пожовтілих записників, написів і табличок та залишків від колишніх процесів виробництва. Схоплені камерою подібні знахідки визначають наскільки вдало пройшло освоєння місця. Акцентування на гуманізованому характері будівлі говорить про ілюзію вторгнення у приватний простір і таємного підглядання. Одночасна присутність на території споруди декількох часових проміжків переносить людину у позатемпоральний простір, де вона перетворюється на невидиму істоту і підглядає за тим, що відбувається навколо.

Висновки

Одним із поставлених на початку роботи завдань була спроба встановити, яким чином можна описувати сучасне місто, де переплітаються і накладаються множинні практики. У дослідженні урбаністичного простору Києва і процесу його переозначення від радянського до пострадянського, ми вирішили зосередитися на когнітивних (або, як ми ще їх назваємо, уявних) картах міста. В основу роботи було покладено результати практичних досліджень, які намагалися з'ясувати, яким чином мешканці уявляли Київ як радянське і як пострадянське місто. Увагу було зосереджено як на індивідуальних ментальних картах, так і на репрезентації міста у масмедійному дискурсі.

У ході практичного дослідження було з'ясовано, що когнітивні карти урбаністичного простору суттєво відрізняються від топографічних. Люди уявляють місто в залежності від своїх щоденних потреб і практик, вплітаючи в його образ власні бажання і страхи. Перехід від радянського до пострадянського в урбаністичного простору відбувається разом із процесом постійного звикання до нового, в наслідок чого самі зміни, навіть найбільш радикальні, не відчуються на рівні мікропрактик. Проте, якщо зіставити декілька окремих часових фрагментів, наприклад репрезентацію міста на початку 1960х, 1990х і сьогодні, це дозволяє помітити суттєву трансформацію урбаністичного простору як концепту і як місця для щоденного побуту. Продуктивним моментом практичних досліджень було співставлення уявних карт студентів різних закладів і різних епох, які були об'єднані спільною територією. Опитані курсанти Київського військово-морського політичного училища, які після його закінчення покинули місто, зберегли у пам'яті образ урбаністичного простору, вільний від пострадянських втручань, до наявності яких місцеві мешканці вже звикли і не здатні відділити їх від цілісного сприйняття сучасного Києва.

У подальшій розробці тез, виокремлених на матеріалі практичних досліджень, було розглянуто уявлення про карту транспорту і схильність жителів Києва до метрополітеноцентричності когнітивного картографування урбаністичного простору. Окрема увага була приділена практикам пересування жителів містом у пошуках потрібних товарів у радянський час, і зміни, які стосуються комерційної забудови пострадянського часу.

Цікавою і недослідженою темою є такий феномен урбаністичної поведінки як стихійні ринки. У ході цієї роботи ми спробували простежити процеси переозначення фрагментів міського ландшафту пов'язані із одним із найбільших ринків Києва – Троєщинським. Використавши дослідження Блера Рубла, присвячені життю іммігрантів у Києві, ринок “Троєщина” розглядався у протиставленні до системи радянського планування міста, прикладом якого може бути житлова забудова району. Ринок і забудова протиставлялися як неофіційне і офіційне місто. Проте, це лише один з можливих способів осмислення феномену стихійного ринку, який досі займає важливе місце на вулицях Києва.

У роботі було розглянуто спосіб когнітивного картографування Києва в залежності від уявлення про безпеку і небезпеку фрагментів його простору, і пов'язану із цим схильність до міфологізації уявного фронтиру. Одне із ключових спостережень, зроблених під час роботи над темою, стосувалося руху в урбаністичному просторі і стратегій переозначення і освоєння міста, пов'язаних з цим.

Для структурованого дослідження міста як урбаністичного простору, який сам по собі позбавлений однозначної, чіткої структури, ми використали протиставлення концепту міста та індивідуальних щоденних практик, що знаходять собі місце в ньому. Проте, в ході роботи доводилося порушувати визначену межу, через тісну взаємодію концепту і практик, а також з метою збереження множинності самого міста.

В ході роботи було сформульовано напрямок подальшого дослідження урбаністичного простору Києва. Інтерес викладає образ міста і його зв'язок із внутрішнім рухом, тобто, міста як простору і як місця, території. У рамках подальших практичних досліджень нам було б цікаво простежити взаємодію статичного і динамічного елементу когнітивних карт міста.

Список літератури.

Джерела

1. Chtcheglov, Ivan. Formulary for a New Urbanism. 1953
<http://www.bopsecrets.org/SI/Chtcheglov.htm>
2. Debord, Guy. Théorie de la dérive// Internationale Situationiste#2.1958
<http://www.larevuedesressources.org/spip.php?article38>
3. In Your Pocket: Kyiv. 2009,#14
4. SocMart: Аналітика і дослідження комерційної і житлової нерухомості України. <http://www.socmart.com.ua/>
5. Архітектура СРСР, 1956 №7
6. Вечірній Київ, 1961 січень-грудень
7. Вечірній Київ, 1962 січень-червень
8. Галяс, Жєня. Пісьма братана. К., 2006.
9. Засідання градостроїтельного совета Києвглавархітектури 3 октября 2007 года.http://archunion.com.ua/soviet-2007/gradsovet_07_10_03.shtml
- 10.Київські вєдомості. 13 августа 1998.
- 11.Київ будівельний, 1961 грудень
- 12.Київ: Що? Де? Як? Фотопутівник. К., 1980.
- 13.Найстрашніші райони Києва//Моє місто. Листопад 2008.
<http://www.moemisto.com.ua/9260>
- 14.Недвижимость Києва, 1998 №15
- 15.Петиція №49. <http://www.petition.org.ua/>
- 16.Радянський Київ, 1939 №21
- 17.Соціалістичний Київ №1, 1937
- 18.Соціалістичний Київ. №10 1937
- 19.Строительство и архитектура, 1968 №7
- 20.<http://www.urbanjustice.org>

21. <http://www.parkour.kiev.ua/>
22. <http://www.infiltration.org>
23. <http://www.thedonjail.com>
24. <http://www.kgs.kiev.ua/>
25. <http://wek.kiev.ua/>

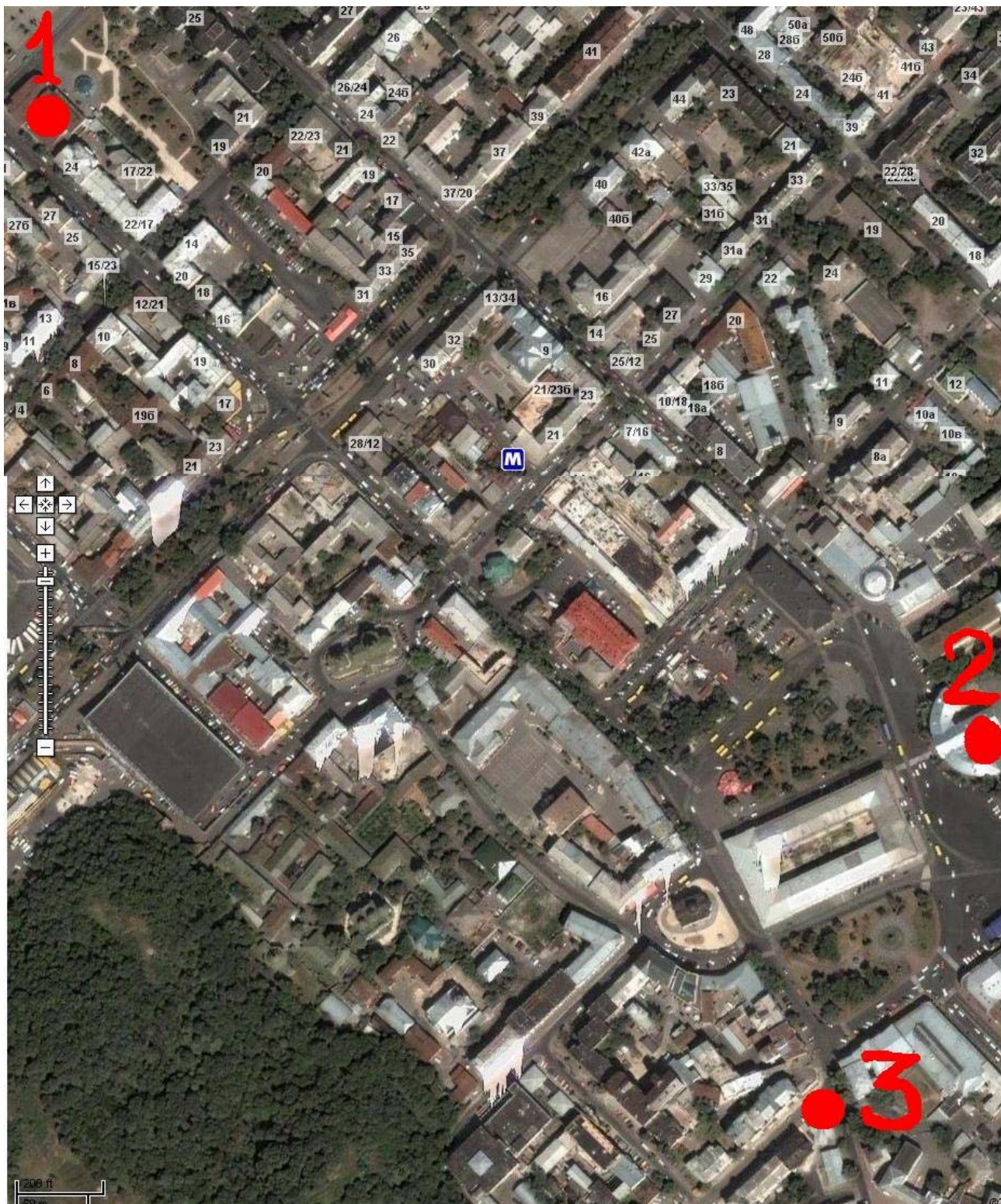
Статті, монографії.

26. Architecture and Revolution. – ed. by Leach, Neil. London, 1999.
27. Benjamin, Walter. The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction (part XV)
<http://pages.emerson.edu/Courses/spring00/in123/workofart/benjamin.htm>
28. Buckley, Neil. From shock therapy to consumer cure: Russia's middle class starts spending.//Financial Times. October 31, 2006.
http://www.ft.com/cms/s/0/65775c66-6884-11db-90ac-0000779e2340.html?nclick_check=1
29. Charles Jencks. The Language of Post-Modern Architecture. 1991.
30. Cities after the Fall of Communism: Reshaping Cultural Landscapes and European Identity./ed. Czaplicka, J., Gelazis, N., Ruble, Blaire A. - Washington, D.C., 2009.
31. de Certeau, Michel. The Practice of Everyday Life.- Berkeley, 1984.
32. Hall, Tim. Urban geography. NY, 2001.
33. Harvey, David. Space of Capital: Towards a Critical Geography. NY, 2001.
34. Jameson, Fredric. Cognitive Mapping.// Marxism and the Interpretation of Culture./ed. Nelson, C., Grossberg, L. – Illinois, 1990.
35. Lefebvre, Henry. Writings on Cities, Oxford. 1996.
36. Parker, Simon. Urban Theory and the Urban Experience: Encountering the City. London, 2004.

37. Ruble, Blair A. Creating Diversity Capital: Transnational Migrants in Montreal, Washington, and Kyiv. – Washington, D.C., 2005.
38. Ruble, Blair A. Kyiv's Troeshchyna: An Emerging International Migrant Neighborhood// Nationalities Papers, Vol. 31, No. 2, June 2003.
39. Smith, Neil. The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City. London, 1996.
40. Thinking Space. - London-New York, 2000.
41. Turner, Frederick. The Frontier In American History. NY., 1921.
<http://xroads.virginia.edu/~Hyper/TURNER/>
42. Бауман, Зігмунд. Глобалізація: наслідки для людини і для суспільства. К., 2008.
43. Беньямин, Вальтер. Происхождение немецкой барочной драмы. М., 2002.
44. Бобринская, Екатерина. Русский авангард: границы искусства. – М., 2006.
45. Бодріяр, Жан. Симулякри і симуляції. К., 2004.
46. Боймерс, Биргит. Путешествия под землю: метро на экране.//
Неприкосновенный запас 2002, №3(23).
47. де Серто, Мишель. По городу пешком.//Communitas 2005 #2 – с.80-87.
48. Ечевская, О., Гурова, О., Вейс, О., Дейхина, О., Захарова, Ю. Люди и вещи в советской и постсоветской культуре. Новосибирск, 2005
<http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/292623.html>
49. Кевин Линч. Образ города. М.: Стройиздат, 1982.
50. Л.Р.Слободян, Л.А.Коваленко, Л.С.Перелигіна, В.В. Янковий.
Найстарішому київському машинобудівному заводу – 125 років.//
Київський політехнік №23, 2007. <http://kpi.ua/newspaper/723-9.php>
51. Ле Корбюзье. Архитектура XX века.- М.: Прогресс, 1970.
52. Паперный, Владимир. Культура Два. М.: 2007.
53. Петровская, Елена. Город и память.// Неприкосновенный запас. 2002, №5
(25)

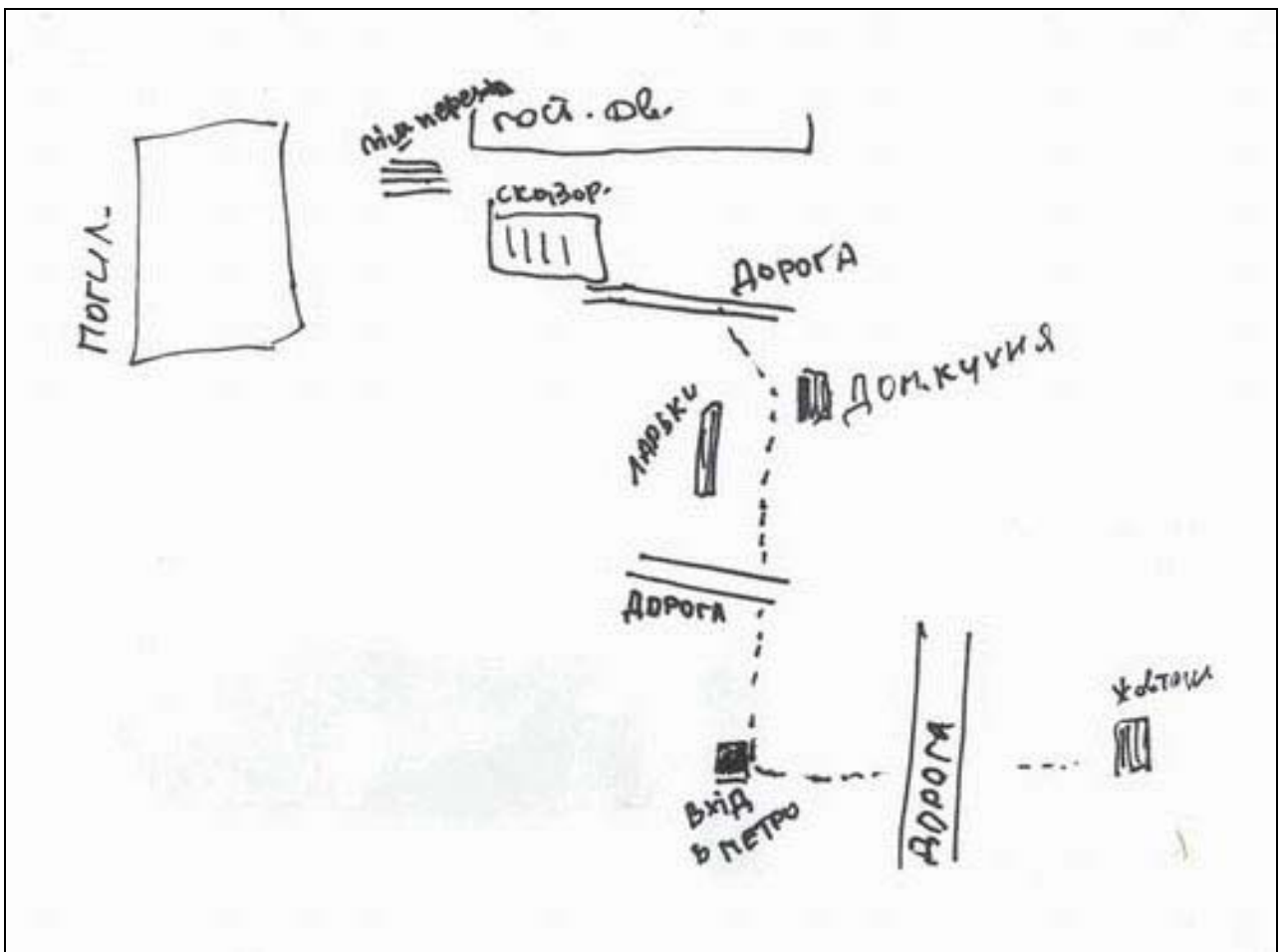
- 54.Рубинштейн, С. Л. Восприятие пространства./Основы общей психологии. СПб, 1998.
- 55.Сеннет, Ричард. Падение публичного человека. М., 2000.
- 56.Смирнов, Игор. Хлам текстов. 2004. <http://www.vfree.in/posts/xlam-tekstov/>
- 57.Советская очередь как российская действительность.// Неприкосновенный запас, 2005, №5(43)
- 58.Сосновська, Данута. Віщування Вернигори/ Всесвіт. - 1994.-N9.
- 59.Срибненко, И. Год рабочих республик.
<http://proletar.org.ua/artlist/969/isribnenko-god-rabochikh-respublik>

Додаток 1. Маршрут: кінотеатр Жовтень (1) - 3й корпус Києво-Могилянської Академії (2) – Андріївський узвіз (3).

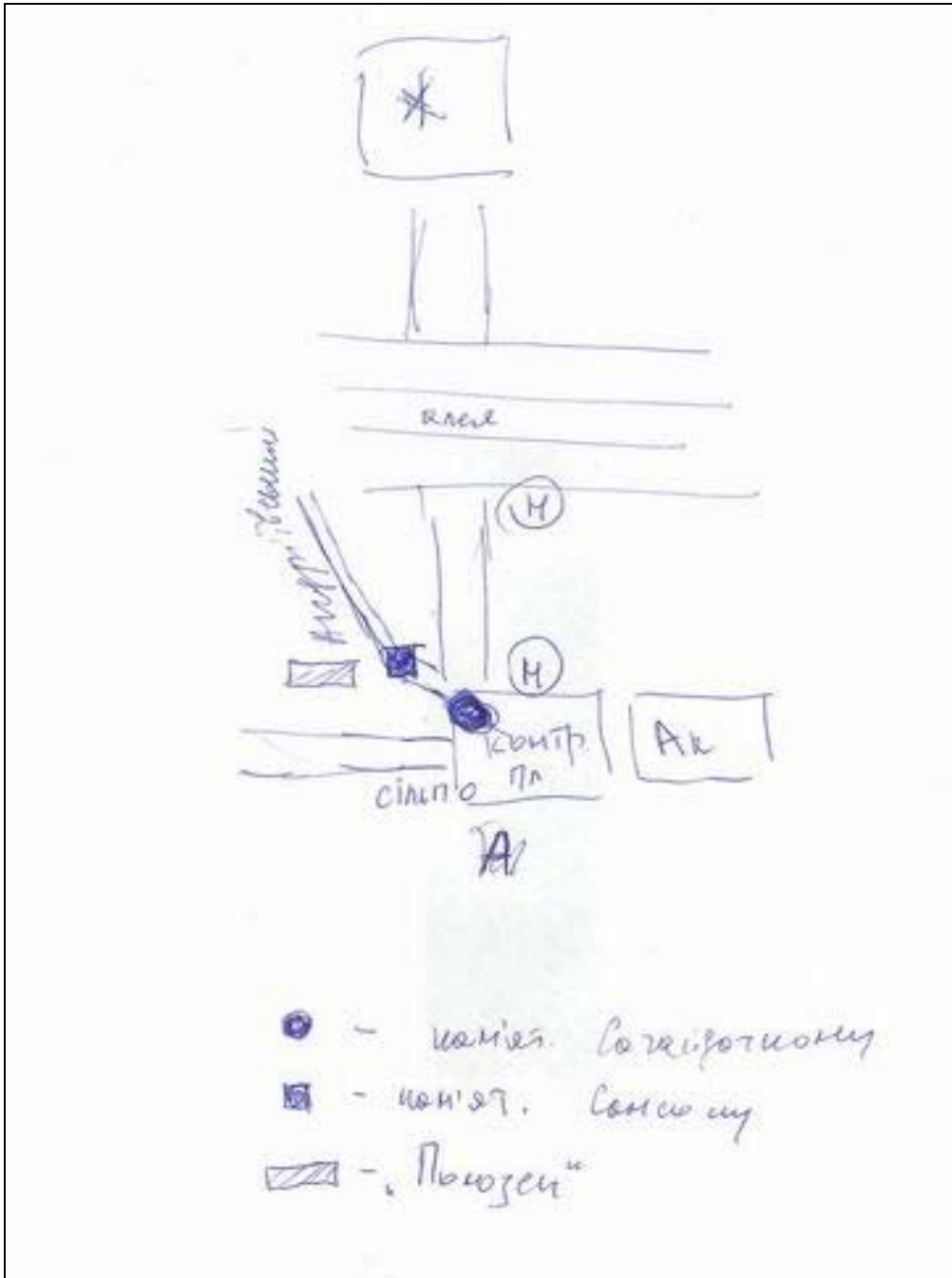
Додаток 2. Неправильний напрямок у місцях повороту

1. Маршрут малювався починаючи від Академії. Після позначки “**вхід в метро**” уявний напрямок руху відхиляється від реального на 90° . З чого можна зробити висновки, що людина заходить у підземний і втрачає візуальний зв'язок з об'єктами наземного ландшафту. В результаті чого не співвідносить свої рухи із напрямками вулиць. Зробивши декілька поворотів у підземних тунелях, вона подумки проектує їх на поверхню. Проте, звичка малювати повороти як прямі кути перетворює паралельні в об'єктивному просторі дороги по вулиці Спаській і по Валах на перпендикулярні.

Додаток 2. Неправильний напрямок у місцях повороту

2. Андріївський узвіз і кафе “Полонез” зсунуті на 90° по відношенню до траєкторії к/т “Жовтень” – Контрактова площа, з якої починався малюнок. Що можна також пояснювати накладенням двох уявних маршрутів – 1. зі сторони пам’ятника Сагайдачному (●) рухатися в сторону фонтану “Самсон”(■); 2 – від метро “Контрактова площа” рухатися до пам’ятника Сагайдачному. Схема території складається із окремих маршрутів, в наслідок чого утворюється зсув місць, що належать до різних траєкторій руху.

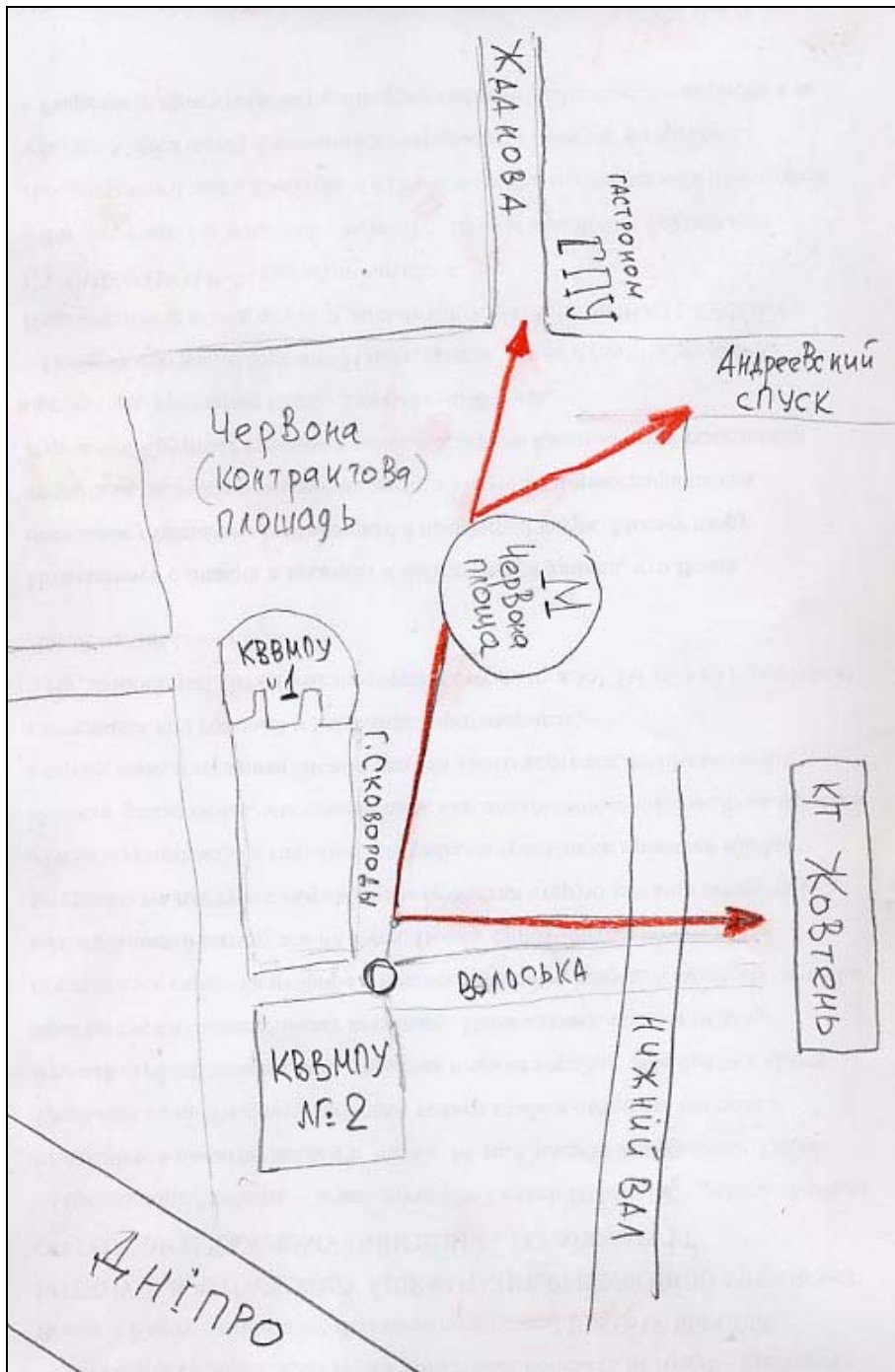

Додаток 2. Неправильний напрямок у місцях повороту

3. Малюнок випускника Військово-морського політичного училища.

Андріївській узвіз і вул. Сагайдачного зміщені на 90° відносно циркульного корпусу училища ("КВВМПУ №1"). Що можна пов'язувати з уявним віддаленням від території дисципліни і вулиці Іллінська.

"Улица Ильинская была неприятной в общем-то... может потому, что нас там постоянно водили строем из городка № 1 в городок № 2 и обратно... А Григория Сковороды ассоциировалась со свободой – путь в увольнение проходил через неё..."

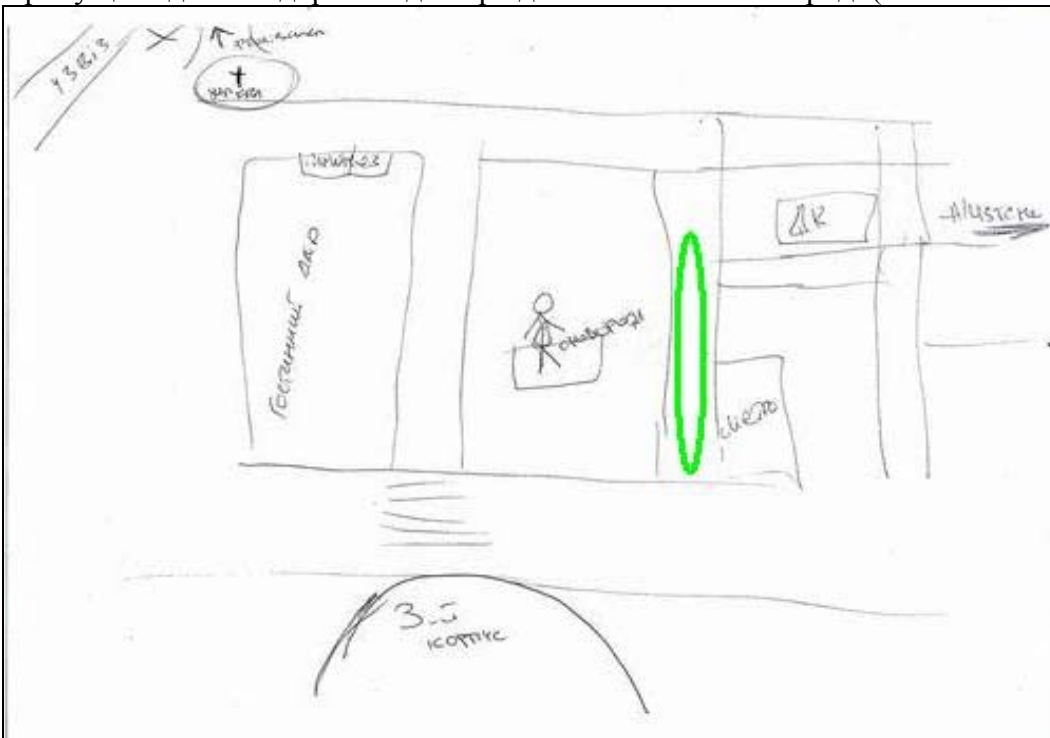
Додаток 3.1 Пропущені ділянки.

Зелений паркан, калюжі, саморобний міст із дошок.

Додаток 3.2 Пропущені ділянки.

Пропущена ділянка дороги від метро до пам'ятника Сквороді (позначена зеленим кольором)

Додаток 3.3 Пропущені ділянки.

Пропущена ділянка дороги. Вид на супутниковій карті.

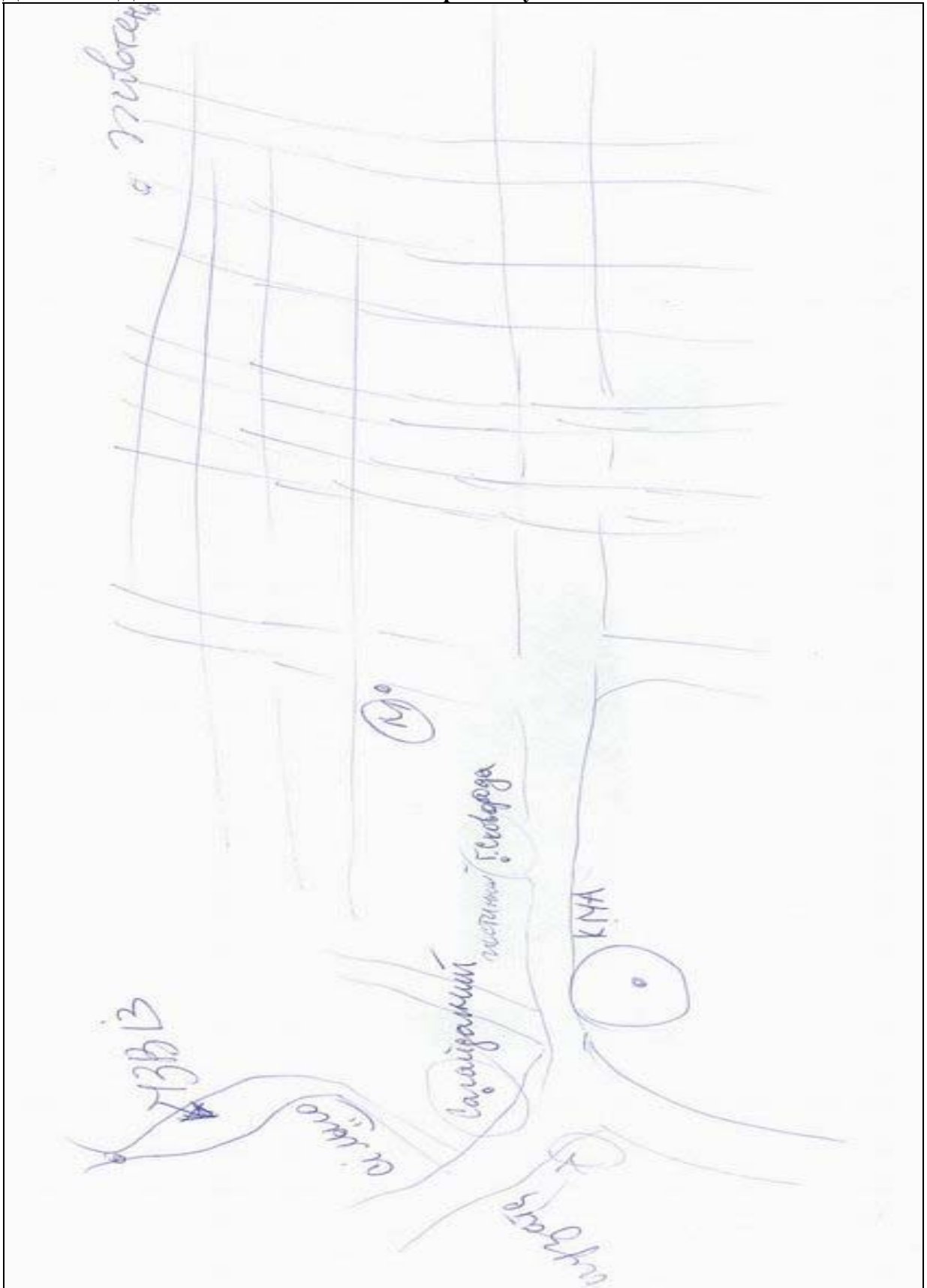

Додаток 3.4 Пропущені ділянки.

Пропущена ділянка дороги від метро до пам'ятника Сковороді (позначена зеленим кольором)

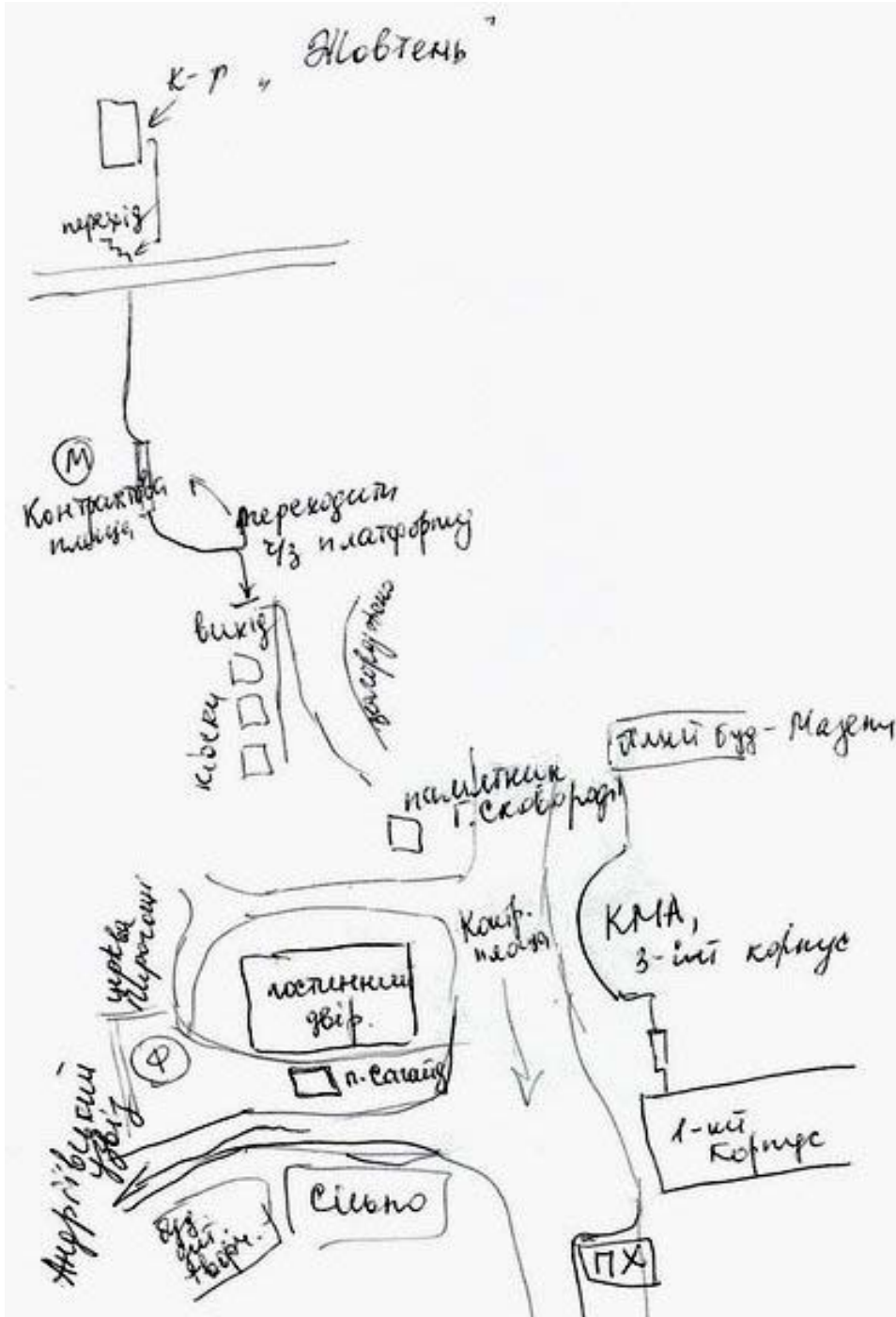
Додаток 4. Ділянки з високим і низьким рівнем уявлюваності

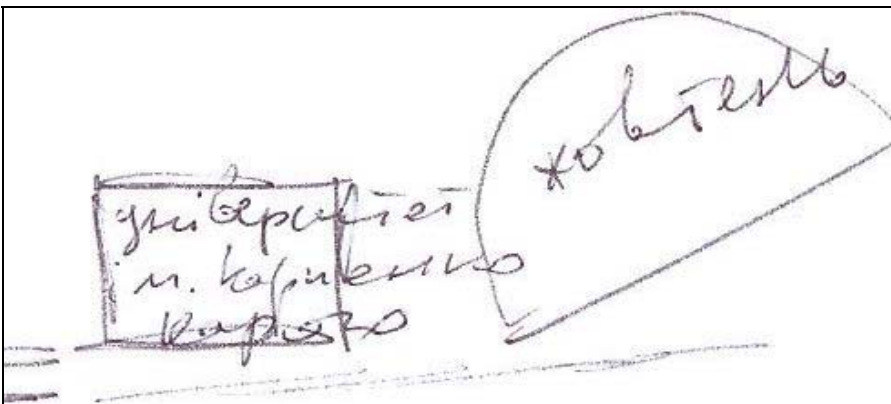
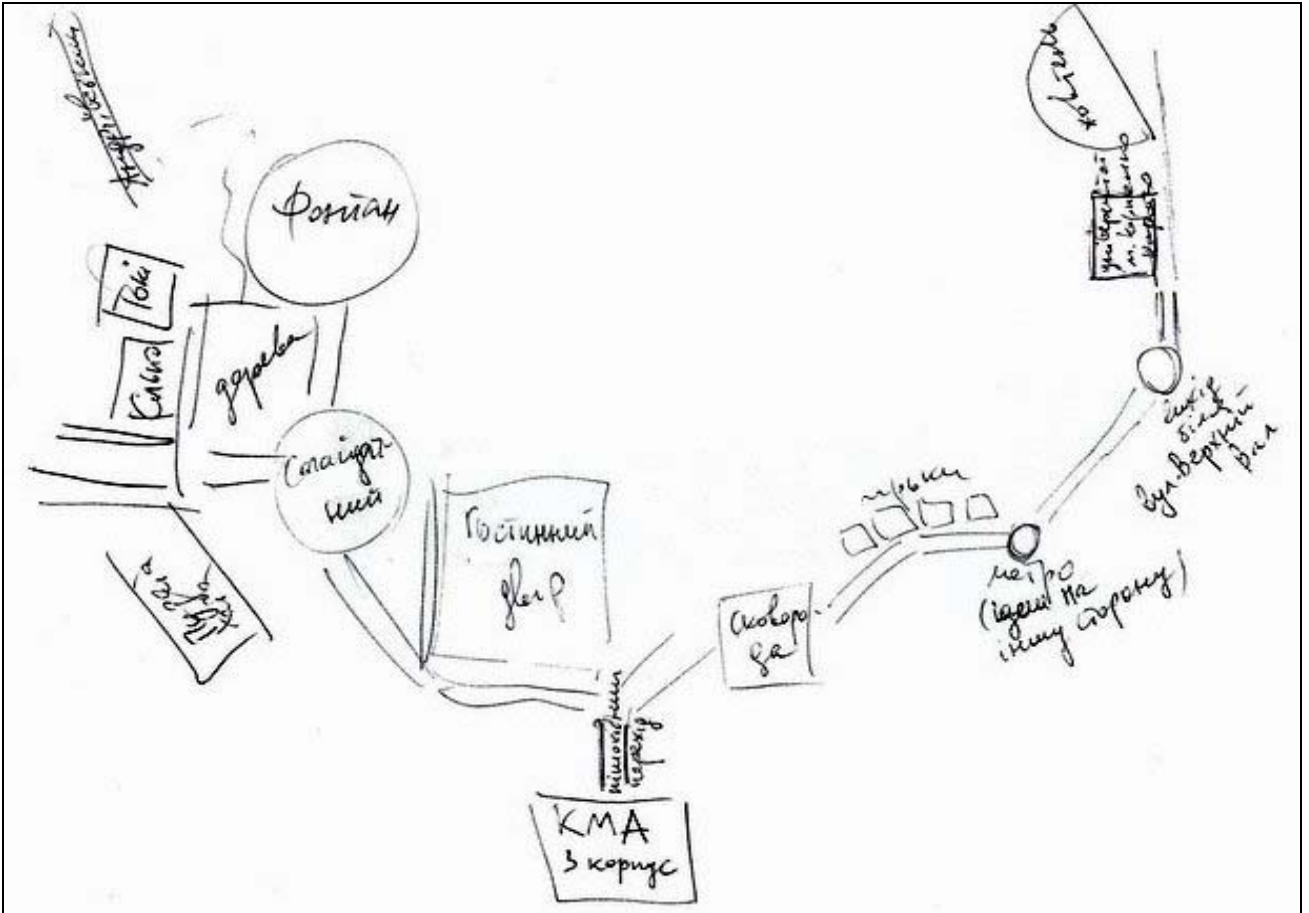
Додаток 5.2. Функціональне маркування

Маршрут від корпусу №3 до кінотеатру “Жовтень” зображено через платформу станції метро “Контрактова площа”, що говорить про звичне використання метрополітену для того, щоб потрапити до Академії та околиць. Кіоски, “Сільпо” та “Пузата хата” (“ПХ”) також позначені. Із зібраних маюбнків лише на цьому було позначено тимчасовий зелений паркан – дугою і написом “загороджено”.

Додаток 5.3. Функціональне маркування

Як і на попередньому малюнку позначено дорогу до кінотеатру “Жовтень” через платформу станції – напис: “метро (ідемо на іншу сторону)” – і наступна точка “вихід біля вул.Верхній Вал”. “Ларьки”, “Пузата хата”, “Сільпо” також позначені. Крім того, біля “Жовтня” є місце підписане як “Університет ім. Карпенка-Карого”, для того щоб помітити цей об’єкт потрібно піднятися сходами до входу і стати впритул до таблички на якій написано, що за установа розташовується в даній споруді.

Додаток 5.4. Функціональне маркування

Уривки з опитувань випускників Військово-морського політичного училища.

1.

Есть ещё одно примечательное место, на вашей карте не видно. Это так называемый «ГПУ» (гастроном против училища), тогда ещё одноэтажный... Он находится на углу в начале ул. Гетьмана Сагайдачного (бывшей Жданова) на противоположной училищу стороне Червоної (Контрактової) площі... Там сейчас вроде «Сільпо» ... тоже гастроном...

Выходя в увольнение, курсанты любили там затариться портвейном «Приморским» за 2 рубля 12 копеек, выпить его в одном из сквериков Подола и следовать дальше... На Подоле мало кто в увольнении оставался... До открытия метро «Червона площа» мы уезжали с Подола на автобусах и трамваях... Пешком в город ходили или через Андреевский спуск (реже) или по Жданова – Владимирский спуск – Крещатик и далее (чаще)...

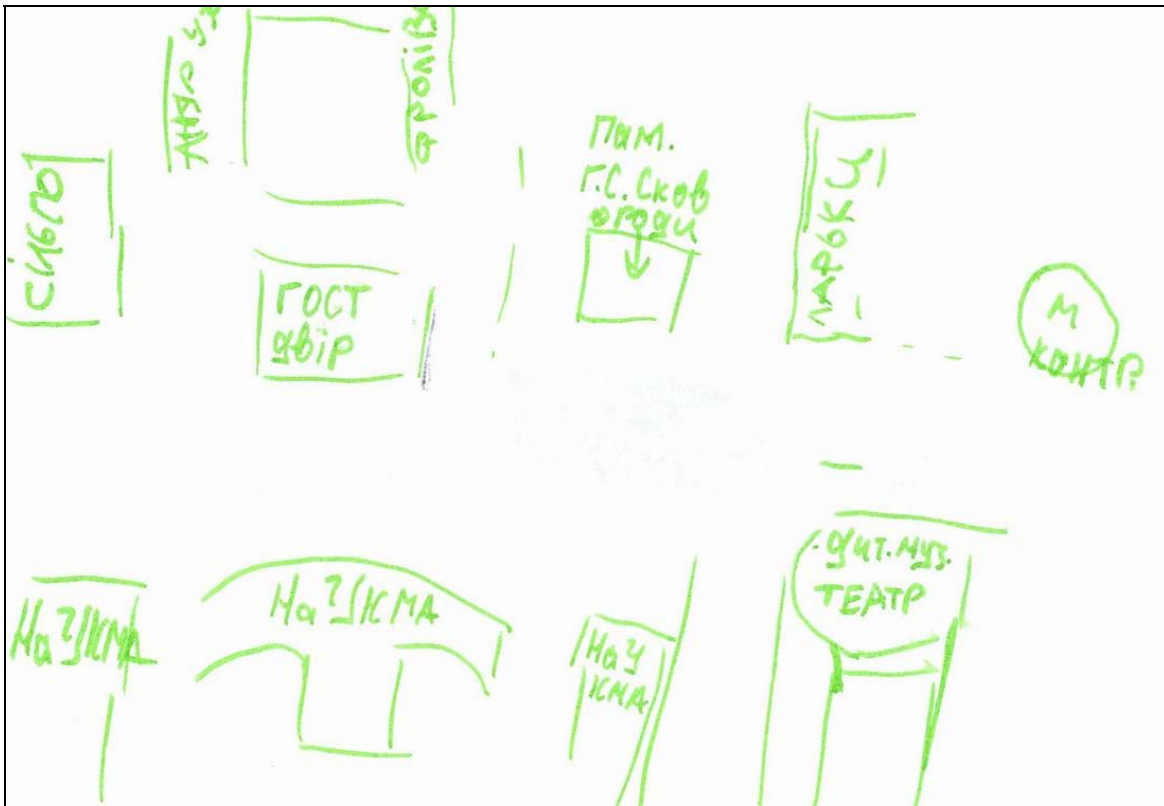
2.

Могу описать дорогу к Андреевскому спуску.

Красивое место, я любил чтобы мой маршрут утренней пробежки там проходил. Солнце уже встало, а город еще не проснулся полностью, мало людей и машин на улицах. Маршрут начинался не с учебной территории, а с жилой (не знаю что там у вас сейчас). Выходишь из КПП и налево до поворота на Ильинскую улицу, поворачиваешь на нее и прямо по Ильинской улице до Красной площади, слева будет проходить швейную фабрику Смирнова-Ласточкина, справа проходишь мимо вторых ворот на учебную территорию. Выходишь на площадь и увидишь через дорогу напротив слева Гастроном угловой справа напротив него развалины Гостинного двора. Держишься влево и переходишь на другую сторону площади мимо этого самого гастронома. Доходишь до конца квартала, там налево и наверх как раз начинается Андреевский спуск. Там еще кончается асфальт и дорога выложена брусчаткой.

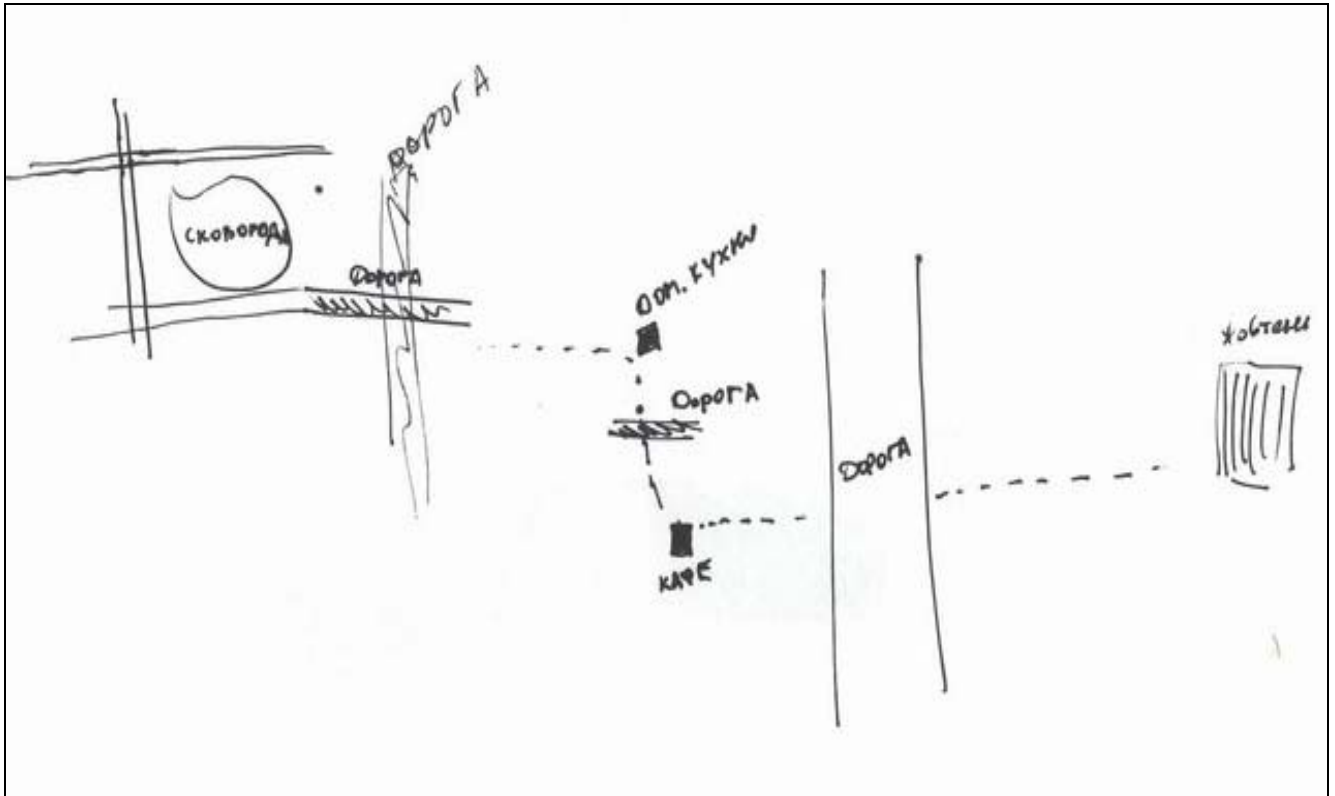
Додаток 6.1. Місце і простір як два способи мислення.

На малюнку, завданням якого було зобразити як дістатися від третього корпусу Академії до узвозу і кінотеатру “Жовтень”, розміщено окремі об’єкти з врахуванням їхнього місцезрозташування відносно один одного. Напрямок руху не вказується. Цю схему можна розглядати як поняття “місця” у де Серто – статичного порядку який сприймається зором, уявною точкою споглядання.

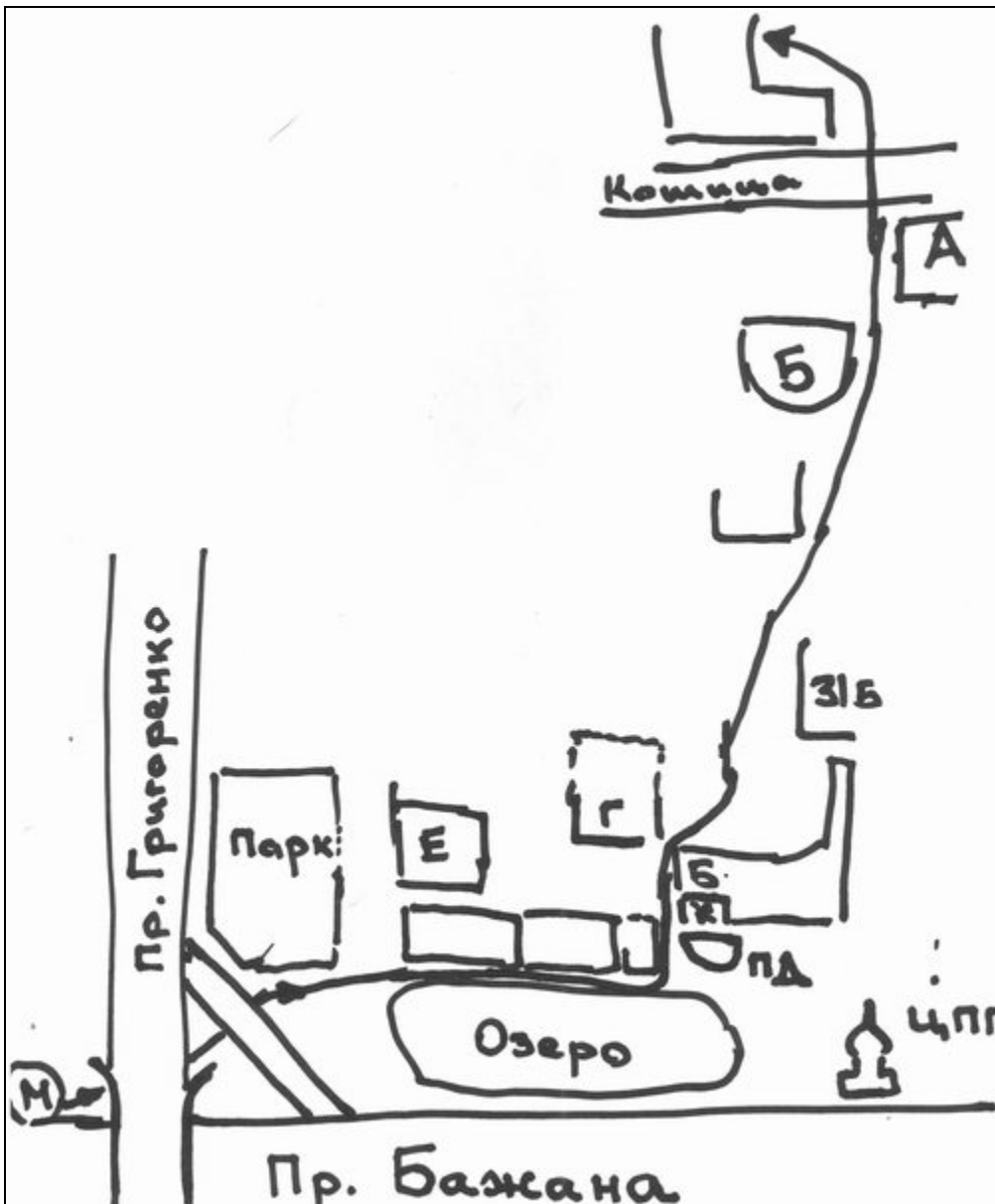
Додаток 6.2. Місце і простір як два способи мислення.

На малюнку вектор маршруту, зображений пунктиром, поступово нанизує елементи міського ландшафту, що враховує часову послідовність об'єктів і передає рух уявного перехожого. Такий спосіб зображення в опозиції де Серто є “простором” – динамічною практикою місця.

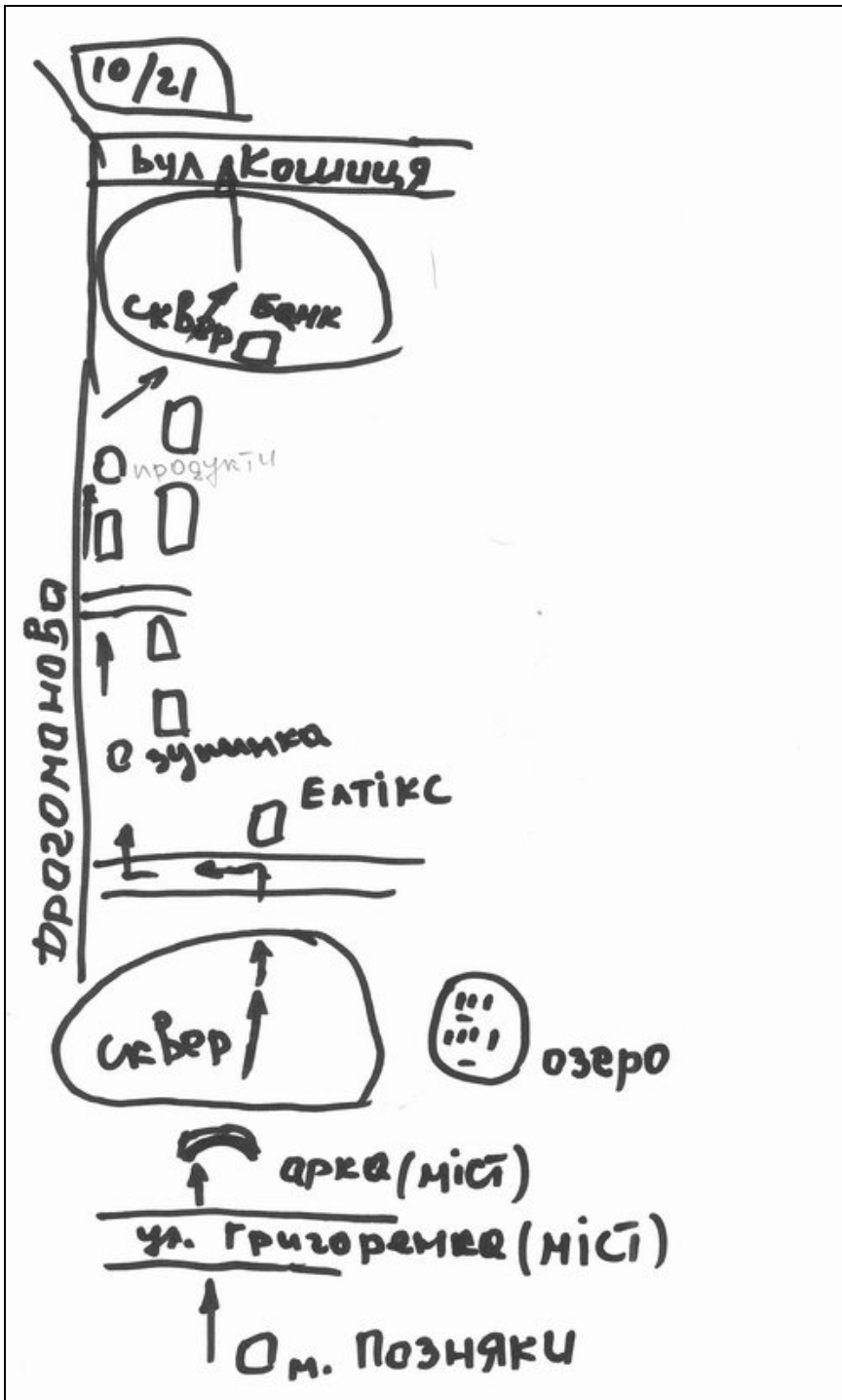
Додаток 7.1. Дорога і вулиця. Індивідуальний простір спальних районів.

Завданням малюнку було показати дорогу від метро до власного будинку. Стрілка, що позначає маршрут, проходить повз поодинокі об'єкти, які були обрані саме цим перехожим. Один з квадратів підписаний як "31Б", позначає будинок із відповідним номером. Це єдиний будинок на маршруті позначений номером. У спальних районах часто виникають запитання щодо логіки розташування номерів будинків, оскільки вони не стоять вздовж однієї лінії і не всі будувалися одночасно. Тому жителі зазвичай не орієнтуються за номерами будинків. У даному випадку, людина позначила будинок, оскільки щоденно проходить той його кут, де розміщено велику табличку з номером. Тобто, маркером тут був не порядковий номер одного з будинків масиву, а візуальний образ таблички, який виділявся незвичними для київських вулиць розмірами. Об'єкти переважно показані лише фрагментовано, тієї стороною, яка прилягала до маршруту, що пов'язані із нечитабельними формами висотних будинків, оскільки вони значно вищі за людський зріст і часто характеризуються неправильною геометричною формою.

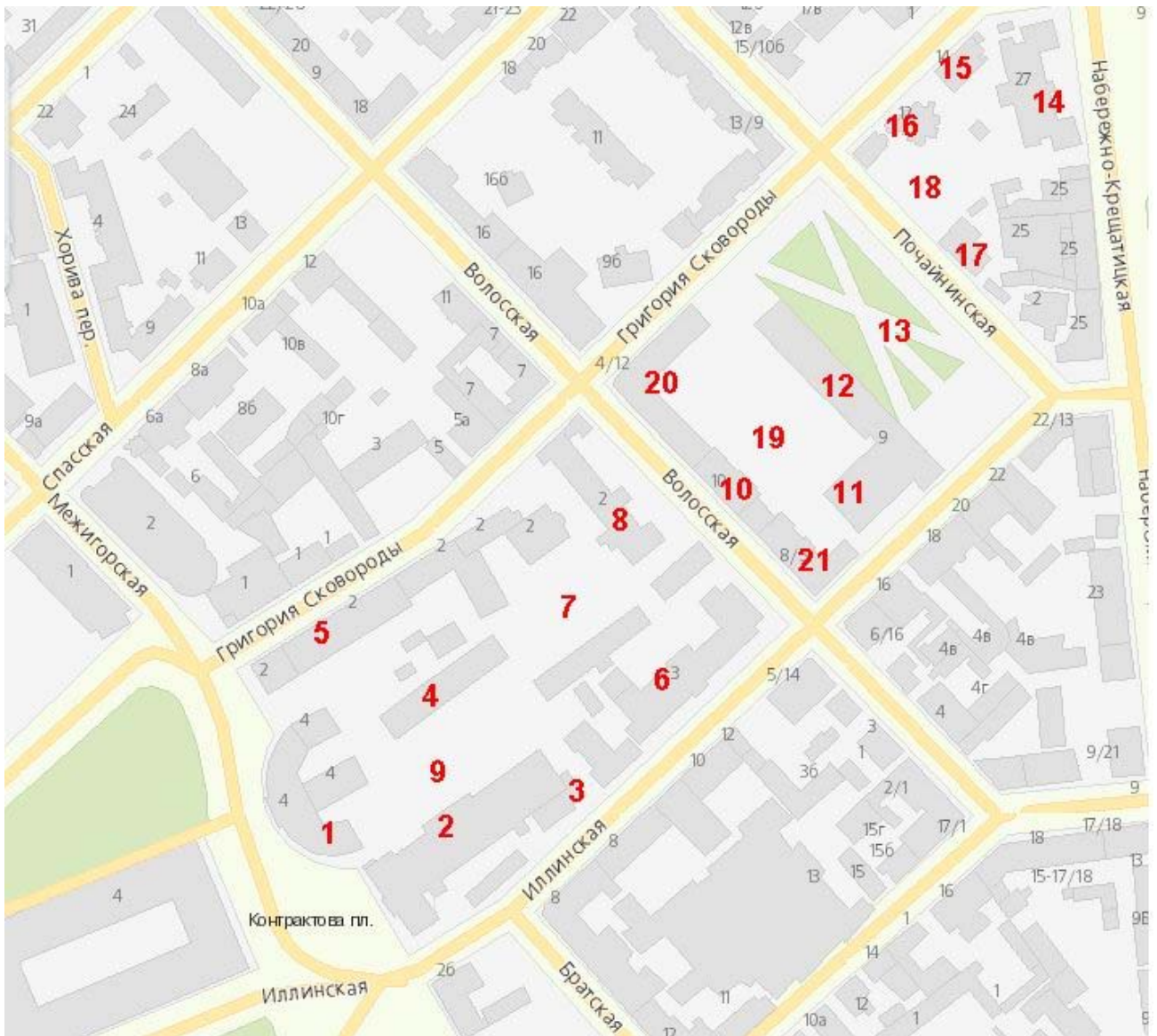

Додаток 7.2. Дорога і вулиця. Індивідуальний простір спальних районів.

Інша схема пересування від станції метро до того самого будинку. Всі зображення місця структуруються в одну пряму вісь, а вулиці перетинаються під прямим кутом, хоча в об'єктивному просторі об'єкти організовані менш однозначно. Що говорить про звичку уявляти простір структурований перпендикулярними вісями. Третина маршруту проходить вздовж дороги, але вона не є основним орієнтиром, оскільки щоб до неї дістатися треба відшукати ряд інших орієнтирів. А потім звернути з неї у визначеному місці. Маршрут майже повністю відрізняється від того, що зображений на першому малюнку.

Додаток 8. Завдання.

На карті цифрами позначені місця на території академії і в околицях. Напишіть, будь ласка, які місця відповідають цифрам. Навіть якщо вам це здається самоочевидним.

1. Офіційне значення місця та моменти, що вас з ним зв'язують. Наскільки важливе це місце у щоденному житті студентів. Які побутові імена існують на території корпусів. Історії, які там відбувалися, легенди і т.д. Місця, де можна заховатися.

2. Якщо місця під цифрами вам не про що не говорять - так і напишіть. Якщо є якісь важливі точки і вони не позначені - вкажіть їх.

3. Напишіть 5 найприємніших і найнеприємніших місць, якщо цьому є якийсь логічне пояснення - напишіть чому.

Якщо ще щось важливе - будь ласка.

Додаток 9.

Церемонія посвяти випусників Київського військово-морського училища, 1989 рік.

Додаток 10.
ТРЦ «Більшовик»

Додаток 11.

Результати проведених нами опитувань серед випускників Київського військово-морського політичного училища та студентів і випускників Києво-Могилянської Академії. Завдання було наведено у додатку 8.

1. Корпус НаУКМА №3

1 – это т.н. «Циркульное здание» (по виду сверху) - главный фасад бывшего КВВМПУ. В нём располагались: Кафедра Истории международного коммунистического, рабочего и национально-освободительного движения; Кафедра Научного коммунизма; Кафедра Международных отношений и внешней политики СССР; Кафедра Боевых средств флота (ракетное, торпедное, минное и артиллерийское вооружение); Кафедра Оружия массового поражения и защиты войск и объектов, Кафедра Тактики Военно-Морского Флота; Спортзал; Охраняемый арсенал вооружения училища (в основном – автоматы Калашникова и патроны к ним)
(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 рік випуску)

Так же комфортным местом было циркульное учебное здание, курилка за учебным корпусом № 3... там же располагалась небольшая спортивная площадка... всё в зелени, каштанах...
(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 рік випуску)

3 корпус - лицо могилянки - фасад в неоклассици с новой светящейся вывеской, яку, як мені скаржилися, не люблять могилянці, бо вона нагадує "вивіску як у "Сільпо". Легенда, що в підвалі 3 корпусу - військовий корабель :) Ше в 3 корпусі знаходяться пренеприятніші відділи як-от житловий, який всі, хто змішений жити в общазі, ненавидить щиро і пристрасно. І я - найперша.
(випускниця НаУКМА, 2008 р.в.)

1 – 3 корпус, спортзал, футбол, спорт в академії.
(випускник НаУКМА, 2008 р.в.)

3 фізкультурного залу можна було потрапити теж під дах – «кафе-бар седьмое небо».ну він трохи міфічний. там на третьому корпусі такий круглий отвір є під дахом - це його вікно. туди тільки з залу може пройти. так там двері зачинені напостой ше можна було сховатися на сходах до погребу, там де тепер літня площадка трапезної
(випускник НаУКМА, 2006 р.в.)

1 – 3й корпус. Англійська мова, фізкультура, туристичний гурток, обидві "рідні", філологічні кафедри. Цікаві місця – лінгафонний кабінет, в якому можна було під час "вікон" дивитися кіно, слухати музику чи виконувати домашні завдання. Заховатися (раніше) можна було на 4му поверсі, на бокових сходах (з видом на плац)
(студентка НаУКМА)

1 – третій корпус. Колись там був керокс і ми там ксерили сорок копій відповідей на Чумаченка на третьому курсі. А ще там була противна англійська та фіз-ра. Неприємний корпус-нудні предмети.
(студентка НаУКМА)

1. корпус 3. англійська і фіз-ра. Жах, нудота, гидота, бридота. Окрім фіз-ри в спорт-залі проводять чемпіонати з міні футболу. Раніше було цікаво приходити вболівати, а також виряджатися і робити вигляд, що граю в "місячному сьайві" :). А ще там грали брати- "Яйця" і "Ачкакани".
(студентка НаУКМА)

2. Корпус НаУКМА №1

2 – Главный учебный корпус КВВМПУ с кабинетами руководства (окна на Червону площу), буфетом, библиотекой и читальным залом. Кафедры: Партийно-политической работы, Истории КПСС, Политической экономии, Военной экономики, Военной истории, Военно-морского искусства, Марксистско-ленинской философии, этики и эстетики, Радиоэлектронных средств, боевых информационных управляющих систем и средства связи, Военной педагогики и психологии, Литературы и искусства (История и теория русской, советской и современной зарубежной литературы), Кораблеводства (навигации), Основ советского военного законодательства и международного морского права, Технических средств кораблеводства, Мореходной астрономии, Теории устройства, живучести и электрооборудования кораблей, Высшей математики и физики, Тактики морской пехоты, , Технических средств пропаганды, Политической и военно-морской географии, Общевоинских уставов, Иностранных языков...
Аудитория № 217 была главной аудиторией для занятий (лекций) в составе роты – это более ста человек.
(выпускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

2. Интересное место в 1-м корпусе чугунная лестница с буквами "Донат, Липковский и Ко". С ней связана легенда про курсанта Диму Липковского и его беременную подружку, которая потом обратилась к начальству с просьбой найти отца ребенка по этой фамилии.
(выпускник Київського військово-морського політичного училища, 1985 р.в.)

2. наш корпус

тут проходить більшість пар. кафедра культурології, деканат
можна зіткнутися з кимось із викладачів - що і добре, і погано
кава на першому поверсі
незручно, що по сходах не можна спуститися до кінця вниз, бо там бібліотека
темнуватو в коридорах
(студентка НаУКМА)

1 корпус.улюблена аудиторія - там де палуба стояла
через те що вона шпалерами обклеєна
подомашньому
(выпускник НаУКМА 2006 р.в.)

1-й корпус, деканат фгн, походы по методистам, актовый зал 217 (щербак, неудобные
стулья zzzzz, вечная толпа под входом), ступеньки к выходу на плац, на которых
обязательно кого-то встречаешь. А еще расписание – место, в которое посещаю в первую
очередь.
(студент НаУКМА)

2 – 1 корпус, куча пар, англійська мова, висіння на копійці. на другому поверсі на вікні в кінці коридору. там хтось клеєм копійки приклеїв був надовго, тому і назва Великі лекції в 217

(випускник НаУКМА 2008 р.в.)

2- 1 корпус. Як для мене - найприємніший, бо там купу пар з культурології було. та і сама кафедра - до неї ставлення то притягує, то відштовхує. Місце в житті - головне для мене, завжди туди хожу, стараюся ходити через 1 корпус, через 3й не люблю((І взагалі, мені до 4 корпусу приємніше йти по іллінській, ніж по сковороди :)

(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

В першому корпусі в стіні, яка виходить на плац був такий виступ із шершавою поверхнею (кілька прошарків обваленої штукатурки) – це марсове поле (нагадує поверхню Марса) ми любили до нього приглядуватись.

(випускник НаУКМА 2006 р.в.)

3. Частина корпусу НаУКМА №1

3 – этот участок здания занимал штурманские кабинеты для ведения практической прокладки на навигационных картах маршрута движения корабля. Выделять его в отдельную единицу для КВВМПУ не стоит.

(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

3 - підвал 1го корпусу. кажуть що там схована підводний човен
(студент НаУКМА)

Медпункт, я так розумію. Там на моїх молодших курсах дуже часто мінялися медсестри і переважна більшість з них були некомпетентними – тобто довідку для одного уроку фізри видавали, а якщо щось мінімально серйозніше – просто викликали швидку. Там же колись був стоматологічний кабінет. Казали, що непоганий, тільки начебто дорогуватий.

(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

Вечно закрытые ворота, которые когда открыты, то все равно не пускает какой-то неприятный тип.

(студент НаУКМА)

3-больнічка, давали справки від фізри, а ще там я колись за когось тиск здавала, щоб та людина порापала на матч з футболу.

(студентка НаУКМА)

3 – медпункт, хвороби і травми

(випускник НаУКМА 2008 р.в.)

3- медпункт? Я туди 1 раз заходила за 7 років навчання. Не розумію його призначення :))

(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

4. Корпус НаУКМА №2.

4. Учебный корпус № 3 – там располагались классы, в которых курсанты занимались самоподготовкой, держали свои учебники и конспекты. Там же проходили основные семинары в основном по общественным наукам, занятия по иностранному языку. В этом здании курсанты находились примерно с 18.00 до 21.00. в 21.00 – 21.30 – просмотр программы «Время» (элемент распорядка дня), после чего курсанты перемещались строем по улице Ильинской в спальный городок между Волоськой и Почайнинской улицами. (выпускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

4. другой корпус
природничники, столовка
можна зверху сховатися
роздруковувати в км академія
там вночі світяться вікна, бо всередині є квартира когось із викладачів
ну і всі ці містичні лабораторії
(студентка НаУКМА)

4. корпус 2. Асоціюється із природничниками, центром екологічних досліджень, в якому колись (2003) відпрацьовувала, і з "горищем" (верхній "прольот"), де ми пили-пили-тралі-валі. А ще там щось типу гуртожитка, завжди було цікаво як воно там.
(студентка НаУКМА)

2 корпус. там щось всяке природниче. ну і славнозвісний
могилянський "готель" (язик не повертається так його називати). Коштує
(вже призабула) ледь не 400 грн за ніч, а виглядає кімнатка як комора
з ліжком і тумбочкою. ще й без нету. Дуже жаль всіх професорів, яких
туди поселяють :(Ще столовка і Віка!!!
(выпускница НаУКМА 2008 р.в.)

Другий корпус.
(В рамках другого корпусу можна було б окремо Столовку позначити, але то вже деталі)
(выпускник НаУКМА 2003 р.в.)

4 - корпус природничників, цікаві запахи
(студент НаУКМА)

2-й корпус, чаек в столовой, кафе-бар «чердачок» (на ступеньках под крышей). А еще тайный компьютерный класс, про который мало кто знал, и где часто бывали места.
(студент НаУКМА)

4- другой корпус. Смердюча їдальня, польська мова та іврит
(студентка НаУКМА)

5. Староакадемічний корпус НаУКМА

5. Этот церковный комплекс был от территории училища отгорожен. Поговаривали, что там находится какая-то древняя религиозно-историческая библиотека. Мы туда не ходили и мало знали о нём. Да и не особо интересовались
(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

5 – бібліотека. Відпрацьовувала там 3 роки
(студентка НаУКМА)

5. Староакадемічний корпус, Магістерська бібліотека
Там у дворіку колись систематично відбувалися фуршети, на які можна було заходити всім бажаючим прямо з плацу. Потім всіх бажаючих пускати перестали, і з цього почався кінець світу.(Там окремо ще церкву треба позначити)
(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

5- староакадемічний корпус, я б ще окремо цифрою нову бібліотеку позначила. Там життя - вай-фай. Люблю сидіти під нею на лавочці з ноутом :) Оплакую закритий зараз прохід звідти на "больничку".
(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

5. дах староакадемічного найекстремальніше місце на плацу. залізти туди вважалось проявом відваги це був неабиякий експіріенс, діло не для слабовільних.
за рівнем пов'язаної з таким підприємством небезпеки могла зрівнятись лише криша больничкі. по навісних сходах. коли з'явилась купюру у 500 гривень те хто покорили кришу любили приговаривать шо мол вот - я тут був, показуючи йому зворотній бік із зображенням староакадемічного. ми раз облізли купол церкви і спустились на кришу теперішньої бібліотеки.по ходу, ми були перші і останні хто так проліз. по такому виступі який проходить десь метрів три від хреста
(випускник НаУКМА 2006 р.в.)

5 - прохолода, вмиротворення;
(випускник НаУКМА, 2005 р.в.)

6. Корпус міської клінічної лікарні №15 по вул. Іллінська,3

6, 7 и 8 – при нас эта территория и здания к училищу не относились и были от нас отгорожены. Больница и ещё что-то... малопривлекательная территория.
(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

6 – інститут грижі живота, якась жуть
(випускник НаУКМА 2008 р.в.)

6 – корпус лікарні. Інколи користувалася їхньою аптекою. Ходила туди провідувати одноступінь, яка потрапила туди з апендицитом (семінар відсиділа, а потім – медпункт і ця будівля)
(студентка НаУКМА)

6. лікарня - цікава історична споруда
графіті і громадська вбиральня
(студентка НаУКМА)

7. Сонячний годинник.

7- собственно "больнічка". на больнічці, как ізвєстно, відпочивають. Добре там вобшем :) Тільки забори, забори...
(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

7- скверик з сонячним годинником, там часом сидять студенти
(студент НаУКМА)

7 – хто зна, больнічка? (тут у дворіку наче вечорами збирались деякі могилянці і пили пиво. я і сам був раз чи два. але постійним відвідувачем я так і не став і ставився до цього місця з певною недовірою. кажуть, потім тут відкрили прохід на плац, а потім закрили, а потім знов відкрили. не знаю, не користувався)
(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

8. Корпус ігумена і Проскурня (пам'ятки історії і архітектури)

8 - поряд із моргом. там вродє є табличка шо там було якєсь приміщення старого монастиря. чи келії чи якєсь їдальня їхня.
кстаті - морг не позначений.
(студент НаУКМА)

8 – не знаю, з боку волоської на паркані цієї будівлі був яскравий напис, щось типу – Геть мажорів з Могилянки! Запам'яталось.
(випускниця НаУКМА 2006 р.в.)

8.Якийсь будинок на території Больнічки. Там колись працювала аптека, в якій можна було купити Вігор і випити прямо в Больнічці. По-моєму, нічим особливим більше ця споруда не відзначилася.
(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

8. Толі морг толі аптека
(студентка НаУКМА)

8- не знаю вообщє шо то таке!!!! і не скажу шо страждаю від цього незнання.
(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

8. проскурня чи як то називається - теж цікава історична споруда
декадансна закинута споруда
(студентка НаУКМА)

8 – резиденція настоятеля собору
(випускник НаУКМА 2008 р.в.)

9. Перший плац.

9 – Главный строевой плац училища... Место неприятное: строевые занятия, построения, вечерние проверки... Посреди плаца мало кто стоял или задерживался... Вообще эти плацы – везде места неприятные. Здесь же происходит церемония выпуска училища, вручение погон и кортиков...

(выпускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

9 - 1й плац (тут була посвята, конвокація, деякі іще свята. сюди всі виходили на час перерв. тут завжди, навіть ввечері та під час пар можна було зустріти когось знайомого. до певного часу, звісно, доки сам вчився і вони вчились. потрапити з певного моменту стало складно, бо стали активно питати студентський)

(выпускник НаУКМА 2003 р.в.)

9 – перший плац, колись там можна було пити і курити, і це був центр могилянського життя, люди на галявинці. Ностальгую. На сходах контрактного дому гірше.

(студентка НаУКМА)

9. плац: прогулювання пар, днів, тижнів, святкові події, хакі сак. Історій занадто багато...

(студентка НаУКМА)

9- 1 плац - просто святе місце. уже ні для мене, але за часів студентства - дааа. Заборона куріння сильно змінила плац в свій час.

(выпускница НаУКМА 2008 р.в.)

На плацу – квадрат-галявина з каменем сагайдачному – теж ритуальне місце – ми обходили його на катамаранчиках (задом вперед)

Загалом, коли сидиш на плацу то оцінюєш розташування корпусів залежно від того, де найближче можна сходити в туалет.

(выпускник НаУКМА 2006 р.в.)

9 - каштани, булочки та люди (хоча останній пункт актуальним був чомусь лише на перших курсах);

(выпускник НаУКМА, 2005 р.в.)

10. Корпус НаУКМА №6

10 – При нас в этом здании жили матросы срочной службы, обслуживающие училище, находился строевой отдел, а на самом верхнем этаже прожил весь первый год обучения и наш курс (с 1976 по 1977), пока достраивался основной спальный корпус (на схеме – № 12). Мне это здание нравилось своей ветхой стариной и каким-то приятным уютом, хотя и было там всё стеснено.

(выпускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

6-й корпус. Жесткие лабиринты, не знаю как они там помещаются. Корпус-загадка.

(студент НаУКМА)

10 - 6 корпус. одне із самих непотрібних місць у академії.

(студент НаУКМА)

10 - прохідна на 4й плац (прохідна і прохідна. тут бабусі весь час сиділи в своїй бічній каморці, тому не зупиняли і не питали студентський)
(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

10 – прохідна на 2 плац, кровожерливі вахтери і ґрати для в'їзду машин, які при відкритті народжують жахливі звуки.
(випускниця НаУКМА 2006 р.в.)

10 - там на прохідній дуже милі люди, з якими завжди можна домовитися, щоб піти з академії пізніше, при чму домовлятися обов'язково, інакше вони закривають тебе в Четвертому корпусі!
(випускник НаУКМА, 2005 р.в.)

11. КМЦ

11 – В этом крыле располагалась столовая (первый и второй этажи вроде), огромная кухня (камбуз) на более чем 800 человек и клуб (третий этаж). В фойе клуба каждую субботу и воскресенье устраивались танцы... Хорошее место, в общем... приятное...
(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

Думаю, самыми приятными местами были буфет и столовая, но не камбуз (т.е.кухня) т.к. там приходилось тяжело работать, пожалуй, еще и клуб там мы занимались интересным творчеством. Фойе клуба, т.к. из него пролегал нелегальный путь на волю!
(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1985 р.в.)

11 - кмц (в актовій залі проходили нудні офіційні заходи, на другому поверсі - дні академії, якісь дискотеки та вистави театру, в підвалі грали знайомі музиканти. враження, що це місце страшенно не підходило до того, що в ньому відбувалося)
(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

11 – їдальня на 2 плацу, знакове місце. до речі, важливіше навіть за КМЦ. Бо без культури ще жити можна, а от без їжі навряд. Багато знайомих облич, шум і гам навкруги, скрегіт посуду, викрики обслуговуючого персоналу. Інколи там можна було почути радіо, в години затишшя, «офіціантки» розважались. Розповідали, що якимось пан Брюховецький зайшов до їдальні і натрапив на жорсткий шансон, ледь не повиганяли всіх.
(випускниця НаУКМА 2006 р.в.)

КМЦ

Я колись був у шоці, коли взнав, що пару разів на тиждень приміщення КМЦ здають якійсь харизматичній церкві для проведення богослужінь. Я якимось туди на звуки музики зайшов, а вони мені зі сцени: «Поприветствуем нашего нового брата!» - і всі почали аплодувати. Я злякався і втік.

А ще там дискотеки відмінили після того, як «Наша Україна» у 2004 році якийсь дорогий ковролін поклала. Йй.
(випускник НаУКМА ФСНСТ 2003 р.в.)

ІІ-сюди підвозять продукти до їдальні
(студент НаУКМА МПІ “Історія”)

Кмц – було кино по субботам.
(студент НаУКМА ФГН4 сп.Історія)

12. Корпус НаУКМА №4

12 – Главный спальный корпус и кабинеты командования двух батальонов. Каждый курс занимал свой отдельный этаж, а каждый класс имел свой спальный кубрик... Тоже место достаточно комфортное и приятное по ауре, хоть и являлось новостроем... С видом на сквер и Ильинскую церковь
(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

в свободное время в училище оставаться было весьма комфортно: можно не спеша помыться, поспать, посмотреть кино в клубе или телевизор, сходить на танцы... Да и выпить принесут уволенные товарищи, если попросишь и денег дашь... Выпивку нам перебрасывали через забор в районе спального корпуса со стороны ул. Г.Сковороды... Кстати, там были скамеечки и комфортность места не портила даже находящаяся там рядом помойка...
(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

12 - 4 корпус. там сидит брюховецький. там кмбс. дуже приятна вбиральня.
(студент НаУКМА)

12 – святилище. там проходило більшість пар. на 1 поверсі аудиторії дуже холодні, взимку я не знімала рукавиць і писати лекції доводилось в них. з 2007 року я заходила туди тільки один раз і, не відчувши жодної ностальгії, вирішила, що це відчуття пов’язане тільки з людьми, а ніяк не з приміщенням.
(випускниця НаУКМА 2006 р.в.)

12. Четвертий корпус.
Як студент ФГСН ставлюсь до нього з льогкім презренієм. Там вчаться економісти і правники, які житні не знають, а думають про себе забагато.
(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

12 – американська та правнича бібліотека, кінопокази амеркоських фільмів по п’ятницях, колись навіть з фуршетами
(студентка НаУКМА)

12.4-й корпус. яєсь занудство і незатишок.
(студентка НаУКМА)

12- 4 корпус. каембіес. є вай-фай!!!!
(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

12 – 4 корпус, багато навчання, купа пар. Все серйозно.
(випускник НаУКМА 2008 р.в.)

13. Сквер за корпусом №4.

13 – Сквер перед училищем. Тут ми в основному «тусувались» перед поверненням із звільнення за 15-30 хвилин до його закінчення (23.00 і 24.00), не поспішаючи в будинок... А так ми в ньому не прогулювались, стараючись після виходу в звільнення швидше відійти від будівель училища...

(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

13 - люблю це місце. Називається "парк морячків". Чи давно так називалося. цікаво як зараз. П"ю там пиво на лавочках.

Зараз там пам'ятник загиблим в Афганістані поставили – дивно чому там, чесно кажучи.

(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

13 – парк. там виходили собак і дітей. студентів там було видно рідко, хіба що пробігали з 9 корпусу в 4.

(випускниця НаУКМА 2006 р.в.)

Дорога к бурсе

(студент НаУКМА)

14. Корпус НаУКМА №9. ("Бурса")

14, 15, 16, 17, і 18 – в наше час там розташовувалися дві заброшені церкви, перетворені в склади, які-то покинуті двори і ніякого інтересу у нас не викликали... І взагалі в тому напрямку ніяких маршрутів «міграції» курсантів практично не було... На набережну Дніпра (місце щоденних зарядок і строевих занять перед парадом) ми теж не особливо любили ходити... Да вона і зараз, ця набережна, така-то пустельна і неприваблива...

(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

14. 9 корпус

далеко іти на пари

ддп тут у мене було

кіноклуб

шумні аудиторії деякі

але також і бурса - історичний дух

всі ці спужі там-таки спали

(студентка НаУКМА)

14 - приймальна комісія. бурса. табличка про григоровича барського. можна сходити під сходами перед кінотеатром.

(студент НаУКМА)

9-й корпус, ддп, далеко, завжди запізнююся. не можна сидіти на підвіконні. тьотка з дорогими піржками.

(студентка НаУКМА ”)

15. Корпус НаУКМА №8.

15-корпус магістерки в якому так і не довелося послухати хоч одну пару на МП
(студент НаУКМА)

15-8 корпус, магістеріум. я люблю цей корпус :) і лавочки біля нього.
величезна прикраса - церковний паркан, який закритий прохід з
почайнинської до магістеріуму напругу(((і до 9 корпусу - а цю частину
паркана поставило АГД. Його зламали пару раз, але ледь не в той же
день АГД його відновило, перекривши короткий прохід до 9 корпусу.
Ніколи не думала, ш цей відділ створений саме для такої
протівочеловеческой діяльності.
(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

15 - магістерський корпус (певний час заходив, провозаючи подругу на пари, чи чекаючи.
маленький нецікавий корпус)
(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

Окрестности дороги к бурсе
(студент НаУКМА)

16. Церква Миколи Набережного.

16-церква (назви не памятаю, але здається автокефальна)
(студент НаУКМА "Історія")

15. церква (свято-покровська?)
вона дуже прикольно стоїть - по діагоналі до всі споруд
зараз там цей дурний пахан
(студентка НаУКМА)

16. Церква. Коли на першому курсі Чумаченко поставив мені автомат, поставила там
свічку (студентка НаУКМА)

16- церква миколи набережного. нічим не заважала до того як поставила
паркан. Нема кращого збудника роздратування - ніж церковний паркан, який знищив мої
улюблені переходи.
(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

16 - церква. там написано на вході "вимикайте мобільні телефони - в церкві спілкуються
тільки із Богом"
(студент НаУКМА)

Окрестности дороги к бурсе
(студент НаУКМА)

17. Споруда. вул. Почайнинській,6.

17 - якась фірма зі страхування
(студент НаУКМА)

17- Іллінська церква. Дивує мене постійним співом, який звідти лунає.
І весіллями :)
(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

17. Якийсь офіс? Колись там був офіс народної партії і я три години стояла на
контрактівій у футболці цієї патрії і роздавала повітряні кульки дітям.
(студентка НаУКМА)

17 – Іллінська церква. Єдині асоціації – там часто стоять дорогі машини, які освячують
священники
(студентка НаУКМА)

Євроцерква?
Ходили чутки, що туди ходить Людмила Кучма
(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

Окрестности дороги к бурсе
(студент НаУКМА ФГН4 сп.Історія)

18. Кам'яний хрест.

18-скверик з клумбами і хрестом
(студент НаУКМА)

18 – на тому місці я робила одну з робіт з криміналістики. Об'єктом досліджень виступав
пам'ятник, з фотокарток якого вирізався і клеювався панорамний знімок.
(випускниця НаУКМА 2006 р.в.)

Магістерка
Ще одне місце для відпочинку. Оскільки знаходиться ще далі від цивілізації, ніж Парк
КМЦ, наводить на мене ще більшу тоску.
(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

"под кленем" називалось
це біля магістерки
там бомжі ночували і ми два рази
на картонках спеціально для цього там припасених
біля правничої клініки
(випускник НаУКМА 2006 р.в.)

Дорога к бурсе, бювет.
(студент НаУКМА)

19. Плац №2.

19 – Плац училища в спальном корпусі (інаше весь наш спальний комплекс називався Городок № 2, тогди как учебний – городок № 1)... Место каждодневных построений, утренних осмотров, выхода в увольнение... тоже ничего хорошего особенно... строевая рутина...

(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

19 - 4й плац (деякі називали його другим, я - четвертим, бо біля четвертого корпусу. не надто цікаво було, незнайомі факультети, музика в перерву спочатку не грала, потім грала набагато з гіршою якістю, ніж на першому. потім став проводити тут трохи більше часу, сюди було легше потрапити без студентського)

(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

19 – 2 плац. Саме там прогулювались пари, відмічались перерви, прочитувались останні рядки до семінару. Згадую ковток повітря з того плацу після останнього держіспиту, смачно було.

(випускниця НаУКМА 2006 р.в.)

Другий плац

Я там останніх років чотири не був, но кажуть, що його сильно поремонтували.

До того був ужасно унілим місцем з абсолютно унілими людьми.

(випускник НаУКМА 2003 р.в.)

4-й плац, вечно разрыт. Ассоциируется с вечным ожиданием кого-то (преподов, методистов, студентов и т.д.), не самое приятное место.

(студент НаУКМА)

19 - другий плац, зараз там дерева, а був асфальт

(студентка НаУКМА)

19 – 2й плац. Не такий привітний, як 1й, але з клумбами став значно симпатичнішим, ніж раніше

(студентка НаУКМА)

20. Британська рада в Україні. Гете-Інститут

20 – Эта часть здания, выходящая окнами на ул. Григория Сковороды училищу не принадлежала. Какой-то жилой дом...

(випускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

20 - гьоте інститут і брітішкансел. хожу туи на якісь презентації іноді.

(випускниця НаУКМА 2008 р.в.)

20 – малознайомий корпус з невідомими мені британським консульством та гете-інститутом

(студентка НаУКМА “Філологія”)

21. Корпус НаУКМА №5

21 – В этой части здания находился медпункт и санчасть. Уютное место...
(выпускник Київського військово-морського політичного училища, 1980 р.в.)

21 - 5й корпус. наша кафедра. повязано багато спогадів. табличка про батька і сина.
(студент НаУКМА)

21 - хз, відділ чогось (сюди нормальній людині теж ні для чого не треба було, начебто в цьому корпусі бів відділ, який заведував іноземними програмами. пі ейч ді, ем бі ей, я навіть точно не розшифрую ці аббревіатури)
(выпускник НаУКМА 2003 р.в.)

5-й корпус, родная кафедра, пары, защиты, расклады. Место побед и разочарований
(студент НаУКМА)

21. 5-ий корпус. там була історія і викладачка пані Люта.
(студентка НаУКМА)

21- 5 корпус. 3 поверх - dfs. дуже важливе місце - весь час туди хожу.
справки, документи. 2 -поверх - дух і літера. Ще там центр юдаїки - підвал.
(выпускница НаУКМА 2008 р.в.)